

18192

891.99

4-90

ՀՌԱՄ ԵՒ ՄԱՐԻ

ԿԱՄ

ՄՐՏԻ ԶՈՆԵՐ

2003

ՎՌԱՄ ԵՒ ՄԱՐԻ

891.99

ՀԱՄ

4-90

ՍՐՏԻ ԶՈՂԵՐ

ՀԵՂԻՆԱԿ

* * *

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنمشدر

ՋՄԻԻՈՆԻԱ

ՏՊԱԴՐ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

1894

403 884-uk

35757-66

ՄԻԱԿ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԶԻՍ

ԱԶՆԻԻ ՕՐԻՈՐԴ * *

88

ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

Վ. Ռ. Ս. Մ ԵՒ Մ Ա. Ր. Ի

Կ. Ս. Ս.

ՍՐՏԻ ԶՈՅԵՐ

Ա

— Շատ կը փափաքէինք ձեզ ունենդրել դաշնակի վրայ, օրիորդ — ըսաւ տան տիրուհին ժպտալով, — այնքան փաղաքական ձայնով մը որու չ'անսալ անկարելի էր, — անշուշտ այդ հաճոյքը չսիրտի զլանաք մեզ:

Նոյն միջոցին ոտք ելաւ ծաղկահասակ աղջիկ մը, հազիւ կրնալով վերցնել իւր աչքերն այն ականաւոր ներու մէջ որք իրեն ուղղուած էին սրահին ամեն կողմէն, մինչ պատկառանքն ծիրանեղոյն կը ներկեր իւր ճակատն ու այտերը: Գրեթէ դողդոջուն քայլով մը մեղմիկ մօտեցաւ դաշնակին որ իւր սպիտակ մատներուն տակ սկսաւ դուրս հեղուլ դաշնակու թեան կոհակներն թրթռուն:

Ատոմեաններուն ընտանիքը կը բնակէր այդ տան մէջ, իսկ աղջիկն որ դաշնակին առջև հրաւիրուեցաւ, էր զաւակ փարթամ ընտանիքի և կ'անուանէր Մարի Մայրապետեան: Այն գիշեր իր ծնողաց հետ այցելութեան եկած էր: Կային ուրիշ հիւրեր ալ:

տիկիններ և օրիորդներ որք իրենց պերճախօսութեան բոլոր ծաղիկները կը թափէին բեղմնաւոր նիւթերու վրայ, ինչպէս են արդու զարդի, ամուսնութեանց, նշանախօսութեանց, և որք, ծիծաղելի երևոյթ, Տօն Քիւթի մեթոտով բարոյական կ'որոտային գայթակղական լրոց ի լուր: Մեր ասպետուհիներն էին ասոնք որ ամեն խնդրի վրայ վճիռ կ'արձակէին, դաղղիական վէպերու (զորս չէին կարդացած) և վիպագիրներու (զորս չէին ուսումնասիրած) անուանց յիշատակութեամբ համեմտելով իրենց պերճ խօսակցութիւնը: Փափկասուն տիկիններ և զրդասուն օրիորդներ՝ որ ամենէն տեւիլ քաղաքակրթութեան լուսով ողողուած կը կարծէին զիրենք, և մարդկութեան համար լաւագոյն ապագայ մը կը նշմարէին: Աւ իրենք՝ յաջորդ դարուց զաւակներ. իրենց լայն դաղափարներով ու բարձր ըսկզբունքներով կ'ըսէին մեծագոյն թէ հայուհի ըլլալէ առաջ համազային էին տնոնք, թէ իրենց համար չկար խտրութիւն մարդոց մէջ: Ասոնք էին մեր իգական ազնուապետութեան փչուրներն, փայլուն ու շողողուն, բեհեզներու, ժանեակներու, ու մետաքսեայ հանդերձներու մէջ թաղուած, գոհարապարթ թեթեւ գլուխներ:

Իսկ փորձաթիւ խումբ մ'ալ լուրի կ'ունկնդրէր այս օրոտախօս տիկիններուն: Ճշմարիտ հայուհիներն էին ասոնք որք ներքնապէս կը ծիծաղէին այդ օղու ու ուրիշ գլուխներու վրայ: Իսկ այրերը — որք ամեն ուրիշ գլուխներու վրայ: Իսկ այրերը — որք ամեն համախմբութեան մէջ իրենց առանձին շրջանակն կը կազմեն — առեւտրական հարցերը կը լուծէին իրենց

մէջ, Անգլիոյ մէջ կատարուած գործադուլներով ու գործափակներով (lock-out) հետաքրքրուելով մեծապէս, դիւանագիտական նրբութեանց մէջ խորասուզելով:

Դաշնակին մօտ նստած էր նորահաս երիտասարդ մը որ երկու ժամէ ի վեր ոչ մէկ բառ արտասանած էր, այնքան մտադրաւ կը թուէր: 19-20 տարեկան կ'երեւէր: Աւ, փայլուն մազեր, նոյն գոյնով խոշոր լուսաւոր աչքեր, վճիտ, պայծառ, որք մանկութիւն և անմեղութիւն կը բուրբէին, նրբաւարտ իրանի մը վրայ սէգ գլուխ մը, բարակ թևեր, փոքրիկ ձեռքեր, ամենանուրբ մատերով որոց վրայ սիտի նախանձէին թերևս շատ պէրասէր օրիորդներ: Գլուխը կըքած, ժամերով կ'եցած էր խոհուն, աչքը սեւեռած դաշնակին ստեղնաշարին վրայ: Գեղեցիկ չէր, բայց փափկութիւնն ու շնորհ զոր իւր դէմքն կ'արտափայլէր, հուրն զոր կը ցոլացնէին իր աչքեր — վճիտ սկանաւիտ ու խաղաղ լճակներու մէջ ինկած զոյգ մը կ'այծեր մեղմօրօք մանկական անմեղութիւն մը որ իւր նայուածքին մէջ կը կարդացուէր նորանշան հրապոյր մը կը ներշնչէին զինք դիտողին:

Վաւա՛ւ էր իր անունը: Ատոմեաններուն ազգականն էր: Գարահիսար էր իր մայրն, այն էակը զոր կը պաշտէր այնպիսի խանդաղատանքով որ անոր յիշատակն կ'արտայայտուէր արտօսքի փթթումով մը իւր աչքերուն մէջ: Իր մայրն . . . ինչ նամակներ կը գրէր անոր ամէն շաբաթ, հրեղէն տողեր կը կենդանացնէին անշունչ թուղթն. իր սիրտը կը պատուէր կարծես իր կուրծքը, խտանալու համար թուղթի այն

նշխարին մէջ ուր իր կարօտակէզ հոգիին տաքու-
թիւնը կ'զգար իր մայրը:

Տասն ու երեք տարիներէ ի վեր հեռու էր իր
մօրմէն, չորս տարի առաջ միայն դացած էր անգամ
մը տեսնել զայն. ապա վերադարձած էր շարունա-
կելու իր ուսումն, նախ ի Պէշիքթաշ ազգային վար-
ժարանն յաճախած էր, ապա յՕրթագիւղ երկրոր-
դական վարժարան մը ուր այն տարի ստացած էր
Ռաբո-թեանց և Բէր-թեանց պատիւով փայտիւնը:

Թ

Ատոմեաններուն տունը Գատը գիւղի մէջ էր.
Վառամ Ատոմեան իւր մօր յորդորին անսալով քանի
մ'օրէ ի վեր դեռ Պօլիս կը մնար: Կը սիրէր շրջա-
գայութիւններն առանձին, ուր անցնիր քայլին
խոհ մը կը ծագէր մտքին մէջ, գաղափար մը կը ծնէր,
դիտողութեան արդիւնք: Կը սիրէր Պօլիսը. կը սիրէր
զայն իւր սլատմական անցեալին համար, իր բնագեղ
նկարագեղ վայրերուն, իւր վոսփորին իր Զամրէտին,
իր կղզիներուն, իր երկնքին, իր դալարեաց համար,
իր բնական շնորհներուն, իր հոգեզմայլ գեղեցկու-
թեանց համար կը սիրէր զայն, իր վարժարաններուն,
իր զրագէտներուն ու վարժապետներուն համար, իր
այն դամբաններուն համար, ուր կը հանգչին Դու-
րեաններ, Պէշիքթաշլեաններ, Աղամեաններ, Պարոն-
եաններ, վերջապէս կը սիրէր զայն որովհետեւ իր
մէջ կը ծրարէր իր մանկութեան յիշատակներն, այն

վայրերն որք ամենէ աւելի իր սրտին կը խօսէին, և
որովհետեւ հոն ծագկած էր իր սիրտն, հոն զարգա-
ցած իր միտքը:

Անհուն հաճոյք մը կ'զգար նաւակի մը վրայ ըն-
կողմանած՝ զեփիւռին զով շոյանքին տակ՝ գերելով
վոսփորի երփնագեղ ավերն, և սահելով այդ թաւ-
շեայ հեղուկ օթոցին վրայ, մտօք մխրճելով երկնքին
կապոյտին մէջ, ջինջ ու անբիծ ամպերու մէջ լողա-
նալով, երազներու մէջ մոլորած և սիրտն լի յոյզե-
րով:

Ըսինք նաև թէ Վառամ կը սիրէր բանաստեղծու-
թիւնն որ իր նամակներուն մէջ կը թրթռար և իր
մօր ականջին երաժշտութիւն մի կը դառնար:

Բնութիւնն անհուն գանձ մը կը բանար իր առջև.
գոյներու, լոյսերու, ձայներու, բոյրերու, զորս կը
դիտէր, կը տեսնէր, կը լսէր, կ'զգար և կը նկարէր
վրձին գրիչովն, իսկատիպ, ճշգրտատիպ:

Ոչ մէկու թերևս բնութիւնն տուած էր երևակա-
յութիւն մը աւելի բոցաթև, արծուեթոիչ, քերթո-
ղական խանդ մը աւելի խորին, զգայնութիւն մը ա-
ւելի նրբին, զգայնիլն էր մարդուն մէջ: Գերազան-
ցապէս օժտուած էր գեղադիտական ճաշակով, խո-
րապէս յափշտակուիլ, խանդավառիլ գիտէր, իր
լուսավառ բիրն ու լուսաւոր միտքն ամենէ աննշան
իրի կամ երևոյթի վրայ կը յառէին, անոր աարա-
լուծումն կատարելով լոին, և տալով ծնունդ բիւ-
րաւոր խոհերու:

Իր քմածին գրուածներ զորս իր երևակայութիւն
գունագեղ ծաղիկներով կը պնէր, կը գերազանցէին

բնական գեղն իսկ իտէական գեղեցկութեան խան-
դավառ զմայլման տակ զրուած այդ տողերն այն-
պիսի պատկերներ էին տարտամ, անորոշ, ծփուն,
ամպային կարծես, որ թէև իրականութենէ հեռի՝
անդիմադրելի, կաշկանդիչ հրապոյր մ'ունէին և
կը կապտէին մարդուն միտքն ու հոգին: Վերջապէս
մեղամաղձոտ աղօտութիւնն, մահամերձ լոյսերու այն
հրապուրիչ երանգներն, այն նուաղուն ցոլացումներն
ունէին որք ամենէ աւելի կը յուզեն ու կը գրաւեն
մարդկային սիրտը:

Բնութեան մէջ կը տեսնէր պատկերն և իր երեւա-
կայութիւնն կը տալէր զայն, կը ձևակերպէր, կը գե-
ղերինէր, կը ծաղկազարդէր և բարձրագոյն եթերի
մը մէջ կարծես կը թաթխէր հանելու համար անտի
պատկեր մը չքնաղ, հիանալի . . . :

Սխալ կը թուէր իրեն այն կարծիքն թէ արուես-
տագէտին գործը չկրնար հաւասարիլ բնական գե-
ղին: Արուեստագէտն այդ սահմանն որչափ չուտ
կ'անցնի. բարձրագոյն մթնոլորտի մը մէջ կը կերտէ
ան իր երկիր: Ամենէ աւելի գեղեցիկ է ինչոր կեանք
է, ինչ որ իմացականութիւն է: Գեղեցիկ կը թուի
ինձ վրական երբ կը չեղնէ և զեփիւռն երբ կը շնչէ. եսէս
բան մը կը հաղորդեմ անոնց, հոգի մը որ միմունջ
մ'ունի մեղամաղձիկ, որ գուրգուրանօք կը փայփայէ
վարդին բոսորափայլ թերթերն ու մանուշակին հե-
զահամբոյր սյուները: Իսկ որքան աւելի գեղեցիկ
պիտի ըլլայ այն որ մարդկային հոգւոյն արարչա-
գործութիւնն է, երբ մանաւանդ այդ հոգին գոչա-
րատու փ մ'է չքնաղ ձիրքերու:

Պ

Մինչև այն ատեն Վռամ նկար մը միայն կար-
ծած էր տեսնել իր սրտին եզրն. թանկագին սրբա-
փայլ նկար մը լոյսի պաակով մը շրջանակուած. իր
մօր նկարն էր ան անջնջելի գծերով դրոշմուած հոն
և երբ կարօտն ճմէր իր սիրտն ու առանձնութեան
զաղափարն թուէր խեղդել զինք. կը փախէր իր փչ-
քերը տեսնելու համար իր հոգւոյն անդունդը շողա-
ցող այդ պատկերն որ սփոփանքի ճաճանչներով կը
հալեցնէր վշտի մռայն: Աւէն ժամ ամէն տեղ, ուս-
ման ատեն, սլոյտի ժամանակ այդ պատկերն կու-
գար ցոլանալ իր առջև և ինքն գոհ իրմէ, արտօս-
րով մը կը ժպտէր այդ երևոյթին: Նոր ոյժեր կըզ-
գար իր մէջ. այդ յիշատակն նոր կորով, նոր խանդ
նոր եռանդ կը կաթէր իր սրտին մէջ: Մայրն առան-
ձին էր, և անձկանօք իրեն կ'սպասէր: Վայրկեան
մ'առաջ հասնիլ անոր մօտ, անոր համար աշխա-
տիլ, տքնիլ, քրտնիլ, ամէն տեսակ խնամքներով
շրջապատել զնա, միշտ հրճուանք առթել, միշտ ժը-
պիտ սփռել, ընել զայն երջանիկ իր այնքան տա-
ռապանքներէն յետոյ: Ահա յատակագիծ զոր կ'եր-
կնէր և որու գործադրութեան զաղափարն սակայն
սկիւմայ սարսուռ մը և ցաւ մը կը ծնուցանէր իր մէջ:

Որովհետև չգէալ կեղծած էր յիշատակ մը որ
անջնջելի էր, յիշատակն մանկութեան ընկերուհւոյ

մը որ իր հետ մեծցած, իր մէջ սնած և որ այժմ իր մէջ կը գահակալէր, իր մօր նկարին առջև կը տեսնէր զայն — առանց նայել ուզելու — կը տեսնէր գողտրիկ, չքնաղ պատկերն այն փոքրիկ աղջկան որ հեռու էր այժմ իրմէ, չափ հեռու և որու վրայ երազել գծրաղղութեան վրայ երազել էր Բայց պիտի գուրգուրար այդ յիշատակին վրայ. պիտի երազէր այդ գծրաղղութեան վրայ:

Վառամ Օրթագիւղի մէջ սենեակ մը վարձած էր ուր կը բնակէր չորս տարիներէ ի վեր, այդ սենեակն էր իր մենարանն, ոչոք կուգար հոն իրմէ զատ. աղքատիկ մահճակալ մը, զրասեղան մը, պատէն կախուած պատկերներ կը կազմէին ամբողջ կահն ու զարդըն այդ սենեկին: Իր զրասեղանին վերև սպիտակ քօզերու տակէն կերակէին երկու կանացի դէմքեր, մին հազիւ 45 տարեկան կերակէր. իսկ միւսն 12 առաջինն իր մօր պատկերն էր. իսկ միւսն անշուշտ այն աղջկան որու յուշն բիւրաւոր յոյզեր կը հեղուր իր սրտին մէջ:

Կիրակի օր մ'էր. Վառամ կանուխ արթնցաւ նըստաւ իւր պատուհանին առջև առաւօտեան զով օդին ու զէփիւտին քաղցր շոյանքը զգալու, շոյանք որ սարսուռ մի կը դառնար հեշտալի ամբողջ մարմնոյն մէջ թրթռացող:

Գիշերուան վերջին ստուերներն տակաւ կը շողի. անային արևուն նորածիլ ճաճանչներուն տակ, հեռաւոր բլուրներն փաթթուած էին դեռ կապոյտ թափանցիկ քօզերու մէջ. երկինքն իր տարտամ ժպիտն աւնէր, կարծես երազներու հոյեր դեռ կը թռչտէին

անամայ ճակտին վրայ զոր լուսեղէն երախան իր լոյս համբոյրովը կը շառագունէր:

Հեռուն մեղմօրօք նոճիներու անտառի մը մէջէն բարձրացող մինարէներու որ հորիզոնին վրայ կը նկարուէին, ոսկի պսակ մի կը կրէին իրենց կատարներուն վրայ փողփողուն: Աւելի հեռուն ծովը կը նիրհէր, քանի մը խօլ, խուսափուկ շողեր կ'աղամանդէին իր հեղուկ քօղն կապոյտ, զոր կ'ակօսէին մեղմասաւ նաւակներ:

Վառամ թողուց իր գիրքն և սկսաւ դիտել իր շուրջն. իր հետաքնին աչքին առջև ներկայացաւ յանկարծ հոյակապ չնք մը կորսուած պարտէյի մը մէջ որ իր առջև կը տարածուէր — համաստեղութիւն մը ծաղկանց որոց բոյրերով օդը կը թրթռար: Գաղղիական աղջկանց վարժարանն էր այն:

Հեռաւոր պատուհանի մը մէջ կանացի գլուխ մը կը նշմարուէր, ճակատը ձեռքին յեցած. խարտեալ մազերն՝ հովուն շնչին խաղալի՝ կը ծփային գեղածածան. երկնապիլ աչերուն մէջ բողբոջ մը կամ յուսահատութիւն կարծես կը նկարուէր: Վառամ բաւական առենէ ի վեր լռիկ կը դիտէր այդ բանաստեղծական պատկերն պատուհանին շրջանակին մէջ, երբ աղջիկն յանկարծ դարձաւ և իրենց ականարկները իւրարու հանդիպեցան: Վառամի հետաքրքիր նայուածքին վրայ զարմացած կերակէր անիկա և ոտը կը լնէր հեռանալու համար:

Հիմա Վառամ կրցաւ տեսնել զայն ամբողջովին. դեռատի աղջիկ մ'էր որ հազիւ 15-16 տարեկան կը թուէր. վեհափայլ գեղեցիկութիւն մի կ'արտայայ-

տէր իր դէմքն. սեւ, բոցավառ աչքեր հովանաւոր-
եալ աւելի սեւ աղեղնաձև յօնքերով որք արհամար-
հական շեշտ մը կուտային իւր նայուածքին. երկար
փայլուն մազերն շինովի անփութութեամբ մը լքուած
էին իր ուսին վրայ. խիտ, հոծ և նուրբ, որոյ գան-
գուրներն կը պարէին իր գլխուն թեթև մէկ շար-
ժումով: Գեղեցկութիւնն իր երազուն աչքերուն, իր
մեղամաղձիկ նայուածքին մէջ կը խտանարն շուրջեղ
ճառագայթի մը նման որ կանցնի լանջիդ մէջէն և իյ-
նալով հոգւոյդ ծոցն հրդեհ մը կը լուսանէ հոն: Աթ-
նաթոյր ճակտին վրայ փոքրիկ գանգուրներուն հետ
կը թռչտէին կարծես խոհեր ու երազներ, եւ աղջիկն
մտազբաղ պատուհանին առջև կը կենար ոտքի վրայ
մինչև որ զանգակին ձայնն սթափեցուց զի՛նք և ան-
հետացաւ:

Գ

Վառա՞ գեղեցիկ գտաւ պատուհանին բնակիչն:
Իր երազներուն մարմնացումն, իր իտէալին իրալա-
նացումը գրեթէ, ինք կերպէր օդային, երկնային
ոգի մը, պարիկ մը որու մարմինը ըլլար շունչ մը,
բոլորով խմորուած ամսային գեղ մը, նուազուն հայ-
եացքով, երազուն աչքերով. իրիսի մը նման թեթև-
ընթաց, տաքոյն գեղեցկութիւն մը որ, կարծէր թէ,
պիտի ցնդի, պիտի նուաղի վայրկեանէ ի վայրկեան
նշոյլի մը հանգոյն, որ թուէր իրեն գալ օտար եթեր-
ներէ, որ աննխաժական աշխարհի մը զաւակն թուէր

իրեն, և զգար թէ այդ վարդ, ամս մարմնոյն ետև
սիրտ մը կայ որ կը բաբախէր իրեն համար շղարչեայ
անբիծ սիրտ մը որ խայտար, որ գարգուրար իրեն
վրայ, որ յուզուէր իրեն համար, այսպէս կերպէր
նա իր դպրոցականի իտէալաշուութեան մէջ:

Գտա՞ Վառա՞ այդ աղջկան մէջ գրքերէն կազ-
մած այս տարրերը, Ոչ. բայց գտնել կարծեց, բուռն
համակրութիւն մը վառուած էր իր մէջ այդ աղջկան
համար. համակրութիւն մը որ գեղադիտակի տեղ
կը ծառայէր Վառա՞ին:

Քանի քանի պատանիներ որք տեսական էակ մը
նախ կը սնուցանեն իրենց երեւակայութեան մէջ,
ծուներ դրած են յաճախ ամենէ աւելի իրական շոշա-
փելի գեղեցկութեանց առջև: Սակայն գերընտիր
հանգամանքներ ունէր Վառա՞ի դրացուհին և չքնաղ
ձիրքեր:

Երազի հով մը կար իր դէմքին ամբողջ արտա-
յայտութեան մէջ և աչքերն որ կը ճառագայթէին
հեռուէն անդունդներ էին կարծես լոին ու լուսա-
վառ:

Վառա՞ ասպարդիւն անդրադարձութիւններէ յե-
տոյ հասկնալու համար իր մէջ ծնած համակրութեան
շարժառիթը՝ յուսահատեցաւ և քնացաւ: Առաւօ-
տուն կանուխ ելաւ նստաւ իր պատուհանին առջև.
կ'զգար որ զով օդն չէր միայն որ հոն կը հրաւիրէր
զինք, մազնիսող պատուհանն էր, այն պատուհանն
որու գեղանի բնակիչն ի դուր կը ձգէր ճանչնալ,
բայց պիտի ճանչնար վերջապէս, պէտք էր ծանօթ-
ըլլալ ան իր սրտին ապա թէ ոչ ուստի այս յեղա-

99-75756

կարծ համակրութիւնն, այս գերազանցապէս յուզիչ յոյզերն, այս քաղցր ու հեշտ գգայութիւններն . . . ռուսի իր սրտին գրաւումն, կաշկանդումն, սրտին մէկ վերյուշումը պէտք էր ըլլալ այդ: Այսպէս կը մենախօսէր երբ տեսաւ սրտի յանկարծական արու-
փիւնումը մը որ պատուհանին վարագոյրն ինք իր վրայ ծալուելով կը բարձրանար ի տես բերելով ծանօթ պատկերն այդ շրջանակին: Այս անգամ ա-
նոր առաջին ակնարկն իր կողմն ուղղուեցաւ և տես-
նելով որ Վ. Լամ ալ զի՛ք կը դիտէր ուրախ ժպիտ մը և շիկնօտ երանգ մ'անցաւ աղջկան դէմքին վրայէն:
— Կը ժպտի միմեաց Վ. Լամ մանկան մը պէս խնդամիտ:

Վ. Լամին դիրքով նստաւ ան ալ հոն, ձեռքն գիրք մը բռնած որու ընթերցումն կընդհատէր մերթ-
գաղտադողի ակնարկ մը նետելու համար հանդիպա-
կաց կողմն, սակայն ստէպ այդ ակնարկներն իրարու կը հանդիպէին և երկուքին ալ մտադրութեանց և մտածութեանց զուգորդութիւնն ժպիտներ կը ցա-
նէր երկուքին ալ դէմքին վրայ:

Ժամերով կը տեէր նայուածքի այդ խօսակցու-
թիւնը որ սովորութիւն մը, որ ամէնօրեայ պէտք մը կը դառնար հետզհետէ: Վ. Լամ ապահովապէս գի-
տէր թէ երբ սլիտի գար աղջիկն պատուհանին առ-
ջեւ որու շուրջ ծառերու տերեւներն և պատառուկ տունկերը դալար շրջանակ մը կանցունէին բնութեան ասղնագործութիւնն չենքին սպիտակ որմին վրայ:

Կզգար ինք հետզհետէ որ աւելի անդիմադրելի զօրութեամբ մը կը մղուէր դէպ ի հոն, կզգար թէ

առաւօտեան այդ նիստն մոլութիւն մը կը դառնար տակաւ և թէ երբ զրկուէր սրտի ճնշում մը, մորմոք մը կզգար ու կ'ահաբեկէր:

Գիշերներն երբ հնչէր զանգակին ձայնն Վ. Լամ յոտին իր պատուհանին առջև խուզարկու աչքերով կը նայէր հեռուն, մինչ լոյս յատակի վրայ նկարուղ ստուեր մը նուրբ ու շնորհալի ամէն գիշեր, միևնոյն ժամուն, նոյն խորհրդաւոր շարժումով, մեղմիկ կը իջեցնէր վարագոյրն այնքան դանդաղ կերպով որ ակամայ կարծես կը վարագուրուէր այդ պատուհա-
հանն և ապա կը շիջանէր լոյսն, մինչդեռ Վ. Լամ ամ-
բողջ ժամեր կը մնար դեռ անշարժ մարած լոյսէն երկնքի լոյսերուն դարձնելով իր ակնարկն քաղցրիկ աստղերու որոց թրթուումէն ոսկի լոյսեր կը կաթին և սփոփի ցօղեր կը հոսին:

Թշուաւ հոգի, կը մտածէ՞ր թէ որ մը յաւիտե-
նապէս մարած սլիտի տեսներ այն լոյսն, յաւիտենա-
պէս փակ այդ պատուհանը, կամ ուրիշ պատկերի մը շրջանակ . . . :

Գարնան մէջ Վ. Լամ ծաղկէ փոքրիկ փունջեր կը դնէր իր պատուհանին մէջ, սքանչելի ճաշակով մը յօրինուած և խորհրդաւոր դրացունէին, որու անունն իմանալ չէր ուզած, կէտ առ կէտ կ'օրինակէր ծաղ-
կանց այդ յօրինուածութիւնն և հեռուն՝ Վ. Լամ իր փունջերուն կրկնապատկերն կը տեսներ կարծես ցո-
լացեալ իրր հայելիի մէջ: Այս տեսարանն խորին տպաւորութիւն ըրաւ իր վրայ. բանաստեղծական կը գտնէր ծաղիկներու, փունջերու այս խաղն. բա-
նաստեղծական, միամիտ և մանկական:

Օր մը սակայն չոքեսաւ զայն. ասիկա խորապէս վրդովեց իր հոգին, յանդիմանութիւններ իսկ ըրաւ մտովի: Բայց կը յուսար. ով գիտէ ինչ սպառնաւորութիւններ ունի մտածեց աշակերտուհի է. դասական պարտաւորութիւններ կրնան արգիլել զայն պատուհանը գալէ, և յետոյ գիշերը կայ, ի՞նչ հարկ այսքան վըտակերելու, գիշերն անպատճառ կերևի, իր ստուերանկարն՝ լուսի մէջ ծրարուած՝ կը խօսի դարձեալ ինձ իր լռութեամբն ու անշարժութեամբն:

Երբ հեռուն պատուհանին մէջ ծագեցաւ լոյսն՝ գիշերուան ստուերներուն ետեւ՝ Վաւա՞մ ժամերով սկսեալ և բեկեռեց իր մեղմադճոտ սիրտն ու մեղմադճոտ նայուածին հեռակայ լոյսին, իր նայուածքին մէջ կեդրոնացնելով իր հոգին ալեծուփ, վշտաբեկ, և սպտրանքի դառնութեամբ ու մորմոքով զեղուն:

Ու կը կարծէր թէ պիտի երևէր վերջապէս խորհրդաւոր ստուերն, թէ վարագոյրն կ'իջնէր իր ապակայ էջն, թէ անոր ծայրէն ստուեր մը կը գիտէր զինք. սակայն ի գուր, ի գուր, ոչ ոք եկաւ, և լոյսն չիջաւ հոսկ ուրեմն: Վաւա՞մ հառաչ մ'արձակեց և գնաց նետուիլ իր անկողնին վրայ. կը զարմանար թէ ինչո՞ւ կ'զբաղէր այնքան այդ հեռակայ լոյսով և անոր ստուերով. բայց զարմանք միայն կար. բացատրութիւն չէր գտներ:

Առաւօտուն իր սովորական տեղն. նստաւ և ըսկսաւ զիտել. բռնն հով մը կը շարժէր ծառերու ճիւղերն ու տերևները որք կը հեծեծէին և կը գալարուէին ծածկեալ իր աչքէն պատուհանն ու բնա-

կիչն և Վաւա՞մ կը ծռէր գլուխը ճիւղերուն մէջ. տեսնելու համար զայն, անէծք ու հայհոյանք ժայթքելով այդ ապիրատ տունկերուն ու ծառերուն որք հրմէ թագուցանել կուզէին իր սիրելին, կարծելով
+ հոն էր նա, թէ անոր ոտնաձայնը կըլսէր թէ ան
լ իրեն պէս կը ծռէր իր գլուխը, թէ յանկարծ պիտի երևէր իր խարտեաչ գլուխն, կապոյտ ժապաւէնով ամփոփուած վարսն, թէ . . . թէ . . . և յոյսի ու պատրանքի յաջորդութեամբ հիւծելով՝ և հոսկ թալս ապահով ըլլալով որ թափուր էր այդ վանդակն՝ արտօսր մը ապաշաուի մորմոքի՝ բողբոջով, յոյս, իմանութեամբ, անէծքով շարունակ դառն արտօսր մը դուրս կը ցայտէր իր աչքերէն:

Յ

Քսան օր անցած էր խորհրդաւոր դրացուհիին աներևութանալէն ի վեր և ահա քսաներորդ օրը Վաւա՞մ կը տեսներ զայն իր հօրեղբօր Ատոմեան Գալորե աղայի տունն՝ ուր՝ տան տիկնոջ հրաւերին վրայ իր քով դաշնակին առջև կուգար ան նստիլ:

Այս անակնկալ հանդիպումն զղրդեց իր ամբողջ հոգին այդ նոյնինքն էր այն՝ զոր ամէն առաւօտ և իրիկուն կը տեսնէր, որ ծաղիկներով կը բարևէր իր ծաղիկհիւս ողջոյններուն, նոյնինքն էր իր սէգ ու անուշ նայուածքով արհամարհական և հեգնիչ ժպիտովն որ քաղցրութեամբ կը լեցուէր երբ իրեն ուղղուէր:

Աղջիկն ալ զարմացած կը թուէր և երբեմն կը նետէր հետաքննին թափանցիկ ակնարկ մը:

Նայուածքներու ընդհարումէն յետոյ վաւար չնայեցաւ ալ ևս Մարիի կողմն: Հին յուզիչ յիշատակներ կը գտնէր այդ աղջկան մէջ: Դժգոհութիւն մը կը գտար իր մէջ. սիրտն անձկութիւն մ'ունէր, հոգւոյն մէջ՝ այս անեղբո՜ր ծովու մէջ որ իր կոհակները կը թաւալէ մարդկային կուրծքին տակ, փոթորիկ մը կար անհաղագիտ, նոր ու հին յոյժելով կը բաբախէր իր սիրտն, պարապ տեղ գոցեց իր աչքերը մտնելու համար իր անձին ուսումնասիրութեան մէջ, փորձեց քննել, տարրալուծել իր սրտի վիճակն, անդամահատել—եթէ կարելի է ըսել այսպէս—իր զգացումները մէկիկ մէկիկ ենթարկել զայնս մանրադիտական քննութեան. ուզեց — տարօրինակ իշտ—սիրտը հանել իր կուրծքէն և դիտել զայն երկար, խորունկ նայուածքով, խոշորացոյցով քննել այդ զգայուն նիւթին ամէն խորութիւններն ու ամէն խորշերն, պարզել ամէն ծալքերն գտնելու համար այն ճիւղն որ յանկարծ այդ աղջկան շունչին հետ սպրդած էր հոն և կամաց կամաց կ'ուտէր, կը կրծէր, կը հալեցնէր զայն:

Բայց այդ ճիւղն նոր միթէ մտած էր, ո՛չ ոչ, տարիներ առաջ մտած էր ան, երբ Մարի ընկերուհին էր իր մանկութեան, քառեակ ամեր առաջ այդ յոյժերն զգացած էր, և սակայն դեռ չէր մտաբերեր այդ անցեալն. թերևս նաև չէր ուզէր. բայց վերջապէս պիտի յիշէր զայն, որ մը մանկութեան ու պատանեկութեան բոլոր յուշերն պիտի գային իր առջեւ զիջուիլ խուռներամ:

Ու դաշնակն կորոտար իր քով: Մարի տարօրինակ յուզում մը կ'արտայայտէր փայլակնացայտ աչքերն ձայնատետրին վրայ սեւեռած, իր ձեռքերն հրաշլի արագութեամբ մը կը սահէին դաշնակին ստեղնաշարին վրայ. մազերուն գանգուրներն սև սաթէ կոհակներու նման կը ծածանէին վէտ ի վէտ:

Կարաւուն էր: Լռութեան մէջ հեռուստ ձայն մը՝ մղոններ ուղեորելէ յետոյ՝ կուգայ նուաղիլ յետոյ ուրիշ ձայն մ'ալ աւելի զօրեղ, որու կը միանան աստիճանաբար արագ և բարձր ուրիշ խաղեր և կը կազմուի ներդաշնակութիւնը, երազուն ներդաշնակութիւն մը՝ որ ամպերու վրայ կը թռչտի կամ անդունդներու մէջ կը խլրտի կարծեա՛. ապա կարաւունը կը մոտենայ աստիճանաբար և կը մոտենան ձայները ու կը բարձրանան որոտալով. մերձաւորագոյն կէտին վրայ՝ դաշնակն գոռ ու գոչում ու որոտուն բոմբիւն մ'է համակ. դաշնակն որու ծոցէն կը թռչի հուժկու ձայներ արևելեան օրօրուն միօրինակութեամբ մը, միօրինակութիւն հառաչող ու գոռացող ձայներու յաջորդութեան, որ երազել կուտայ կանցնի կարաւանն. ձայները կ'սկսին նուաղիլ մի առ մի. նիրհող ներդաշնակութիւն մը կը յաջորդէ որոտման ու բոմբիւնին, իբրև խուլ համանուագի մը մէջէն՝ որոշ բարձր թրթռում մը մերթ զաւրագին կը խուսափի որ խսկոյն կը մարի, և յետոյ երբ ոչինչ կը լսուի որոշ՝ օգն ունի դեռ խուլ թրթռումներ որք հուսկ ուրեմն կը պաղին, կը մարին ու կը ցնտին հառաչանքի մը պէս: Ոչ ոք ձայն մը հանեց. հմայքով մը անշարժ կը մնային ամենէ չաղաիրատ

բերանները, մինչ Մարի որու լանջն դաշնակին հետ արձակած էր պղտիկ հաւաջ մը, Մարի իր աչքին մէջ ծլած արտօսին մէջէն կը ժպտէր իրեն և մեղմիկ կերթար քաջուիլ դարձեալ իր անկիւնը: Իսկոյն ծնրադրել կուզէր անոր առջև. շնորհակալ ըլլալ անոր այն գերագոյն հաճոյքին համար զոր առթեր էր իրեն, այն վայրկենին համար որու մէջ յաւիտենակա՛նութիւնն խտացած էր. վայրկեան մ'ուր այդ աղջիկն առած տարած էր զինք անծանօթ աշխարհ մը գաշակութեան շնչով, կը սլանար վեր, սրընթաց արշաւ մը դէպ յեթեր: Արշաւ մը ուր իր հրաշունչ հոգին կը մերկանար իր ցուրտ մարմինն, կ'օրօրուէր երկնքի անծայրածիր կապոյտին մէջ, ամպոց փրփուրներուն վրայ կը սահէր, սիրտն բիւր յոյզերով տոգորուած, խոշն ամպերու մէջ մոլորած:

Երբէք երաժշտութիւնն այնքան խորին տպաւորութիւն մը չէր թողած իր վրայ, մեծագոյն երաժիշտներու ունկնդրած էր ուրիշ տեղ, բայց ոչ մէկը թողած էր իր վրայ այնքան քաղցր ու տխուր տպաւորութիւններ: Որքան չուտ վերջացած էր սակայն. օդերեւոյթի մը նման անցած. ասուպի մը նման վաղանցիկ լոյս մը արձակած էր. և հիմա մեղմադձոտութիւն մը, տարօրինակ վիշտ մը կապարեայ թերթերով կը սեղմեր իր հոգին:

Իր մօր յիշատակն եկաւ յանկարծ իր մտքին մէջ. բայց այդ յուշը ալ աւելի յուզեց զինք. աւելի յօշոտեց իր սիրտը: Խղճի խայթի նման բան մը զգաց որ խռովեցուց զինք. առաջին անգամ կը ըսէր անոր ձայնը. այնքան նուրբ էր իր խղճին զգայնութիւնն:

Վիպական անձ մը կարծեց զինք. ստորնացեալ ըզգաց իր անձը: Ինչ, միթէ սառած էր սիրոյ այն հուրը զոր կը անուցանէր իր մէջ իր մօր համար, բոյրի մը նման ցնդած էին այն աղնիւ գրացումները ու բոցմով կը բարախէր իր սիրտը. ապաշնորհ արարած մը չէ՞ր ինքն որ փոխանակ հրճուելու հասնելուն համար այն վայրկենին ուր պիտի վերադառնար իր մօր քով որ իր ասեղին շնորհիւ դաստիարակել տուած էր զինք, կը տրտմէր հիմա, և աւաղ, այդ դաստիարակութիւնն ապերախտ հոգի մը, անսէր սիրտ մը ստեղծելու ծառայած պիտի ըլլար ուրեմն: Ինչ անագորոյն հոգի մ'էր ուրեմն այն աղջիկն որ իր նայուածքով կը խորասուզէր զինք ստորնութեան անդունդն, որ վար կ'առնէր զինք այն պատուանդանէն որու վրայ հանդարտ կ'ըզգար իր խիղճն ու խաղաղ իր հոգին: Անգութ էակ մ'էր անկա որու վրայ հիանալուն կը զարմանար ինք. ինչ, յիմար չէ՞ր միթէ երբ մտածումն ունեցաւ անոր առջև ծնրադրելու. անկում մ'էր ուրեմն այն զոր կը կատարէր ինք ներդաշնակութեան ալիքներէն մղուած և այդ կուսական լանջին խնկաւէտ շունչէն զինովցած, խաբեպատիր անմեղութիւն մ'էր զոր անոր աչքերը կը բուրէին:

Որոշեց այլևս չնայիլ այն անկիւնն ուր կը գլտնուէր յուզիչ ու վրդովիչ առարկան: Գուրս ելաւ. բայց հազիւ թէ քանի մը վայրկեան դաւիթը պըտտած էր, երբ անծանօթ մշման մը անձնատուր՝ դոհ չարժումով մը սրահին դրան մօտեցաւ գրեթէ անզգալապէս: Տարօրինակ ծիծաղ մ'ունեցաւ այդ

վայրկենին — հեգնական ծիծաղ մը իր անձին հա-
մար Երկու անձեր կային ուրեմն իր մէջ որոց մին
կը դոհանար, երբ վայրկենական յօժարութեան ան-
սար, իսկ միւսն աւելի վէս, աւելի բարձր չէր հաւա-
ներ մերթ իր չարժման, լաւագոյնը մատնանիչ կը-
նէր: Այդ ծիծաղը բարձրագոյն անձն էր անշուշտ
որ կ'արձակէր երկրորդ անձին վրայ որ՝ բուն մարդն
իսկ թերեւ՝ ունէր իր թերութիւններն ու ակարու-
թիւնները:

Ձէր ուղեր նայիլ, բայց չէր կրնար հաղարումէկ
պատրուակ կը գտնէր այն կողմն ուղղելու իր աչ-
քերն. տկար արեւածաղիկ որ սրտին արեւուն կը
դառնար անդու: Նայուածքին մէջ նորանշան հեշ-
տութիւն մը, հաճոյք մը կ'զգար, քաղցր տպաւորու-
թեամբ մը կը համակուէր: Յետոյ երբ ստիպուած
չըլլար այն կողմն ուղղելու իր աչքերը, անհանգիստ
հետաքրքրութեամբ մը վեր կը վերցնէր իր գլուխը,
դիտելու համար թէ ան իրեն կը նայէ՞ր՝ և յաճախ
տեսաւ, անձառ խնդութեամբ որ այդ քնքոյշ էակն
ալ իրմով կ'զբաղէր, որովհետեւ իր վրայ կեղրոնա-
ցած տեսաւ անոր գորովագին ականարկն, դուրդու-
րացող նայուածք մը զոր, աւանդ, չափաւ մոռնար
բնաւ և որ յար իր առջև պիտի ցոլանար իբրեւ մէկ
շողն անցեալ երջանկութեան: Ինչ գուրգուրանք
կար այդ ականարկին մէջ, ինչ գուրով ու խանդ այդ
աչքերուն մէջ . . . :

Հիւրերը կը մեկնէին մի առ մի: Տարօրինակ ան-
հանգստութիւն մը կ'զգար վտի ծփանք մը կ'ըմբռ-
նէր իր հոգին: Դուրս գնաց ազատ ասպարէզ տալու
իր հառաչներուն որք կարծես պիտի խեղդէին զինք
և դուրս թափելու հոգին վրայ ծանրացող դառն
արտասուքը: Երբ ներս մտաւ աչքերը ուռած էին և
իրենց մէջ կորօրէին արցունքի կայլակներ: Վայրկեան
մը յետոյ մայրապետեանք ոտք կենէին մեկնելու հա-
մար: Սրուն ժպիտով մը հաճոյալի ուղեորութիւն
մը մաղթեցին իրեն, երբ իր ձեռքը կը թօթուէին:
Հաղիւ լսելի ձայնով մը իր շնորհակալութիւնը կը
յայտնէր Վառա: Երբ Մարիի ձեռքը բռնեց երկուքն
ալ սարսուեցան, մաղթանքի առաջին բառն չկրցաւ
աւարտել աղջիկն՝ ականներն ամբափակ մնացին:
Բայց այնպէս քաղցր ու պաշտօնագին էր իր նայ-
ուածքն որ Վառաի սիրտը տակնուվրայ կըլլար իր
կուրծքին տակ և շամբողջ էութիւնը սիրով կը բոցա-
վառէր տեսնելով այն արցունքի ամպն որուն ետեւ կը
տոգունէին նորատի աղջկան լուսացայտ բիւրերը:

— Շնորհակալ եմ ըսաւ վերջապէս սուրիչ ձայ-
նով մը. հեղձամիճուկ կըլլար:

«Ա՛հ կը մեկնին կոր» . . . : Հառաչի մը մէջ ցան-
ուած այս բառերն կամփոփէին իր սրտին բոլոր
դառնութիւնը. կը տեսնէր որ կը հեռանային և իր
հոգին կը ճմուռէր. բայց ինչէր պիտի ըսէր դեռ ա-
նոր, ո՛չ, պէտք էին նայիլ քիչ մ'ալ և անոնց ետեւէն
կընայէր պատուհանէն, մինչև որ կ'անհետանային
զիչերուան ստուերներուն մէջ: Ինչ քաղցր, հեշտա-
լի տպաւորութիւն մը թողած էր վրայ Մարիի վէժիտ

ու սիրաբոյր նայուածքը: Խանդ, գորով, խանդաղա-
տանք, փափկութիւն, քաղցրութիւն, գուրգուրանք,
անմեղութիւն ամէն ինչ պատկերացած էր անոր
խոնարհած աչքերուն մէջ: Համակրութիւն անձի մը
որու ոչինչ կը զօղէր զինք, երախտիք մը կը թուէր
իրեն: Հրճուանքով կը խայտար Վառաժ տեսնելով
սիրաբուխ սիրտն էակի մը որ իր վրայ գուրգուրաւ
կը թուէր, և որու բարբառն էր արտասուքն, իր նո-
րափթիթ սիրոյն այդ բիւրեղեայ բոյրն: Երախտա-
պարտ կ'զգար նա զինք այն գուրգուրանքի ու սի-
րոյ շողերուն համար որք Մարիի աչքերէն թուչելով
եկած էին կաթիլ իր հոգւոյն մէջ:

Է

Առանձին էր հիմա իր սենեկին մէջ: Աթոռի մը
վրայ նստաւ և գլուխը ձեռքերուն մէջ առած սկը-
սաւ մտածել:

Կարելի՞ է բացատրել ճշդիւ ինչ որ յայնժամ
կանցնէր իր հոգւոյն մէջ. ինքն իսկ չէր կարող հաս-
կընալ զայն:

Երկու օրէն որոշուած էր որ վերադառնար ի
Գարահիսար, ձայն մը ահագնագոյ կ'աղաղակէր իր
մէջ «Մի երթար» իսկ ուրիշ ձայն մ'ալ հրամայա-
կան և սպառնական իսկ կըսէր «Օն անդր»: Ուղեց
ամէն ինչ զիտել, ամէն ինչ քննել, ուղադիր և համ-
բերատար հետադրուել այն ամեն երևոյթները որք
յաջորդաբար, մերթ միանգամայն կը կատարուէին

իր հոգւոյն խորն ուղեց քննել զայն նախ առա-
ձին, առանձին, վերլուծել իր արդի վիճակն, ապա
նոցա միաւորամբ իրազեկ լինիլ իր անձին մէջ կա-
տարուած փոփոխութեանց:

Մարդուն ներքին կեանքին մէջ կոիւ մը կայ
զրեթէ միշտ, պաշար մը գաղափարներու, յիշա-
տակներու, զգացումներու, յայդերու, կրքերու, բը-
նազդումներու: Այդ կոիւը աւելի բուռն, աւելի ա-
հաւոր կըլլար այն էակներու քով որք չտախաճանց կը
զգան, չտախաճանց կերեակայեն, չտախաճանց կերա-
ղեն:

Մարիի պատուհանէն անհետանալէն քսան օրեր
անցեր էին. իր սիրտն խաղաղած կը թուէր հիմա.
բայց այն զիչերն՝ աղետարեր ակնարկն այդ աղջկան
կայծի մը պէս հոն ինկած և հրահրած էր անոր
ցուրտ անդորրութիւնը: Այդ ակնարկն որ ամբու-
թեան ցոյք մը ունէր հազար հոգեբանական երևոյթ-
ներու ծնունդ տուած էր իր մէջ, սիրտն կ'երերար,
կը խայտար ծաղկան ցօղալից բաժակին պէս զոր զե-
փիւռին շունչն կուզար գգուել գուրգուրանօք: Իր
սիրտն ծաղիկ մ'էր կամ լաւ ևս կոկոն մը կարօտ
ջերմութեան, լոյսի, մթնոլորտի, աճելու և զարգա-
նալու համար, այդ սնունդն, այդ բոյրն, նորափո-
րիորդին ակնարկին ու շնչին մէջէն եկած էին մինչև
իր սիրտը, ուր նոր յոյզեր յարուցած էր նոր ու քաղցր
տպաւորութիւններով:

Երջանկութեան յորձանքին մէջ կարծես կըտար-
ուէր քիչ մը առաջ. ինչ էր իր հոգին հեշտալի յոյզե-
րով. բայց կսկծալի զգացումներ իսկոյն կը ծնէին

իր մէջ երբ կը մտածէր իր չուին վրայ, այդ ներհակ յուզմանց յաջորդութեան վրայ զարմացած էր ինքը նախ, այնքան անտեղեակ էր իր սրտին վիճակին և անսիրտ՝ անդրադարձութեամբ մը հասկնալու համար զայն:

Եւ ուրիշ գաղափար մ'ալ ամենէ աւելի կսկծեցուցիչ, գանկին մէջ կը պոռուտէր ինչ հեռաւորութիւն կար Մարիի և իր մէջ:

— Վաղը պիտի երթամ. . . ոհ, ոչ անկարելի է ինչ հարկ այսքան շտապելու, վերջին անգամն է թերևս որ կը տեսնեմ Պօլիսը:

Այս «վերջին անգամն» հառաչով մը կ'ենէր իր բերնէն. կսկծեցուցիչ բան մ'ունէր այդ բառն իրեն համար:

— Պէտք է շուրջ գալ, պտըտիլ գեղեցիկ վայրեր, մոռնալու համար յոգնութիւններս, վաստակներս, նորոգել կեանքս որ հիւժեցաւ չորս տարիէ ի վեր չորս պատի մէջ բանտուած, ուսմանց մէջ թաղու առ: Ո՛հ, ոչ քանի մը օրեր ևս պէտք է մնալ, արդէն օդն ալ. . . :

Պատրուակներու գիւտ ընել կ'աշխատէր: Իսկոյն ոտք ելաւ իր տեղէն և պատուհանը բացաւ. հազիւ քանի մը սպիտակ ամպեր կերեւէին երկնից գորշ կապոյտ յատակին վրայ. հոն՝ տեսաւ—այն լոյսը որ ի տես իրեն կարծես՝ նոր ընչով մը կը խայտար, կը յուզուէր. յիշեց որ մայրն այդ լոյսը ցոյց տուած էր իրեն իր մեկնումին նախորդ գիշերն, իբրեւ անջնջելի ու սխրալի յիշատակ, և հիմա մայրն ալ չէ՞ր նայեր ատոր, մայրն ալ չէ՞ր յուսար քիչ օրէն միասին դիտել այդ երկնային լապտերն որու յաճախ ուղղած

էր իր արտասուալից աչքերը, իր մօր հառաչներէն չէ՞ր արդեօք որ կը յուզուէր այդ հուրն, երկնից կապուտին վրայ ծփացող այդ լուսեղէն հողին, այս մտածումներն վեր ի վայր յուզեցին իր սիրտը և եկաւ դարձեալ իր տեղը նստիլ:

— Դաժան էակ մ'եմ—ըսաւ—անառակ որդի մը, ապերախտ մը, մօրս չեմ պարտի կեանքս ու դաստիարակութիւնս. բայց ինչ գարշելի ծառայութիւն է այս, այս սիրոյ ծառայութիւնն, հոս աննպատակ անխորհուրդ կը դեգերիմ երբ հեռուն ինձ կ'սպասէ մայրս: Ա՛խ, մարեցաւ արդեօք աղնիւ գգացումներս, ցնդեցաւ ընտիր գաղափարներս, և այսքան չ՞ուտ. հոգեկան օղբերկոյթներ էին անոնք, վիշեցաւ ուրեմն բոլոր լաւ ծրագիրներս, ինչ զապիր եսասիրութեան մէջ կը թաղուիս Վաւամ—աղաղակեց նա գլուխը զարնելով—կը մոռնամ արդեօք այն էակն իսկ որուն բոլոր անձս կը պարտեմ, և ձայնը տակաւ կը բարձրանար, որպէս թէ երկու խօսակիցներ ըլլային սենեկին մէջ. բայց ոչ ոք լսեց, քնացած էին ամենքն ալ:

Վաղը ճամբայ պիտի ելնեմ—ըսաւ—այս է որոշումս. այսպէս պարտիմ ընել երթալ մօրս քով, այդ պաշտելի անձնուէր էակին քով որ ինձ համար ունի այնքան սէր, այնքան գորով:

Կարծեց թէ այժմ հանդարտած էր ալ ևս, թէ այս վճիռն անդարձ էր և թէ իր անձն չպիտի ապաստարէր անոր դէմ. գոհունակութեան շողն կըփայլէր իր դէմքին վրայ. կը ժպտէր իսկ յաղթանակին վրայ:

Բայց յանկարծ իր առջև չողաց Մարիի պատկերն
և ինք փակեց իր աչքերն, չտեսնելու համար զայն:

Թշուառ հոգի, սրտիդ մէջ անջնջելի դժերով
նկարուած էր արդէն այդ պատկեր. պարզապէս տեղ
կը փորձէիր զայն սրբել. կ'արիւնէիր սիրտդ, բայց
գիծերը կը մնային անջինջ, սրտիդ մէջ արեան հո-
սումն զգալով կը կարծէիր թէ ջնջած էիր զայն և
անձնատուր կըլլայիր վաղանցիկ մէկ գոհունակու-
թեան բայց հոն է նա, հոգւոյդ խորը սիրոյ ան-
քանդելի, նուիրական խորանին մէջ կը բնակի այդ
էակը, և այդ խորանն մանկութեանդ, պատեննելու
թեանդ ատեն կանգնած ես, ինքդ դառնալով
խուսկն ու պատարագն այդ բազմինն առջև:

Զգաց վերջապէս թէ այդ նկարն էր որ կը կաշ-
կանդէր իր սիրտն, որ դեռին կը կապէր իր ոտքերն
և դող կուտար իր շարժմանց: Մարին գերած էր
ուրեմն զինք, բարձած էր իրմէ իր աղաւթութիւնն և
ինքն աններելի կըգտնէր բարոյապէս այդ բռնարա-
րութիւնն: Պէտք չէ՞ր յարգել կամքիս անկախու-
թիւնը, կըսէր. հարկ էր վերածել զիս միջոցի մը ալ
ևս, հարկ էր դադրեցնել զիս նշտառակ մը ըլլալէ:

Կը մոռնար, չէր գիտեր Վառլա թէ նոյն փոխու-
թութիւններն կատարուած էին այդ կուսական հոգ-
ւոյն մէջ ալ, չէր գիտեր թէ իրենց եսն ի մի վերա-
ծուած էին, թէ երկու էութիւններ ի մի ձուլուած
էին, անբաժանելի կերպով ձուլուած, այնպէս որ
երկուքին ալ բաժանումն մահ էր կրկնակի:

Իր գլուխը կ'այրէր, ճակատը հրատապ էր:

— Որքան տաք է օդը — ըսաւ — ինքնին:

Եւ փոխանակ դուռը բանալու, գնաց պատու-
հանն ալ գոցեց, այնքան չփութած, այնքան խռոված
էր: Տարօրինակ անգիտակցութիւն:

Դուրսը սեղանին վրայ դրաւ, լալու բունն տենչ
մ'ունէր, բայց արտասուքն որ հոգւոյն իրերեղացած
դառնութիւնն է յաճախ, արտասուքն չէր հոսեր
բնաւ իր հրացայտ աչքերէն, այդ դառնութիւնը,
կը չըջապատէին իր հոգին, զայն ճգմելու, զայն փըշ-
րելու չափ կը սեղմէին:

Կը զարմանար թէ ինչպէս դադար չէր առնուր
իր կեանքն այնքան հակադրութեանց մէջ, թէ
ինչպէս իր սիրտը կրնար բարբախել դեռ և ուղեղն
չէր պայթեր, կամ չէր շոգիանար այդ հուրին, այդ
ջերմութեան մէջ:

— Այո՞ է եղեր սէրն — կըսէր նա, տխուր քահ-
քահով մը այս գարշելի ռոգն որ կը կրէ ոյջոյն էութե-
թիւնս այսքան կատաղօրէն:

Բողբոբէլ կուղէր. ինչու համար դրած էին իր մէջ
այդ որդն, ինչու համար կուղէին գերի ընել զինք
սիրոյ, ինչու համար կը կապտէին իր կամքն ու սիր-
տը, ինչու համար ան, ինչու համար. և ոտքը գետին
կը զարնէր. աննշտարելի թշնամիներուն դէմ կը մար-
տնչէր կարծես. իրաւունք, արդարութիւն կը պա-
հանջէր: Բայց ինչ էր այդ անիրաւութիւնը ո՞վ անոր
հեղինակը, որմէ հատացում կը պահանջէր ինքն ալ
չէր գիտեր . . . :

Յանկարծ ոտք ելաւ և իսկոյն դէպ ի դուռը վա-
զեց, բայց յառաջ չգաց և սոսկալի քրքիջ մ'արձա-
կեց, զրեթէ յիմարական քրքիջ մը. ապա ետ դար-

ձաւ և հայեւոյն մէջ տեսնելով զինք քայլ մ'ետ ցաակեց կարծելով թէ ուրիշ մէկը կար սենեկին մէջ. այնքան կերպարանափոխ եղած էր: Աչքերն ուռած էին և արիւնալից մազերը ցիր ու ցան ճակտէն վար իջած էին, փողկապը դէպ ի ուսը յառաջացած էր. բաճկոնին մէկ քանի կոճակները ելած:

— Արդեօք յիմար մ'եմ, ըսաւ:

Ոչ յիմար չէր, այլ խորին զգայնութեան և ամենանուրբ խղճի տէր էր. պարտաւորութեան ու սիրոյ մէկ դերին էր: Ուղեց դուրս ելնել պտըտիլ:

Օղջ գեղեցիկ էր: Մենիկ մնջիկ գնաց կոյս վայրեր, մարդկային բնակութիւններէ կարծես կը խորչէր: Զով էր մթնոլորտն, մաքուր վճիտ, գիշերուան մեղմ հով մը կը փչէր: Երկնից վրայ, այդ մութ կասողտ, թափանցիկ վարագոյրին վրայ՝ ուր ոսկի փոշի ցանուած էր կարծես կը շողար գեղապայծառ լուսինն — ահագին փալփուլուն մէճիտիէ մը — մելամաղձոտ հեգնութիւն մը կը հեղուր իր դէմքէն եթերաց դիցունին, թէ և դժգոհ կը թուէր իր կեանքէն, կը վարէր զայն անդու, կը շարունակէր իր շողարձակ արշաւն, անջրպետին մէջ լեցնելով իրեն սահմանուած դատարկութիւնը և հլու գերազոյն անհունի մը, կը դառնար իր յաւիտենական չրջանը . . . :

Թշուառ արբանեակ — կըսէր Վլաւ — թերեւ դու ալսիրոյ չղթաներով կապուած ես այս ապերախտ երկրին, դէմքիդ վրայ նկարուած է սրտիդ դառնութիւնը. իսկ այս լուսոյ խուրձերն, աչացդ հեղուկ մարգարիտներն չէն արդեօք, որք վատահար սրտերու մանաւանդ կը յառին և մարդկային աչաց ցօղե-

րուն ի համարոյր կը մատչին. ամբողջութիւնդ տեսնելով համակիր կայծերու չքաղիր ամբօխն, նուաղուն աշերով, աղօտ բիբերով կը դիտեն դքեղ:

Թեթև հոգի ուր զովագին թեթևներով կը փայփայէր իր ճակատը, չէր մեղմեր բնաւ իր տենդոտ ջերմութիւնը: Փափագ մը եկաւ նետուելու ծովուն մէջ՝ որու ծոցին մէջ բիւր ճառագայթներ կայծոռիկներու պէս խօլ կը թռչնէին, շատ բուռն էր անոր մէջ նետուելու իղձը, իր բոլոր մարմինը կը տօնէր, շատ ամբողջութիւն պիտի ըլլար այդ ցուրտ անկողինն մէջ թաղուիլ և զգալ իր մահն տակէն անցնող ցուրտ սարսուռը, մնալ անշարժ փութին ցուրտ ազդեցութենէն չնչասպառ, հեղուկ, և թողուլ որ արծաթէ ալեակները դան ապրակել իր կուրծքն որու տակ անէջ կրակ մը միշտ կը փրփրար:

Բայց յետոյ՝ քիչ մը մտածելէ ետք. — Ոչ յիմարութիւն մը չընեմ ըսաւ, և տուն դարձաւ:

Ը

Նոյն գիշեր ուրիշ երիտասարդ մը վտարեկ' կը դեգերէր դաշտերուն մէջ, բայց զիրար չտեսան, այնքան մտադբաղ էին երկուքն ալ որ քանի մ'անգամ իրարու քովէն անցան, առանց զիրար ճանչնալու:

Յուսահատ մ'էր նա հագիւ քսան ու երկու տարեկան. մեծափարթամ ծնողաց զաւակ: Շրջած էր Եւրոպոյի բոլոր ոստանները, ամէն ինչ տեսած, զի-

տած, ճաշակած էր: Բիամոր-որդի, ամէն սէր ու յոյս իր վրայ կեդրոնացած էին: Ոչինչ կը պակսէր իրեն. ամէն տեսակ գրօսանք կրնար վայելել: Կուզէր արշաւել դաշտերու մէջ, լերանց կատարն ելնել, կաղմ ու պատրաստ էին ձոխօրէն արաբական փրփրերալա երիւարներ, կը փափագէր պտոյտ մ'ընել ծովուն վրայ՝ հոն իրեն կ'սպասէին նրբամարմին նաւակներ, սրընթաց շողեմակոյկներ, կը ցանկաւ նուագէր բաց էր իր առջև երկայնատուռն դաշնակը ձայնատետրեր գրկած և իր մատներուն տակ թրթռալու պատրաստ, կը տենչաւ այցելել գրօսավայրեր՝ իր մէկ հըրամանով կը պատրաստուէին քառածի կառքեր, և դեռ հազար վայելքներ առատօրէն կը սարգէէր իրեն անսպառ հարստութիւն մը՝ սերունդէ սերունդ փոխանցուած ու յարատեւ աշխատութեամբ աճած:

Քանի քանի նախանձու աչքերու առարկան էր ինք, քանի բոցակէզ հառաչներ կուգային իրեն, երջանկութեան ոգին կը կարծէին զայն որ ամէն ինչ կրնար ընել, զի ոչինչ կը պակսէր իրեն, ոչ դրամ, ոչ պատիւ, ոչ երիտասարդութիւն, ոչ ուսումն, ոչ գեղեցկութիւն:

Եւ սակայն այս երիտասարդը . . . թշուառ էր:

Ի՞նչո՞ւ համար արդեօք . . . : Ինքն ալ չէր գիտեր: Կեանքն ոչ մէկ հրապոյր ունէր անոր համար. անտանելի շղթայ մ'էր որ կը կապէր, կը պրկէր իր անդամներն: Նոր հաճոյք մը չկար իրեն համար. յամրացած էր: Դեռատի՝ ընկղմած սուգած էր հաճոյից ուրիշանի մը մէջ, անյադարար ծծած, խմած այդ հեղուկն և այժմ համ չէր առներ ալ ևս այն

ընկելին, իր ճաշակը կորուսած էր: Եւ հաճոյքնեւրու սպառման յաջորդած էր աղետալի յուռետեսութիւն մը, ամէն արիութիւն կորուսած էր տոկանալու, համբերելու. ակամայ կը վատթարանար: Եւ հեգնական, արգահատական ժպիտն չրթ ունեւին վրայ կուզէր թօթուել իր կրած հողեղէն զանգուածն, փրկել իր մարմինն, ընդհատել կեանքն և սուղիլ անէութեան ծոցը:

Անէութեան կը ցանկաւ: Այսինքն իր խորհող, զգացող, կամեցող հոգին մերկանալ և ըլլալ իրրեւ խիճ մը, քար մը քնոգի, անկենդան:

Առաւօտուն՝ երբ երկու ժամու չափ միայն քնանալէ յետոյ՝ արթնցաւ Վ. Լամ — քուն մը բեղմնաւոր երազներով, որ աւելի վաստակարեկ ըրած էր զինք — սպասաւորն տոմսակ մը յանձնեց իրեն:

Տարօրինակ յուզմամբ մը բացաւ նամակը: Արդեօք Մարիէն էր: Թերեւս . . . : Անկարելի՞ բան էր միթէ — կը մտածէր — սիրուելու արժանի էակ մը չէ՞ր, ինք՝ որ համակ սէր, համակ զգացում էր: Ետեւ դարձաւ նկատելու համար զինք հայելիին մէջ և փոքրիկ ժպիտ մը պարզելով իր դէմքին վրայ՝ որպէս թէ լուսանկարն հանել տալ ուզէր. ոչ, ըսաւ, այնքան տխրոյ էակ մը չեմ, թէ և գեղեցիկ ալ չեմ, բայց աչքերուս կրակը, դէմքիս դալուկը, նայուածքիս մեղմադձութիւնն ու սրտիս անմեղութիւնը հրապուրելի չեմ ըներ զիս . . . :

Զիս չկրնար սիրել, և ինչու չպիտի սիրէ, ունիմ տաղանդ, ընտիր ձիրքեր, աւելի լաւ սիրտ ուր պիտի գտնէ, պիտի կարենայ գտնել ինձ պէս անձնուէր հողի մը, անկեղծ պաշտող մը . . . : Եւ հայելին առջև կեցած՝ սիրով մանկացած այդ լուրջ երիտասարդ տարբեր տարբեր ձևեր կ'առնէր, մերթ ժրգտուն, մերթ երագուն, և իր խաղացած կատակեր, գութեան վրայ ինքն ալ կը խնդար:

Մինչ կը դիտէր զինք այսպէս, աչքերն յառեցան նամակին վրայ զոր հայելին իրեն կը յիշեցնէր, կը ցուցնէր: Աչերը խոշոր խոշոր բացած, յուսով ու սիրով լցուած պատուեց փաթեթը և աչերը սևեռեցան ստորագրութեան վրայ «Մէհրան Սարգիսեան» պատրանք միմռաց հառաչով մը:

Մէհրան Սարգիսեան Վառամի սիրելագոյն մտերիմներէն մին էր, Վառամ զպրոցին մէջ՝ ստորին կարգի մէջ կը գտնուէր՝ երբ նա՝ բարձրագոյն դասու աշակերտ՝ զինք կը հոգար, կը խնամէր և դասերու մէջ կօգնէր իրեն այնքան որքան հարկ էր խրատուսելու համար զինք: Նա իրմէ երեք տարի առաջ աւարտած էր իր դպրոցական շրջանն և ուղևորած յԱւրոպա ուստի դարձած էր տարիէ մը ի վեր:

Ահաւասիկ ինչ որ կը գրէր Սարգիսեան

Սիրելի բարեկամս,

Վերջին անգամն է թերևս որ կը խօսիմ քեզ և այն գրով, մտերմութիւնն որ միացուցած էր զմեզ

կը պարտաւորէ զիս քեզ միայն հաղորդել լուրն ահռելի գործին որու պիտի ձեռնարկեմ ժամէ մը: Կեանքը մահուան քողարկեալ երևոյթն է: Պիտի վերցնեմ այդ քօղը, պիտի ընդհատեմ կեանքս: Զի անտանելի ծանրութիւն մը կը լինի այն որ կը ճզմէ զիս: Ես զինք պիտի ճշմամ: Այս խորհուրդն սայրասոյր դաշտին մը նման կը յօջօտէ, կը պատառէ սիրտըս, յիշելով սիրագործով ծնողքս որոց կեանքն կը կրեմ իմ վրայ: Բայց ինչ ընեմ. ահ, պիտի իրագործեմ զայն. չեմ կրնար ապրիլ, չէ՛, չէ՛, չեմ կրնար: Ծնողացս քով ինձ փոխանակէ, այս է վերջին իշխաղոր կը յիշեմ քեզ գերեզմանիս եզրէն ուր պիտի սուգիմ. . . ժամէ մը:

Մնաս բարեաւ

Մ. Սարգիսեան

Վառամի ճակատը մթազնեցաւ, մոռցաւ ամէն ինչ, իր սէրն, ուղևորութիւնն, Մարին, ամէն ինչ անհետացաւ իր առջևէն և գրեթէ իշխանաբար «ազատեմք» ըսաւ: Իսկոյն տունէն դուրս նետուեցաւ:

Գիտէր թէ ուր կրնար դորձադրել իր որոշումն, անշուշտ այն տեղերն ուր երէկ գիշեր մոլորաքայլ կը թափառէր ինք, այն խիտ առ խիտ նոճիներուն մէջ որք կը բարձրանան Գարաճա — Ահմէտի ընդարձակ գերեզմանատեղւոյն մէջ: Ազատել պէտք էր ազատել իր անձին համար, ազատել իր ծնողաց համար, ազատել մարդկութեան համար: Սիրտը կը տատանէր իր լանջին տակ, տատանում մը այնքան աւրաք որ կը կասեցնէր իր սրունքներն: Երբ առանձին

գտաւ ինքզինք՝ սխաւ վազիւ, յիմարական արշաւ մը, փուշերու ու մացառներու վրայէն ցատկելով մերթ անոնց մէջ վիրաւորելով կամ քարերու զարնելով իր ոտքերն, կ'արշաւէր գլխարկը ձեռքը, մազերը յանձնած հովին: Տարօրինակ ուժեր կ'զգար իր մէջ: Հոգի մը ազատելու, կեանք մը փրկելու, մահուան դէմ ճակատելու եռանդն, թեկարծես կուտար իր ոտքերուն, կը վազէր, կը սրանար, մերթ դող ի դող նայելով ժամացոյցին որ՝ անգութ՝ իր հետ կը մրցէր կարծես և միշտ զինք կանխել կուգէր և աչքին առջև կուգար դառնակսկիծ վիճակն Սարգիսեանի ծնողաց, ծերութեան հոգեբուխ, սրտահալ հառաչանքն, ողբն ու կոծը ու արտասուքը և ահա կը կարծէր տեսնել Միհրանը օրհասային ջգած գութեանց մէջ, արեան ու փուռոյ մէջ թաթխուած աչքերն ահուրի անշարժութեան մէջ, բերանը բաց, ինքնասպան ուղեղը բոլորտիքը ցանուած, գանկը ջախջախուած, դէմքն կապարագոյն և այս ահաղղեցիկ պատկերն զոր իր երեակայութիւն իրեն կրներ. կայացնէր, աւելի արագութիւն կուտար իրեն, ալ ևս չէր նայէր թաւուտ թփերու, ու ցեխի ծանծաղուտներու, ճաշիճներու, որոց դէմ հայհոյանք մը կ'արձակէր ամէն անգամ, և կը սլանար . . . :

Եթէ պատեհ ժամուն չհասնէր, ինքն չէ՞ր ըլլար անոր մահուան պատճառն, ինք՝ որ մոռնալով կարգալ նամակը, հայելոյն մէջ կը դիտէր զինք այնքան երկար տոնն:

Վաւ, Վաւ — միմտոց նա ինքնիրեն — բարձրութենէդ վար կը գլորիս, ահա ետասէր կը լինիս և թեթեամիտ աւանդ:

Եւ իր այդ յանցանքը քաւելու համար և գոհացնելու խիղճն որ իր մէջ իր փշեղէն խայթոցն կը հանէր առաջին անգամ, կարշաւէր խելայեղ:

~~~~~

3

Մովեզեր մօտ՝ շքեղ տան մը վերին յարկին մէկ սենեակը հակառակ սովորականին՝ լուսաւոր էր այն գիշեր ժամը տասն ու մէկէն յետոյ իսկ:

Մոլին իր մեղմատատան ալեակներու ծոցը կը քշանայէր լուսոյն չողերն. անդորրութիւնը կը տիրէր ամբողջ բնութեան վրայ. ոչ մէկ ամպ կը ծածկէր ոսկերիք լուսաւոր գնդիկներն: Գիշերուան լուսութեան մէջ զոր կը վրդովէին ալեաց խորածայն մըրմուռնն ու զեփիւսին չունջը, հեռաւոր նաւավարի մը մեղամաղձոտ երգը կը լսուէր անորոշ, տարաւոր: Բնութիւնը կը նիրհէր երկնից լապտերներուն տակ, որ ամէն գիշեր գուրգուրանօք կը սփռէ քնարեր ստուերներն մթին, և կը փակէ արտեանունքն այն մեծ մանկան որ կը կոչուի աշխարհ:

Արթը նաւակ մը կ'անցնէր քերելով ծովափն, իր թիւրան խորհրդաւոր ճողփիւններով սրոց եզերքէն կը կաթէն հալած ազամանդէ չողչողուն չիթեր:

Աղբարանին լուսաւոր սլաուհանին առջև նուրբ ստուեր մը կը կենար ժամերէ ի վեր:

Մարին էր այդ ստուերը: Մարի Ատոմեանի տու-
նէն դառնալէ ետք՝ անկարող ննջելու՝ մտադրաւ
կը շրջէր իր սենեկին մէջ, մինչդեռ Վառամ հեռուն
գալտերու մէջ սփռուած և իր ալեկոծ սրտին ան-
դորրութիւն կ'որոնէր:

Ինչ քաղցր յօգէր կ'որօրէր իր սիրաւ. ինչ հա-
ճողքներ կուգային հոսիլ հոն առատագին, Վառամի
աչքերուն մէջ կրկին կարդացած էր սէրն ու անձ-
նութիւնը զորս իրեն համար կ'անուցանէր ան:
Ճանչած էր Վառամի մէջ իր վաղեմի ընկերն մանկու-
թեան օրերու, զորս անցուցած էին միասին ի Պէ-
շիքթաշ:

— Բայց նա՛ Վառամ՝ կը յիշէ՞ր արդեօք անցեալն
այն գեղածիծաղ վարդերանդ անցեալն, կրցած էր
արդեօք ճանչնալ զինք:

— Դո՛ւ էիր ուրեմն, Վառամ, որ հեռակայ պա-
տուհանիդ մէջ նստած կը հետեւէիր աչքով իմամէն
շարժումներու ծաղկէ բարեններ կը յղէիր ինձ, փուն-
ջեր կը դնէիր պատուհանիդ մէջ յորս իմ սիրած
դոյներս կը տիրապետէին միւս դոյներու վրայ.
Թերևս ճանչցար զիս. թերևս յիշեցիր Մարին որ
երկու տարի Եւրոպա՝ դեգերելէ յետոյ գեռ չմու-
ցաւ զքեզ, բայց քու յիշատակովդ, քու սլաշտելի
յիշատակովդ ապրեցաւ. ա՛յ, անփշրելի է սիրոյ այս
չղթան որ զմեզ կը միացնէ, որովհետև անոր անցըն-
լուր օղակն տարուան մը մէջ կաղմուած է, անցնիւր
տարի օղակ մը հիւսած է, և տարիներու այդ հիւս-
ուածն չփշրուիր, չխորտակուիր: Նախ իրբև եղբայր
կը սիրէի զքեզ, կը գուրգուրայի վրադ, իսկ յետոյ

իրբև իմ անձս իրբև զիս, իմ եսս սիրեցի զքեզ և
կը սիրեմ, ուրիշներ չսիրի գտնեն զքեզ գեղեցիկ,
ա՛յ, անոնք չեն կրնար տեսնել, որովհետև չեն գի-
տեր նայիլ, կրցած են թափանցել իրենց նայուած-
քով հոգւոյդ մէջ ուր հանքեր կան գեղեցկութեան,
կը սիրեմ զքեզ յարգանք ու համարումով, որով-
հետև կը սիրեմ տաղանդն որ քու մէջդ է, փայլուն
իմացականութիւնն որ ճակտիդ ետև կը ճառագայ-
թէ, և փափկութիւնն, անմեղութիւնն որք սրտէդ
կը հոսին,

Եւ սակայն կը գուշակէի թէ դուն էիր հեռակայ
պատուհանին բնակիչն. անոր համար էր որ խոյս
չէի տար քեզմէ այնքան փափկութիւն, այնքան աղ-
նութիւն կար ձեռքուդ ու շարժումներուդ մէջ...:

Ու Մարի կերթար իր պատուհանին առջև և դի-
տելով ոսկեփայտ լոյսերն որք իրենց վրայ հսկող
Անհուն էակին շունչով կը խայտային, գեղապայծառ
լուսինն որ ժպտուն ուրախակից կը լինէր իրեն և
ծովն որ կը յուզուէր ու կը մրմնջէր, առնչութիւններ
կը գտնէր անոնց և իր մէջ: Եւ իր պատուհանէն կը
սլանար՝ Բէթն Էրէն մը պէս՝ և կը թուէր ռահիլ հա-
րիզոններու անսահման ընդարձակութեան մէջ, եր-
ջան'ութեան յորձանքէն տարուած:

ԺԱ

Վառամ կը վազէր, ըսինք: Խեղճ երիտասարդ, երբէք իր կենաց մէջ այդպիսի տագնապ մը չէր ունեցած. ամէն մէկ վայրկեան յոյսի մէկ օղակն էր կարծես որ կը փչրուէր: Գիտէր թէ պէտք էր մանեւ նոճեստանն, ուր իր բարեկամ հաւանականաբար պիտի գործադրէր իր չարաշուք խորհուրդը. կուզէր խուլ ըլլալ այն ատեն թեթեւ շունչ մը կը սարսափեցնէր և կը սառեցնէր դինք ցուրտ քրտինքներ կողողէին իր ամբողջ մարմինն որ կը դողդղար. մահ մ'էր կարծես այս վազքն, երկարատեւ մահ մը ուր կենսական հիւլէներն անցնէին վայրկենի հետ կը թռչէին կարծես իր ծոցէն իր շնչառութեան հետ: Իր երեւակայութիւնն արեան շիջեր կը ցուցնէր իրեն իր ոտքերուն առջև, և ջլածութեանց մէջ կծկուած մահաձեւ մէկ էակ: Թռչունի մը յեղակարծ վայրէն կը քարացնէր դինք, և պահ մը կանգ առնելէ յետոյ՝ դարձեալ կը շարունակէր իր արշաւն: Ամէն վայրկեան պայթիւն մը լսել կը կարծէր, և սոսկման ճիչ մը կարճակէր:

Հեռուն գերեզմաննոցին խորը ստուեր մը նշմարեց յանկարծ և ճանչցաւ զայն: Միհրանն էր, ատրձաճակը ձեռքը, վճռական հարուածը տալու պատրաստ: Բայց ինք չատ հեռու էր դեռ: Իր բոլոր ձայնով կը գոչէր. Միհրան, Միհրան և արձագանգն հեղնիչ և ծիծաղկոտ կ'պատասխանէր Միհրան, բա՛ն:

Ինչ, հիմա որ դատած էր զայն, պիտի թողուր որ մեռնէր անձնասպան, չգիտի յաղթէր այդ անգութ հեռաորութեան. քանի մը քայլ հեռու ականատես միայն պիտի ըլլար իր բարեկամին մահուան: Ահա, հոն էր նա իր առջև, պէտք էր թռչիլ անոր քով, գրկել զայն, և խել անոր ձեռքէն, սպաննիչ գործին և ապա իր ծնողաց գիրկը վերադարձնել, և աւաղ, կեանքէն ի մահ փոխանցման ատեն պիտի չղղջար նա երբ ինքն ծնրադիր արտասուէր անոր քով: Ջղածգարար իրեն չալիի ուղղուէին անոր կարկամեալ ձեռքերն ու աչքերը կեանք, լոյս խնդրելով պաշտօնագին . . . :

Ու Վառամ կ'ազազակէր դեռ մեծագոյն, իր բոլոր կեանքն գնելով այդ աւաղակին մէջ, կուրծքը խորտակելու, կոկորդը պատուելու, քունքերն ճաթեցնելու չալի, ուժգին ու խորին :

Բայց . . . հեռու էր,

Սոսկալի վայրկեան մ'անցաւ:

Միհրան կը վերցնէր ատրձաճակն ինք յենլով ծառի մը: Վառամ մահաճամբոյրս արսուռի մը մէջ՝ որպէս թէ իրեն ուղղուէր գնդակը — փակեց աչքերը չտեսնելու համար իր մտերմին անկումն թաւալլոր և երբ բացաւ . . . յոտին էր Միհրան, զարմանալար, ապւեալ դիտելով իր չուրջը: Ապա տեսաւ և Վառամ որ իրեն կը դիմէր գրկաբաց: Երկուքն ալ բաւական ատեն մնացին իրարու գրկին մէջ, անձկապէս սեղմելով գիրար, արատաւաթորմ աչքերով և անկարող խօսելու:

Բայց Վառամ իր կրած յուզմանց, իր ներկայ

խնդութեան, անճառ հրճուանքին պատճառաւ չէր կրնար խօսիլ, մինչ միւսն առթիւն. զի կ'զգար թէ պէտք էր նախ խօսակցիլ իր բարեկամին հետ, վերջին որոշումն տալէ առաջ: Եւ երկրորդ տարօրինակ ապշութիւն մը տիրած էր իր վրայ. ատրճանակն ինքն իր ձեռքով լեցուցած էր. ինչպէս ուրեմն զընդակն կրնար անհետ ըլլալ: Այդուն կանուխ ելած էր տունէն և գեղջկական նախաճաշ մ'ըրած էր — թուզով ու պանիրով — իրենց պարտիզպանին տնակին մէջ որ կը գտնուէր անտառին եզրը:

Հանելուկ մը կը թուէր այս:

Իսկ Վառամ որու սիրտն ուրախութեամբ ողողուած էր իր քով ունենալով ողջ իր բարեկամն, պարապ տեղ կը փորձէր յանդիմանութիւններ ուղղել. այնքան երջանիկ էր գտնելով այն էակն զոր մահն կուզէր յափշտակել իրմէ:

— Ինչ վսեմ դասալքութիւն է որ ըրաւ ատրճառնակդ, ըսաւ նա խնդազին ձեռքը Միհրանին ուսին զարնելով:

— Այո, բարեկամս, տարօրինակ դասալքութիւն մ'է այս, հանելուկներ են որոց լուծումն եթէ ոչ անկարելի, գէթ դժուարին է, չգիտեմ թէ արդեօք գնդակն վախճաւ ինձ զպէլէ և փողին մէջ կորաւ, անհետացաւ:

— Է՛, է՛, Միհրան, թող ալ ևս գնդակն և կ'աղաչեմ մորմոքի շէտ ալ մ'առնեք. ինչ միթէ դո՛ւ չե՞ս այդ երջանիկ կորուստին վրայ:

Եւ Վառամ անկարող զսպելու իր աշխատումն ուրախութիւնը կը ծիծաղէր և հազար կատակներ

կընէր: Բայց տեսնելով որ Միհրան տակաւ կը տրտմէր և հառաչով կը դիտէր դասալք գործին որ լոյս ու մուխ արձակած էր միայն:

— Օ՛, օ՛, չափազանց կը սիրես ատրճանակդ, չգիտեմ թէ արդեօք զքեզ փրկելուն համար է այդ զգացումդ: Որովհետեւ վայրկեանի մը տալաւորութեան տակ յաճախ զաղափարներու երկարաձիգ չղթայ մը կը լուծուի կը յուսամ թէ այս ապարդիւն փորձէն ետք, ալ ևս պիտի դիտնաս կենաց արժէքը:

— Կը տարակուսիմ — սրմաց Միհրան գրեթէ հառաչելով, կը տարակուսիմ. . . :

Եւ յետոյ:

— Եկուր, մեր տունն երթանք:

Վառամ ընդունեց Միհրանի հրաւերը, քանի մը օրեր ևս ստիպուած եմ Պօլիս մնալ — կը խորհէր նա — Միհրանին այս բարոյական հիւանդութիւնը բժշկելու համար: Նոյն միջոցին յիշեց Մարին, իր սէրն, իր տաղնապալի վիճակն զոր մոռնալ կը թուէր պահ մ'առաջ,

Եւ երկուքն ալ անխօս, անչունջ ուղղուեցան դէպի տուն տարբեր մտածումներու մէջ ընկղմած: Իսկ ատրճանակին մէջէն գնդակի զոլով իւնը պարտիզպանն ըրած էր. Վառամին ուղղած նամակին պարունակութենէն իմանալով իր երիտասարդ տիրոջ խորհուրդը:

Ընթերցողն թող փոխադրուի մտքով Գարահիսարի աննշան փողոցներէ մէկուն մէջ միայակ լոնակ մը լոյս — ստուերի մէջ թաղուած:

Ձմեռուան զիշեր մէջ, դուրսը՝ սառնաչունչ հով մը լըմունչէ՝ ահագնաձայն, երկնից սլառառուածքներէն կարծես կ'արձակուին այն ահօելի ձայներն որք բնութեան ու ձմրան զէմհայհոյութիւններ կը թուին: Ս'ե ու մօխրագոյն ամպեր խորհրդաւոր ծիւղներու նման կը սուրան երկնքին ընդ արձակութեան վրայ, իրենց ընդհարումներէն օձասողիկ կայծակներ ցանելով և ընդօստացիչ լոյսեր ժայթքելով աղջամջի թանձրութեան մէջ: Կարկուտի տեղատարափ մը կը ծեծէ տուներու տանիքներն որք հողէ են և պատուհաններու ապակիները որք փեղկեր չունին:

Ամէն ոք տաքուկ վերմակներու տա՛լ սենեկին գաղջ մթնոլորտին մէջ կը ննջէ հանդարտի՛լ, ինչ քաղցր է ճարձատուն վառարանին շուրջն անցունել զիշերուան առաջին ժամերն և ապա տաք անկողիններու մէջ թաղուել անհոգ, մինչդեռ դուրսն հովը կը ոռլէ, կը մունչէ և կը ջանայ սառեցնել ամէն ինչ մահաբոյր շնչով սարսաղդեցիկ:

Այդ փոքրիկ տան մէջ աղօտ լոյս մը կը նշուէր: Պատուհանը խարխուլ էր և մխացող պատրոյդ ին կապոյտ — կարմիր բոցն հաղարումէ կ'ձևեր կ'առնէր պատուհանին և որմերուն ճեղքուածքներէն եկած

օդի հոսանքներէն, երերուն լոյս մը տարածելով որ վար կը հոսէր կարծես ձեղունին ու պատերուն վըրայէն . . . :

Սենեկին մէկ անկիւնն իր յարդէ մահճին վրայ կծկտած, նստած էր պառաւ կին մը, ցնցոտիներ հագած որոց վրայ չէր տեսնուեր բնաւ սա՛լայն աղտոտութեան ու է նշան մը, գլուխը շղարապատ ֆէ-է մը մէջ ամփոփած. և գոյնը նետած շուէր մը որու ծունդերը ծածկող մասն բոլորովին ճերմկցած ու մաշած էր: Կարմիր հողէ կրակարանը — եթէ կարելի է կրակարան անուանել կոնաձև աման մը — կրակի քանի մը փշուրներ հագլւ կը պարունակէր և այդ փշուրները գորշ մոխրի վրայ, սոյլտակ աճիւնի մը տակ, կարծես կը նուաղէին տեսիլովը դողդոջուն ձեռքերուն ալեգարդ այդ կնոջ: Յանցաւ սպիտակ մազեր կերէէին իր շղարին տակէն: Ապրուստի տագնապն — տարիներու կոյտէն աւելի ճնշիչ — խորշոմներ կազմած էր իր լայն ճակտին վրայ, զոյգ մը վառվառն խաժ աչքեր սուտ կը հանէին խորշոմներու արտայայտութիւնն և կը ցուցունէին թէ հազիւ յիսուն աշուններ տեսած էին: Ակնոցը դերձանով մը կապած, ընդարմացած մատներով կը չիւսէր, անդադար կը հիւսէր երազներու ու խոհերու մէջ մոլորած և իւր աչաց լուսալառ ժպտադին արտայայտութիւնը կը ցուցնէր թէ ծիրանեզոյն էին այդ խոհերն ու երազներն:

Դէմքին արտայայտութիւնը դժգոհ զգացում մը չէր մատնէր. այդ կինը խորհրդաւոր բան մ'ունէր իր վրայ: Վաղահաս ծերութիւնն որ վեհաբոյր ցոլք մը

կուտայ անմեղ ու ազնիւ հոգիներու, նմանութիւնն
կուտար անոր սրբուհեաց այն սրբազան պատկերնե-
րուն որք դարաւոր եկեղեցիներու մթասքօղ կամար-
ներուն ներքեւ՝ խնկոց թանձրացեալ ծուխին տակ
հազիւ ուրեմն կերեխն և կարծես բոյրերու այդ ամ-
պերէն անդին՝ ուրիշ աշխարհի մը անորոշ ու տար-
աւամ եթերին մէջ կը թւարկեն ժպտողին . . . :

Վռամի մայրն էր այդ, որ կ'երազէր իր զւակին
վրայ: Այդ սիրաջերմ սիրտն կ'զգա՞ր ցուրտն որ ա-
զատօրէն ներս կը թափանցէր և որու դիւալին
քրքիջն կը թուէր հովին սուլումն սպառնալին
ճեղքուածքներէն. կ'զգա՞ր թէ կէս գիշերն անցած էր
արդէն և թէ իր մարմինը հանգստութիւն կը պա-
հանջէր իրմէն: Իր որդւոյն համար կը հիւսէր այդ
գուլպան, արդեօք որքան գոհ պիտի լինէր երբ սյդ
գուլպան տաքցնէր անոր ոտքերն. և յետոյ — կը մը-
տածէր — երբ ասիկա լմնցնեմ ինձ ասպարուած-
ներն կը հիւսեմ, այս աշխատութենէն գոյացած
գումարն. խնայածիս հետ մէկտեղ կը զրկեմ Վռա-
միս, որպէս զի ձմրան համար տաքուկ վերարկու մը
առնէ: Ահ, դեռ կը յիշեմ հօրը խօսքը, Աստուած
հոգին լուսաւորէ, ինչ պաղատողին ակնարկով մը:

— Մայրամ, քեզ կը յանձնեմ Վռամս, ըսաւ.
խեղճ մարդ, զաւակիդ փառքը չսեսած գացիր,
բայց կըսեն թէ մեռելները երկինքէն կը նային, ան-
շուշտ դուն ալ կը տեսնես զիս որ պարտքս չը կա-
տարեմ, և զաւակդ որ իր յառաջադիմութեամբ կը
վարձատրէ զիս. խեղճ ամուսինս, սա տեղ անկիւնը
նստած Վռամն ուս վրայ խօսէինք նէ, որքան երջա-

նիկ կըլլայինք, ասանկ ուրախ ժամեր կը վայելն
հոն, երկինքը, գիւտեմ. մեղայ Տէր Աստուած, վրաս
կը դթայ. անշուշտ օր մը պիտի միանանք վերստին. . .

Խեղճ հոգի արդեօք կը նախազգայիր: Ո՞վ գիտէ:
Նրեք չորս տարիներէ ի վեր չորարեկ հացով ու
ձիթապտղով սնանելով, քուրճ հագնելով, այդ
մութ խցիկին մէջ գիշեր և ցերեկ, արթուն ու գոր-
ծօն կ'աշխատէր այդ կին, ճգնաւորի պէս, սակայն
շատ աւելի բարձր այն մենակեացներէն որք անա-
պատներու մէջ կը բնակին, որովհետեւ ասոնք պար-
տաւորութիւններէ կը հեռանան, մինչդեռ այս մայ-
րը կենաց պաքարին մէջ անյողդողդ, չէր կէքեր իր
ճակատն ու խոնարհագոյն և անձկագոյն չըջանակի
մէջ լուռ կը կատարէր զիւցազնութեանց մեծագոյնն
թերեւս, կուտելով ցուրտին, նօթութեան, աղքա-
տութեան, տկարութեան և ամէն բանէ աւելի կա-
րօտին դէմ, սիրոյն դէմ, կարօտն — կրծող որդ —
որ կը հատցնէր կարծես պատառ առ պատառ իր
արդէն մաշած, հալած սիրտը:

~~~~~

ՊՊ

Սարգիսեանի տունը ծովափին վրայ էր, մարմարե-
այ հսկայածե պարսն մը որու պատկերն ծովուն
մէջ կը լողանար իր առջև տարածուող ծաղկատա-
նին հետ:

Նրկուքն ալ նստան սարսուղին մէջ: Քաղցրա-
շունչ սիւքն, առաւօտեան լուսթիւնն, ալեկաց մը-
մունջն, զովագին մթնոլորտն, ծառերու դալար սա-
ղարթներուն տակ օթեանող թեւաւոր երգիչներու
դայլայլիկներն, նորածին թռչնիկներու քաղցր թօ-
թօւմանքը— երջանիկ արարածներ որոց համար տիե-
զերքն կը բովանդակի իրենց բոյնին և զայն հովա-
նաւորող օրօրուն դալար տերեւեկին մէջ. ծաղկանց
բաժակէն, իրրեւ բուրմուռէ մը մխացող քաղցրաբոյր
շոգին, լուսաթրթիւ թիթեռնիկներու խօլ թռիչնե-
րը, վաղայարոյց նաւախններու հեռաւոր տարտամ
երգերն, կաթնաթոյր ամպերէ սողոսկող արեգական
ճառագայթներն, որք ծառերու տերեւներէն սահն-
լով մարմանդներու վրայ պարելով, այնքան սխալի
այնքան հրապուրիչ կը ներկայացնէին բնութիւնն որ
պահ մը լուռ կեցան երկուքն ալ յափշտակուած:

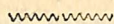
Այս մեծավայելուչ տեսարանին, լոյսերու, բոյ-
րերու, երանգներու, ստուերներու այս հրաշալի
միաւորման առջև ո՞վ չի գար խորին յոյզեր, ո՞վ չըն-
դունիր քաղցր տպաւորութիւններ. մարդուն համար
հաճոյք մ'է զգայուն ու խոհուն էակ մը լինելու գի-
տակցութիւնն այս մեծափառ տեսարանին առջև:
Քաղցր է մերթ փափել աչքերդ և սիւքին համբոյր-
ներով, թռչնոց ճառագայտներով, զգալ հոգեպար-
թիթիլն ցօղաթուրմ, չողալից ծաղկան մը հանգու-
նատիպ, տիեզերքէն հոգեպար մէջ անցնող թրթռա-
ցող յուզման քաղցր շունչն, սրտիդ ընդարձակութիւն,
անձիդ մոռացումն, օրրիդ այս ամէն քաղցրահո-
տութեանց մէջ, զէթ վայրկեան մը մոռնալդ ամէն

վիշտ ամէն մտահոգութիւն, տիեզերքին հետ նոյնա-
նալով անոր վրայ երերածութիւնդ մը ըլլալով հոգ-
հոգեղէ՛՛ջ:

Վաւա՛ւ և Միհրան սաղարթազուարճ ծառի մը
հովանիին տակ նստած էին լուռ ու մունջ: Նրկուքն
ալ լիաթոք կը շնչէին վճիտ ու քաղցրահոտ օդն և
խոսմանց մէջ կը դեգերէին: Միհրան խորապէս
յուզուած էր, նոր էին իրեն համար իր բոլոր այդ
զգայութիւնները, երբէք այնպիսի հաճոյք մը չէր
զգացած: Իր հոգին, հեշտութեանց մէջ ողողուած,
յափրացած հոգին վերստին կը ծլէր, կը ծաղկէր
կ'սրծես բնութեան հետ: Նոր ու կենդանի շունչ մը
կ'անցնէր իր մէջ: Նախորդ մահահամբոյր տպաւո-
րութեան և ներկայ քաղցր տպաւորութեանց հա-
կադրութեան երջանիկ արդիւնքն էր անշուշտ այս:
Իր աչքերուն առջև ձգուած ամպերու քօղն կը լու-
ծուէր, իր ճակտին վրայ դիզուած անտեսանելի
ծանրութիւնները վար կը գլորէին կարծես: Ման-
կական խանդ մը ու աւիւն մը ծնունդ կ'առնէր իր
հոգեւոյն խորը:

Արդարև ո՞վ կրնայ ժխտել այն ազնիւ ու վեհ
զգացումները զորս կը ծնանի վերջալոյսի կամ ար-
շալոյսի տեսիլ մը: Ահագնագոյ ովկիանն, սիրամըր-
մունջ օձասողիկ առուակն, ձիւնի մէջ փաթթուած
տխրագգեաց բնութիւնն, ինչպէս գարնան քաղցրա-
բոյր, երփնաղող պարգևներուն և ամրան ոսկեդի-
սակ հունձքերուն տակ ծածկուող բնութիւնն բիւ-
րաւոր զգայութիւններ կուտան մեզ իրենց բիւր
ձևաչափութեանց չափ որոց անցնիւրն մէյմէկ զգաց-
ման, բողբոջն կըլլայ մեր մէջ:

Տառապող հոգիին ցաւակից ընկեր մը կը գտնէ տրտնջող վտակին մէջ, սիրագորի երիտասարդին համար համա՛իր էակ մ'է Փիլաժեյի դուստրն, ան հուն ու վիրանն կը պարզէ իր վսեմութիւն իր սիրահարներուն համար, յոյզերու մէջ ընկղմած պատանւոյն համար կը գահավիժի մեծաշառաչ ջրվէժն խոխոջաճայն: Հոն բնութեան ծոցն սպեղանի մ'է ամենաբոյժ: Ա՛հ, ծաղիկները ինչ յուշեր կ'ամփոփեն իրենց բաժակներուն մէջ: Բնութիւնն անհուն երաժշտութիւն մ'է որ կը թուի զուարթ կամ տխուր մարդուն հոգեկան տրամադրութեանց համեմատ:

Վաւամ և Միհրան լուռ ու մուռջ նստած էին, երկուքն ալ դիւթուած, չընդմիջելու համար կարծես քաղցրութիւնն ներդաշնակութեան որ կը տիրէր բնութեան մէջ:

— Վաւամ առաջին անգամ խզեց լուծիւնը:

— Քու առաւօտուն և արդի վիճակդ ինչպէս կը գտնես, բարեկամ, կարծեմ ինքդ իսկ կ'ըզաս մեծ տարբերութիւնն որ կայ այդ երկու վիճակներու մէջ: Ամպէն յետոյ լոյս, սև մահէն յետոյ լուսապայծառ կեանքն չէ՛ այս զոր կը պսակէ հաճոյք մը թերևս նոր է քեզ համար:

Միհրան սարսուռ մը զգաց մահու և կենաց հաղորութենէն, փայլակ մը անցաւ իր աչաց մէջէն:

— Այո՛, բարեկամս — մրմռաց նա — առաւօտուն ամպոտ վիճակիս յաջորդեց յիրաւի վիճակ մը զոր քաղցր գործեցին հաճոյալի տպաւորութիւններ, բայց կը վախճամ որ առաջինն դարձեալ չտիրապետէ: Յաւի նման բան մը կ'զգամ տեսնելով զինքս բանտուած այս անիծեալ մարմնոյս չղթաներուն մէջ որք հոգիիս վրայ կը ծանրանան երկանաքարի մը պէս:

— Բանաստեղծական ցնորքներ ունիս գիտե՞ս, Միհրան, կ'ապահովեմ քեզ որ դու մէկն ես այն մեղամաղձոտ բանաստեղծներէն որոց գրչէն աւելի արցունք կը կաթի քան աչքերէն և որք չափաի վշտակրէին այնքան եթէ չչափազանցէին իրենց վիշտն ու ցաւերը, որքան անձեր կան որոց համար կրնանք ըսել թէ կամաւոր վշտահարներ են, և կամ թէ վշտի սիրահարներ, յոռետեսութեան երկրպագուներ:

— Ձէ՛, չէ՛, Վաւամ, կը սխալիս, փոխանակ ինձ հետ նոյնանալու զգալու համար հոգւոյս դառնութիւններն, յուսահատութեան, ձանձրախտի (spleen) առթած ամբողջ տառապանքն, կը ջանաս ղիս քեզ հետ նոյնացնել, ինձ վերադրելով քու հոգեբանական վիճակդ: Դու որ դեռ նոր կը թողուս դպրոցի կեանքըն՝ անամպ և անաղոտ, դու որ ունիս յուսալից սիրտ, չես կրնար զգալ, չես կրնար երեւակայել բոլոր սևութիւնն որ կայ այդ մէկ բառի մէջ. յուսահատութիւն, և այն դժոխային հիւանդութեան մէջ որ՝ է ձանձրախտ:

— Կը տեսնեմ որ չափազանց միամտութիւն մը կը վերագրես ինձ: Թերեւս կը սխալիմ իմ ուսումնասիրութեան մէջ: Սակայն միտ դիր ինձ Միհրան, կ'ընդունի՞ս մարդոյն կամքի զօրութիւնը:

— Շատ մեծ և ահաւոր է խնդիրդ, սակայն հարցումիդ պատասխանելու համար փիլիսոփայական դպրոցներն՝ չափաւոր դեգերիմ հիմա: Յիրաւի տիեզերական պատճառաւորութեան (déterminisme) օրէնքին գոյութեան առջև քիչ մը անբնական կը թուի մարդուն կամքի անսահման զօրութիւն մը վերագրել: Բայց անձուկ սահմանին մէջ, չեմ կըրնար ուրանալ կամքի զօրութեան գոյութիւնը:

— Լաւ. անձուկ կամ անսահման, պիտի խոստանա՞ս ինձ լաւագոյն ու վեհագոյն իշխանութիւնն տալ այս միջոցիս կամքիդ, կորովի, հզօր, կամքի մը նշանն կուզեմ տեսնել գործերուդ մէջ:

— Պիտի քանամ զքեզ գոհացնել, բայց այս հարցմանց ու պահանջմանց նպատակն ինձ է Վաւա:

— Օ՛, օ՛, այնքան մ'աճապարեր, կամաց փութացէ՛ք կըսէր չգիտեմ հնութեան որ անձնաւորութիւնն:

— Այսօր ժամ մը առաջ ինչ խորհուրդ ունէիր կը յիշես անշուշտ:

— Յիշե՛լ. տիրող գաղափարի մը համար եթէ կարելի է ըսել, յիշե՛լ ես ալ, կ'ըսեմ Բայո՛ կը յիշեմ:

— Այդ տիրող գաղափարին վրայ կուզեմ խօսիլ քեզի հետ: Մեռնիլ կուզես և ինչո՞ւ:

— Այո՛ մեռնիլ կուզեմ, անէանա՛լ կուզեմ որովհետեւ ինձ համար կեանքն ձանձրոյթի և վտրի ա-

նսպառ աղբիւր մ'է ոչ այլ ինչ, Եղբայր, քաղցրութիւն մը չէ, ըսէ, կորսնցնել զգայնութիւնդ, ըլլալ եղէգ մը, խի՞ճ մը որ չուենայ իր վիճակին գիտակցութիւնն, զինքը ջախջախող տիեզերքին պէս:

— Քաղցրութիւն, ահա զի ցնորք մ'է երեւակայական բան մ'է, մարդուն գերագոյն յատկութիւնն երէն և հաճոյքի աղբիւրներէն մէկը զգայնութիւնն է, և յետոյ, կաղաչեմ մի շփոթեր վիշտն ձանձրախտի հետ: Այդ երկու վիճակներն հակասական կը թուին ինձ, զիրար կը վանեն: Դու բարեկամ, եթէ ձանձրախտի ենթակայ ես, իրապէս վիշտ չունիս, բառին բուն նշանակութեամբ, զի վշտովդ պիտի զբաղէիր և ձանձրախտէ շատ հեռու պիտի ըլլայիր:

— Ենթադրենք թէ ճիշտ է ըսածդ, բայց չափաւոր կրնամ կարծեմ քեզ համոզել թէ կեանքն վշտերդ մ'է, ցաւի տաղան մ'է, որովհետեւ, ինչպէս ըսի, դու ծրագիրներ պատրաստած ես, ընտիր ծրագիրներ առաջադրած ես, զորս իրագործել կարենալու յոյսը լիովին ունիս, գաղափարական սեմէն նոր դուրս կ'ելնես և ամեն ինչ շրջապահի կերելու քեզ: Չեմ մեղադրեր զքեզ սակայն, և կ'աղաչեմ որ դու ալ զիս չմեղադրես իմ այս գաղափարներուս համար, որոց ճշմարտութիւնը կը մաղթեմ որ բնաւ չստիպուիս ապացուցանելու:

Եւ երկու արցունքի կաթիլներ վար գլորեցան իր տխուր աչերէն:

— Սիրելի բարեկամս — ըսաւ Վաւա՛ խանդաղաւանջ, սրտիդ աշխուհիւթիւնն արդէն զիտեմ: Սա-

կայն գիտցիր Միհրան որ եթէ քեզ վիճակակից իսկ ըլլայի, տարբեր կերպով պիտի վարուէի:

«Նախ չեմ ընդունիր բարեկամ որ կեանքն ցաւով միայն հիւսուած ըլլայ, հաճոյք՝ և ցաւ տարւոյն եղանակներուն պէս կը յաջորդեն իրարու, միմեանց պատճառն և արդիւնքն են կրնամ ըսել կերպով մը: Եթէ կընդունիս թէ ցաւն գոյութիւն ունի, չես կրնար ուրանալ իւր ընկերին գոյութիւնն. հաճոյքին՝ որու մէկ պայմանն է, թող ներէ ինձ Պըրքը: Մշտտեալ հաճոյքն հաճոյքի անէացումն պիտի ըլլար:

— Եւ ցաւինն:

— Անշուշտ, բայց, վատան եղիր, այն ատեն աւելի տաժանելի պիտի ըլլար կեանքն: Միօրինակու թիւնն հեղձուցիչ է:

— Սակայն ցուցուր ինձ, աշխարհի վրայ մարդ մը որ, կատարեալ երջանիկ ըլլայ:

— Ե՛հ, թերևս դժուար է այդ: Բայց մարդ իր բնութեամբ երջանիկ չըլլար: Միշտ լաւադոյնին կը ձգտի, այդ իր . . .

— Լաւ, բարեկամս, ես այդ բնութիւնը կուզեմ ահա ջնջել, քանի որ չեմ կրնար զայն գոչացնել:

— Ձեռք ջնջեր, որովհետեւ այս բնութիւնը իր անգոչանալի յատկութեամբ պատճառած ցաւը կը բժշկէ նոյն իսկ այդ յատկութեամբ: Այդ յատկութիւնն մարդուն համար ազնիւ հպարտութիւն մ'է, այդ հպարտութեան առթած հաճոյքն իսկ մասամբ կը փոխարինէ միւս ցաւը:

Վատան եղիր, Միհրան, դու որ այսօր կեանքն

չարիք մ'է կ'ըսես, վաղը բարիք մ'է պիտի ըսես:

— Ի՞նչ, ես ըսեմ, ես՝ որ ամէն ինչ վայելեցի: Միծաղս կը շարժէ արդարեւ այդ խօսքդ:

— Աւելի աղէկ, քիչ մը ծիծաղէ, բայց ապահով եղիր որ ոչինչ վայելեցիր այն ամէնուն քով որ կայ վայելիք, նաև եթէ վայելքներ ունեցար, ըսել է թէ հաճոյքներ գտար, հետեւապէս չէիր կրնար ըսել թէ կեանքը ցաւէ և վտէ միայն հիւսուած է:

— Բայց բարեկամս, տրամաբանութեան, իմաստասիրութեանց մէջ թաղուեր մնացեր ես, քեզ լսողը կը կարծէ թէ ես երկօրէի մ'եմ և թէ երկօրէ ընելով մահուան կը դիմեմ, կեանքս կուզեմ ջնջել որովհետեւ չեմ կրնար անոր ծանրութեան տոկալ, և դժգոհ ալ մեռնելու պատճառներ չունիմ, երբ կեանքս վերցնեմ ոչ մէկուն վնասած պիտի լինիմ, թէ և ծնողքս պիտի վշտակրեմ, բայց աւելի ծանր վիշտ մը չ'է տեսնել զաւակ մը միշտ տրտում, միշտ թախծեալ, օրէ օր մեռնելու մօտ: Արիութիւն մ'ալ չէ՛, Վաւամ, հարուածով մը ոչնչացնել անձդ:

— Արիութիւն, ահաւասիկ գերազանցապէս ծիծաղելին: Ինչու կ'ոչնչացնես կեանքդ, որովհետեւ ապրիլը անտանելի կը թուի քեզ, և մահն աւելի հեշտին, ուստի եթէ ապրիս փոխանակ մեռնելու աւելի արիութիւն ցոյց տուած պիտի ըլլաս: Երկրորդ՝ ենթադրենք թէ ոչ մէկուն ալ պիտի կրնաս օգնել, նպաստել, մինչդեռ պարտաւորութիւններ ունիս իրրեւ քաղաքացի, իրրեւ անհատ, իրրեւ եկեղեցւոյ զաւակ, իրրեւ ընտանիքի անդամ, վերջապէս իրրեւ ինքդ՝ ինքզինքիդ համար: Աշխարհիս վրայ

ապարդիւն ձեռք, ապարդիւն գլուխ չկայ, ուր որ
կը գտնուինք, կը գտնուինք անոր համար որովհե-
տեւ պէտք էինք գտնուիլ: Հազար ու մէկ պարտա-
կանութիւններ կան կեանքի մէջ, անոնց գործադ-
րութիւնն է կենաց վախճանը: Շատեր շահն կըն-
դունին իրրեւ կենաց նպատակ, շատեր ալ հաճոյքը,
երկու կողման վերաբերողներն ալ կը սխալին, և
դու որ երկրորդ դասուն կը վերաբերիս, հաւասա-
րապէս կը սխալիս, եթէ չես նախընտրեր այն հա-
ճոյքն որ կը բղխի առաքինութենէ, ասով պէտք չէ
հասկնալ սակայն թէ հաճոյքն պիտի ըլլայ կեանքի
վախճանն, ոչ, առաքինութիւնը առաքինութեան,
բարին բարւոյն համար գործել պէտք է, իսկ աստի
բղխած հաճոյքն կը վայելես իրր վաճառութիւն ա-
ռաքինի կենցաղիդ: Որքա՛ն պարտականութիւններ
կան մեր առջև: Հարուստ ես, ուսեալ ես, երիտա-
սարդ ես: Դանձեղ աղքատներուն, մտքէտ տգէտ-
ներուն, խաւարեալներուն, խանդէդ ու կորովէդ
տկարներուն կրնաս մաս ու բաժին հանել: Գրական-
ութեան զարգացման նպատուէ, յօրինողները քա-
ջալերէ, աղքատ ալ ու չիմ պատանիներու միջոց
հայթայթէ հասնելու այն բարձրութեան ուր սա-
մանած է զանոնք Արարչին մատը: Ամէն մէկ քայլիդ
նոր պատաւորութիւններ պիտի երևին քեզ եթէ
զայնս տեսնել ուզես, թողլով յուսահատութիւնը,
կեանքի արհամարանքը, զանոնք գործադրէ հզօր
կամբովդ (զոր կը պահանջէի քեզի՛ք քիչ մ'առաջ)
և երջանկութիւն, լոյս ու ժպիտ սիրտ բոլորաբոյ,
փոխանակ նախանձու հառաչներով պլլուելու ամէն
տեղ:

Ա՛հ եթէ սիրէիր, այդպէս կեանքը չդիտի արհա-
մարհէիր: Եւ սակայն որ մը պիտի սիրես, և զդա-
ցած քաղցր յոյզերդ, երջանկութիւնդ ինձ պիտի
հաղորդես:

— Յիրաւի մինչև հիմա անձնական հաճոյքը մի-
այն փնտռեցի, ըսաւ Միհրան հառաչելով:

— Փոյթ չէ, բարեկամս, միջավայրդ այսպէս ը-
րաւ քեզ, բայց ժամանակ կայ ուղղելու քայլերդ,
երբ այսպէս ապրիս կ'ապահովեմ քեզ որ երջանիկ
պիտի ըլլաս:

— Ո՛հ, չնորհակալ եմ, չնորհակալ եմ, միմնչեց
նա, անձկադին գրկելով վառման, այսպէս պիտի կր-
նամ վարուիլ արդեօք բարեկամս:

~~~~~

Փե

Միհրանի ապարանին կից՝ կը բարձրանար ուրիշ
գեղեցիկ շէնք մը որ կը նայէր դաշտագեղ, ծաղ-
կաղարդ պարտէզի մը վրայ վանդակապատով բաժ-
նուած երկու բարեկամներու նստած պարտէզէն:

Աւելի խնամուած կ'երևէր դրացւոյն պարտէզն:
Ծաղիկներու անհունութիւն մը՝ դաշտ կերպասի
վրայ բանուած կամ ծառերուն մեղմօրօր տերևնե-
րուն վրայ ցանուած՝ համաստեղութիւններ կը յօ-
րինէր, կանաչ սաղարթներէ, և մարմանդներէ կազ-
մուած երկնքի մը վրայ:

Վառա՛մ սիրա՛նար բնական գեղեցիկութեանց ժա-
մերէ ի վեր կը դիտէր այդ եղեմ — պարտէզն, նկար
մ'էր յիրաւի այդ, նկար մը ուր ամէն ջանք ի գործ
դրուած էր ներդաշնակութիւն դնելու գոյներու,
լոյսերու ու ստուերներու մէջ, մատեան մ'էր կար-
ծես ընդ թերթեան:

Յանկարծ ընդմիջեց խօսակցութիւնը: Պարտէզին
թուփերուն մէջէն սպիտակահանդերձ կին մը նշ-
մարած և զայն ճանչած էր: Մարին էր, հիմա աւելի
լաւ կը տեսնէր զնա, սպիտակ չրջազգեստ մը հա-
գած էր մազերն անհիւս թողած էր իր ետին, կա-
պոյտ ժապաւէն մը մեղմորէն կը սեղմէր իր մէջքն:

Այնքան չքնաղ, այնքան շնորհագեղ էր այդ
աղջիկն, աչքերուն հուրը, մազերուն փայլը, քաղցր-
ութիւնն ժպտին որ իր հոգւոյն մտերիմներուն, նո-
րաբաց ծաղիկներուն ուղղուած էր, իր պերճակերտ
հասալն գիւղիչ նայուածքն, Վառամին կը ներկայա-
ցնէր զայն Տելեմաքին մէջ տեսած գիցունհաց
պատկերներէն մէկուն պէս: Ոչ մէկ ամպ կը տես-
նուէր իր աչքերուն առջև որոց մէջ երկնքին ան-
բծութիւնն ու անհունութիւնը կը նկարուէին կար-
ծես:

Ո՛հ, որքան կը սիրէր այդ աղջիկը, կը պաշտէ՛ր
զնա: Ամէն բարեմասնութեանց գանձ մը կը թուէր
իրեն, անցնիւր ակնարկն զորս կը նետէր անոր վրայ,
նոր գեղեցիկ յատկութիւն մը, նոր շնորհ մը կը
գտնէր անոր մէջ, և ինք աւելի յուզուած, զմայլած,
խանդավառած, իր բոլոր կեանքն կ'ուզէր անոր
նուիրել, կը տեսչար խօսիլ անոր, խօսիլ լուռ-

թեամբ, անոր վճիտ, երկնագեղ աչքերուն, լուսա-
ցայտ ըրբերուն յառելով իր աչքերն որոնց մէջ պիտի
կարենար կարդալ անշուշտ իր սրտին բոլոր յոյզերն,
իր ամբողջ սէրն, իր համայն անձնուիրութիւնն, իր
հրապառ զգացումներն, իր յոյսերն, իր առաջադ-
րութիւններն, իր երազներն որոց սրբազան առար-
կան էր նա: Իր աչքերը պիտի ըսէին այս ամէնն,
պիտի ըսէին աւելի քան իր լեզուն որովհետեւ իր
աչքերուն մէջ պիտի դնէր իր հոգին և այդ հոգւոյն
մէջ պիտի տեսնէր Մարի իր պատկերն լուսապսակ,
հոն՝ իր սրտին ծաղքերուն մէջ կը գգուէր Վառամ
այդ չնախարհիկ նկարն, նկար մ'որ իր բոլոր էութե-
ան վրայ կը ճառագայթէր իր լոյսերն, իր փա-
փուկ երանգները:

Եւ Վառամ մոռցած Միհրանն, ժամանակն ու
վայրն, իր անձն ալ թերեւ, կը դիտէր Մարին որ
ձեռքը ցնցուղ մը բռնած դալարեաց ու ծաղկանց
վրայ շողացող ցօղերուն կը խառնէր շատրուանին
ցօղերն ալ, շատրուանին որու ծոցէն իրրեւ հրաբու-
խի մը խառնարանէն դուրս կը սլոթկար փրփուր
ու ալիք վճիտ, սպիտակ, որք ապա ճառագայթածեւ
կը հոսէին վար, կե՛անքէ ձանձրացած և հառաչով
մաշած հոգւոյ մը բողբոջից մրմունջով:

Միհրան տեսնելով որ Վառամ կը լռէր և խօսակ-
ցութիւնն չարունակելու տրամադիր չէր երևեր,
գէթ առ այժմ, ներս զնաց նախաձաշն պատրաս-
տել տալու համար:

Նոյն միջոցին Վառամ մարգարտածաղիկի մը թեր-
թերը կը փետէր, մանկական ժպիտ մը լուսաւորած

էր իր դէմքն, ժպիտ մ'որ ցոյքն էր կարծես իր սրտին անբծութեան, անմեղութեան ու հոգւոյն խաղաղութեան: Գրեթէ դողդոջուն մատներով կը փրցնէր թերթիկներն ծաղկան, ամէն անգամ մըմնջելով մեղմաձայն «կը սիրէ» «չսիրեր» անցնիւր «չսիրեր» է վերջ աւելի բարձր ու խանդաղէն ըսեւ լով «սիրէ»ն, զիտնալով թէև որ դեռ չատ «այո» ներ ու «ոչեր» կը պարունակէր անողոք մարգարտածաղիկն, հակասութեանց փթթում քանի մը թերթեր մնացին և հասաւ վերջինին, ինչ հրճուանք զոր փետելով համբուրեց բարձրագոյն գրեթէ աղաղակելով իւր «էրէ», մանկան մը պէս բերկրապատար, որ սակայն պիտի դռչէր, ապրէ՛՛ . . . :

Իր ձայնն սթափեցուց զինք և երբ գլուխը վերցուց, տեսաւ Մարին որ՝ դալարագեղ թուփի մ'ետև կիսովին ալահուած, ցնցուղն ի ձեռին, զինք կը զիտէր իր գիմաց վրայ կրելով հետքն ժպտին և ուրախութեան զոր տուեր էր իրեն գաղտնի մարգարտածաղիկն, իր սրտին անկեղծ թարգման . . . : Իրենց աչքերն իրարու յառեցան և ապա միանգամայն խոնարհեցան, առաջին անգամ յանցնող մանուկներու նման . . . :

ՅԶ

Քառորդէ մը վերադարձաւ Միհրան և ուղղելով աչքերն հոն ուր կառչած էր Վառմի նայուածքն, նշմարեց Մարին զոր առաջին անգամ կը տեսնէր և չէր զիտեր իսկ թէ իր դրացուհին էր ան:

— Որքա՛ն գեղեցիկ է մրմուաց իր բարեկամին ականջին անկեղծ հիացմամբ մը:

Վառմ սրտի ցաւագին կծկում մը զգաց, և խոթող ակնարկ մը նետեց Միհրանին, ապա սոսկալով իր մէջ ծնած այդ զգացումէն:

— Գլուխս կը ցաւի ըսաւ նա ճակատն բռնելով որպէսզի իր դէմքին խոթողութիւնն այդ ցաւին վերադուրի:

Եւ արդարեւ՝ Միհրան՝ որ իր բարեկամին գրեթէ սպառնական նայուածքէն չիփթած մնացած էր, այժմ հասկնալով բուն իսկ պատճառն, ներս վաղեց Երբ Բաբայի սրուակ մը բերելու:

Յիւրաւի Վառմի ճակատն կարծես կայրէր, հոտաւէտ հեղուկն, զոր իր բարեկամն կը քսէր, իսկոյն կը գողորչեանար:

Ուշադրութեամբ զիտելով Մարին անոր մէջ տեսած էր Պէշիկթաշի վաղեմի մտերմուհին, դրացուհին, այո՛ ճանչցած էր զնա, կատարելապէս ճանչցած էր այժմ, և յիշատակներն անցեալ օրերու խուռներամ կը խուժէին իր հոգւոյն մէջ . . . :

Այլ յիշէ՛ր . . . : Այլ յիշէր այդ ամբողջ անցեալն վարդափայլ, կը յիշէր Մարիի հետ ըրած պտոյտներն, արչաւներն, մանկական խաղերն, վէճերն, քեռներն, գիշերուան լուսնկային ճեմերն միասին, թեթեւի, ծովուն մօտ, տուներէ հեռի, իրենց մեղմաճայն խօսակցութիւններն, իրենց ընթերցումներն, գեղազրական վարժութիւնները, մրցումներն, իրենց խինդերն ու լացերն, ժպիտներն ու հառաչներն, կը յիշէր այդ անամպ օրերն մանկութեան ուր եղբոր ու քրոջ պէս կը սիրէին զիրար, կը յիշէր այն գողտրիկ դէմքն արտասուածօրմ զոր կառնէր իր բարեկամուհին երբ դուն ուրեք իր հօրմէն կամ մօրմէն յանդիմանութիւն մը կը լսէր, անոր հեկեկածայն խոստովանութիւններն իր վրին փաթթուած, ապա համարէ մը յետոյ ժպտող արտասուալից աչքերն և հծկտունքի մէջէն խնդուքը, անոր « միւրա, մի, միւրա » ներն երբ ինքն Վառամ արտասուէր, ինչպէս անմեղ փոքրիկ աղջիկն կուգար խանդաղատանօք յենուլ ճակատն իր գլխուն մինչ նրբաթեւ հողմածուփ մազերն կը սրբէին Վառամի աչքերն, ապա զիրար զիտելով երկուքն ալ կ'սկսէին խնդալ միասին, զարմանալով անցեալ փոթորիկին վրայ որ օղերեւոյթի մը պէս չուտ կը ցնդէր:

Եւ սովորական դէպքերն յետոյ ուրիշ դէպքերու յիշատակն ալ կը կը զարթնուր իր մէջ, որքան պեղէր իր յիշողութիւնն այնքան յիշատակի նոր հանքեր կը գտնէր անդ: Այդ վաղեմի զգայութիւններէն ոչ մին կորսուած էր, անոնց պատկերներն մի առ մի կը նկարուէին իր գիտակցութեան դաշ-

տին մէջ: Ոչինչ, Աստուած իմ, ոչինչ կորսուած էր այդ ապաւորութիւններէն, ինչ որ մտած էր իր ուղեղին մէջ, հոն մնացած էր անջնջելի կերպով և պատճառ մը կը յարուցանէր, կը վերակենդանացնէր զայնս:

Օր մը՝ չարաչուք օր մը անշուշտ՝ կախորան մը հաստատած էր Վառամ իրենց տան պարտեզին մէջ, բաւական ատեն իր օրուէն յետոյ՝ իր բարեկամուհին որ հոն էր աղաչեց իրեն վար իջնել և օրել զինքը: Վառամ չէր անսար փոքրիկ աղջկան պաղատազին թախանձանաց, մինչև որ Մարի հեռուն դնաց նստաւ և սկսաւ լալ մեղմիկ, դէմքը թաշկինալին մէջ ծածկած, մազերուն խօսքովքները իր ետև անհիւսթօրէն լքած, լուռ ու մունջ, միայն մերթ ընդ մերթ հեծկտիւն մը նետելով օդին մէջ:

Եւ կը յիշէր որ՝ գիտելով իր մտերմուհին այդ գիրքին մէջ, առաջին անգամ, խորին յուզում մը զգացած էր, անոր լացն տեսնելով իսկոյն կախորանէն վար իջած և անոր քով վազած էր:

— Ո՛չ, ո՛չ — կը մրմնջէր աղջիկն հատկաւ ձայնով — չեմ օրուիր, չեմ օրուիր, դնա դուն օրուէ, ո՛հ, զնա՛, զնա՛ քովէս, զիս չես սիրեր հիմա առաջուան պէս, զիս չես համբուրեր ալ ևս, միշտ իմ քովէս կը հեռանաս կը հառաչէր դառնութեան ու տրտունջի շեշտերով, Վառամին յառելով իր բոցավառ աչքերն աղու որոց բիւրերն արտօսարով ողողուած կը նմանէին ալիքին մէջ սարող կայծերու:

Եւ հրեշտակային անմեղութեամբ մը կը կրկնէր իր ախուր յանձերդն.

— Հիմա չե՛ս սիրեր զիս :

Վառամ այս խօսքերէն յուզուած, յանկարծ բարձրաձայն լաց մը ձգած էր. այդ լացին մէջ ցանկելով « ե՞ս չեմ . . . սի . . . բեր քեզ » բառերը : Եւ վայրկեան մը յետոյ իրարու մօտեցած, զիրար համբուրած էին, ժպտով մը վերջացնելով այս ողբերգութիւնը :

Եւ հիմա կզգար որ այդ յիշատակներուն հետ բոլոր հին յոյգերն, այդ բոլոր քաղցր վրդովումներն նորաբաց սրտի մը կը վերակենդանային իր լանջին տակ, կզգար որ նոյն սարսուռն որ զսուրբինն թրթռած էր իր ամբողջ մարմնոյն մէջ՝ երբ իր բարեկամուհոյն նուրբ մէջքէն բռնելով օրած էր զայն, կը սարսուացնէր դարձեալ զինք և այն հեշտութիւնն զոր առթած էր իրեն նուրբ անուշահոտութիւնն ա, նոր մաղերուն որք, մինչդեռ կ'օրէր զնա, կուզային փայլիայել իր դէմքն — կ'արբեցնէր զինք դարձեալ :

Այդ օրն եղած էր սկզբնաւորութիւնն յոյգերու, երազներու, նորանշան հաճոյքներու, ինչպէս և կսկիծներու, ցաւերու, տառապանքներու, այդ օրն զգացած էր զարթումն իր հոգւոյն, իր սրտին ծաղկումն լիալիթիթ . . . :

Այդ օրուանէ սկսեալ յանցաւոր կերեւէր ինք իր աչքին, ըստ կարի խոյս կուտար Մարիի պատահելէ, ինչ որ միշտ անոր կը մղէր զինք, որովհետեւ առաջին անգամ որ հեռանար անկից անբացատրելի անհանգստութիւններ, անհասկանալի տրտմութիւններ կզգար իր մէջ, բաց աստի սկսած էր հասուն խորհրդածութիւններ ունենալ, կը բաղդատէր՝ ա.

ռանց գիտնալու այն ատեն թէ ինչո՞ւ կընէր այս բաղդատութիւնը՝ Մարիի և իր զիրքը, իրենց կենաց պայմանները, կը դիտէր անոր հօր փառասիրական ձգտումներն, ազնուապետական հակումներն, անդունդ մը կը կարծէր տեսնել այն ժախանակէն իսկ իր և անոր մէջ, զինք նուստ կզգար անոր առջև և յետոյ կը մտածէր որ Մարիի վճիտ ու սրբափայլ հոգւոյն մէջ չէր ինկած կայծ մ'այն սէրէն որ կը վառէր իր մէջ և զոր աւելի բուռն, աւելի բոցավառ կզգար քան եղբայրական սէրն :

Եւ այժմ երիտասարդ՝ Վառամ իր պատանեկան այդ կեանքը վերակենդանացած կը գտնէր, կը յիշէր հետզհետէ բոլոր այդ մտածումներն որք այն ժամանակ այնքան աղի արտասուք խլած էին իր աչերէն, իր սենեկին մէջ փակուած՝ խուլ հառաչներն, իր սրտին բոլոր զալարումներն, յուսահատ հոգւոյն բոլոր ցաւագին կծկումներն, իր կոիւններն ներքին կեանքին մէջ, իր պայքարներն սիրոյն դէմ, կրկն դէմ իր բողոքներն, տրտունջներն երկնից դէմ և այդ ամբողջ անաւոր պաքարն Վճ տարեկան պատանւոյ մը հողիին մէջ . . . :

ՅԷ

Վերջապէս՝ շատ մը ներքին կռիւներէ յետոյ՝ — վճռած էր — դառն արտօսումով մը օծուած վճիռ — ալ ևս խոյս տալ Մարշի ակնարկէն և տեսութենէն, ամբողջ ամիս մը բնաւ չերեցաւ անոր երբ կարծեց տեսնել որ ան ալ խոյս կուտար իրմէ։

Բայց օր մը լսեց թէ հիւանդ էր նա, չէ՛ր կրնար չերթալ, ի՛նչ. պիտի թողո՞ւր որ հիւադութեանը մէջ տառապի առանց զինք տեսնելու, բայց իբրեւ վաղեմի ընկերուհի պիտի տեսնէր զինք, իբրեւ եղբայր պիտի այցելէր իրեն և այս մտածումէն սիրտը կը լսալար իր կուրծքին տակ. մինչ Վաւամ ինքն իրեն տխուր, տխուր կը ժպտէր, զգալով որ աւելի իր սէրն էր որ կը մղէր զինք հոն, զգալով որ իր հոգին տուչորով սէրն բնաւ չէր մտարած այլ այդ հարկադրեալ զրկանքներէն աւելի կարծես բոլորովն քած ու բռնկած էր։

Գնաց տեսնելու իր հիւանդ մտերմուհին, առանձին էր նա սենեկին մէջ, իր սպիտակ մահճին վրայ տարածուած, ձիւնի մէջ թաղուած չուշտն մը ձիւնափայլ, աջ ձեռքն լանջին վրայ, իսկ ձիւսն անկողնէն կախ, իր խարտեաչ փաւրիւռն մազերը ցանած սպիտակ սնարին վրայ, ձերմակ յատակի մը վրայ բանուած ծաղկանց խուրձերու նման . . . :

Երբ տեսաւ Վաւամն այնպիսի քսղցր ժպիտ մը

լուսաւորեց իր դէմքն, անվերլուծելի ժպիտ մը շնորհակալութեան, խնդութեան, համակրութեան, որ Վաւամ դրեթէ խելայեղ քայլ մը ետ առաւ ինքզինք դուրս նետելու, զգալով որ այդ ժպիտն իր հոգւոյն մէջ կը թափանցէր և հոն մրրիլ մը կը դառնար, բայց քաղցր ու պաղտտազին նայուածքն հիւանդին կասեցուց զինք, զէպ ի անկողինն յառաջացաւ և բռնելով հիւանդին փոքրիկ ձեռքն որ կը դողդղութ իրենին մէջ։

— Ի՞նչպէս էք. ըսաւ ձայնով մ'որ դժուարութեամբ կարծես կենէր իր բերնէն։

— Ինչպէս է՞. . . հառաչեց աղջիկն ու լուեց։

— Բայց հիմա ալ ևս եզակի չեմ կրնար գործածել. հիմա լուրջ օրիորդ մ'էք ալ ևս, ամենափայլուն մէկ ներկայացուցիչն պիտի լինիք քիչ ատենէն ազնուականութեան — ըսաւ նա դառնութեամբ — և ես որ . . . :

— Շատ լաւ կը խօսիս, շատ լաւ . . . միմնջեց աղջիկն հեծեծազին, զէմքը թաշկինակով ծածկելով։

Վաւամի սիրտը ճմուռեցաւ այդ հեկեկածայն խօսքերէն, ուստի պաղտտազին ակնարկով մը։

— Է՛հ, կուզե՞ս Մարի որ առաջուան պէս խօսիմք եղ հետ։

— Ա՛յո, ա՛յո կը մրմնջէր ան յուզեալ ձայնով մը և կսկսէր ժպտիլ, հազար հարցումներ կուղղէր Վաւամին որ ամբողջ մ'առած և անկողնին քով նստած էր հետզհետէ աւելի մտախոհ սրտատրոփ մինչ աղջկան մատերն իր մաշերուն հետ կը խաղային . . . :

Ժամ մը ետքը ոտք ելաւ մեկնելու:

— Ի՞նչ. կը մեկնի՞ս — ըսաւ հիւանդն դժգոհու-
թեամբ և յետոյ անմիջապէս — վաղը պիտի դաս այն-
պէս չէ՞:

— Այո՛, մուտաց Վաւամ և սենեակէն դուրս ե-
լաւ զսպելով իր սրտին բաբախումն, կասեցնելով
արտօսարի չիթն որ դուրս պիտի ցայտէր աչերէն, և
տուն գնաց հոգին ալեծուփ:

Այն ատեն սկսաւ յորդառատ արցունք թափել,
իր բոլոր ծրագիրներն ոչնչացեր էին, իր յամառ զըր-
կումներն ալ ևս անօգուտ ու ասպարդիւն էին, ան-
կարելի էր ալ ևս կանգ առնուլ. սիրոյ հոսանքին
մէջ բռնուած էր, և այդ հոսանքն չէր տաներ զին-
քն անփոյթ նաւահանգիստն այլ ամեհի ժայռի մը
հանդէպ որուն առջև պիտի փչրուէր, պիտի չախ-
ջախուէր:

Երկու օր ետքը՝ հլու հրաւերին՝ դարձեալ գնաց,
պատուհանին մէջ՝ որ դէպի փողոցը կ'երկնար՝ նս-
տած էր աղջիկը ձեռքն ունենալով իր փոխ տուած
գիրքն, Թրանսուա Գորէին Բանաստեղծութիւնները երբ
Վաւամը տեսաւ, աթոռ մը դրաւ իրեն դէմ պատու-
հանին մէջ և հրաւիրեց զայն հոն նստիլ . . . :

Վաւամ չէր կրնար մերժել այս հրաւերն, ուստի
և նստաւ կրցածին չափ ամփոփուելով, բայց իրենց
ծուռեղերն իրարու կը շփուէին, քաղցր սարսուռ մը
ազդելով Վաւամին:

— Ա՛հ, սքանչելի են այս բանաստեղծութիւն-
ներն ըսաւ Մարի խանդաղին, մանաւանդ Intimi-
tés: Շատ սիրեցի զանոնք, հեղինակին ամբողջ հո-

ղին խտացած է այդ տողերուն մէջ որք ծայրէ ի
ծայր թրթռում մ'են յուզիչ ու անվերջ, ա՛հ, այս
բանաստեղծներն շատ փափուկ սիրտ մը ունին,
ամէնքն ալ սիրելի են . . . :

— Երանի թէ բանաստեղծ ծնած ըլլայի, ըսաւ
Վաւամ չիկնելով:

— Ե՛ւ միթէ չե՞ս, ամիս մ'առաջ գրասեղանիդ
թուղթերը խառնեցի — անշուշտ պիտի ներես զիս
այդ վատութեան համար — և գտայ գրած ոտանա-
ւորներուդ փոքրիկ ծրարն, կը խոստովանիմ գողու-
թիւնս, մէջէն հինգ հատ ընտրելով առի, — և Մա-
րի գրպանէն դուրս հանեց քերթուածներ որոց ա-
ռարկան ինքն իսկ էր, թէ և անունն չէր յիշատակ-
ուած, հրաշունչ տողեր էին, սիրավառ սրտի մը տաք
անձուկներն կզդացուէին այդ ցուրտ թուղթերուն
մէջէն եթերաանոց հոգւոյ մը երազներն կը նկար-
ուէին հոն ամենէ փայլուն երանգներով, թէ և գա-
ղափարներն դեռ այնքան բարձր չէին, և ոչ ձևն ու
ոճը այնքան կատարեալ, բայց սիրտ մը կար այդ
գրուածներուն մէջ թրթռացող և երևակայութիւն
մը սրաթ ունի:

Պա՛հ մը իրարու նայեցան, խորունկ ու տխուր
ընթերցում մ'էր այն երկու ծագկառի հոգիներու:
Նուրբ շառագնութիւն մը անցաւ Մարիի դէմ-
քին վրայէն, որ յանկարծ.

— Դիտե՛ս, Վաւամ — ըսաւ — որ շարաթէ մը
ճամբայ պիտի ելնենք . . . :

— Ու՛ր . . . հարցուց պատանին աչքերը խոշոր
խոշոր բանալով և զլուխն ծռելով, կարծես աւելի

չուտ առնելու համար իր ընկերուհւոյն պատասխա-
նը . . . :

— Բարի՛դ — ըսաւ աղջիկն տխրութեամբ — հօրս
սոււտրական գործերը հօն կը կանչեն զինք, մենք
ալ միասին պիտի երթանք, բայց ինձ համար տան-
ջանք մ'է բաժնուիլ այս տեղերէն . . . :

Իսկ Վ. ռամ ալ ևս չէր ունկնդրէր, իր սիրոյն մահ-
ուան գոյժն էր որ կը լսէր, իր ոսկեղէն յոյսերը կը
չիջանէին, իր բոլոր երազները կը շողիանային, կը
ցնդէին: Բարի՛դ կերթար ան, մինչ ինք հազիւ կրնար
Պօլիս դպրոց մը յաճախել, իր մօր քրտնաջան աշ-
խատութեան շնորհիւ:

Գունատութիւն մը պատեց իր դէմքն. սիրտը
կարծես դադրեցաւ բաբախելէ:

— Արդեօք ցաւ կը պատճա՞ռէ քեզ իմ երթալս
ըսաւ նա գլուխը մօտեցնելով Վ. ռամի ճակտին, որ
զգաց անոր տաք շնչին թաւեայ համայրն իր դէմ-
քին վրայ:

— Ինձ ցաւ կը պատճա՞ռէ, ա՛հ, թերեւս, — ըսաւ
կեղծ անտարբերութեամբ մը:

Բայց երբ վեր առաւ գլուխն և տեսաւ Մարիի
թափանցող նայուածքն իրեն սևեռուած:

— Այո՛, այո՛, ըսաւ հառաչով մը, սոսկալի ցաւ
մը կը պատճառէ ինձ, կերեակայեմ՝ արդէն թէ որ-
քան պիտի վշտակրիմ քեզմէ հեռու. և յետոյ՝ յար-
տասուս վիճեկալ՝ ոտք ելաւ յանկարծ, գլխարկն ա-
ռաւ, և առանց ողջերթ մաղթելու, առանց անոր
ձեռքն թօթուելու, ալ հազիւ յիշէ՞ք մը կարենա-
լով ըսել մարած ձայնով մը սենեակէն դուրս ելաւ
զրեթէ խեղակորոյս:

ԾԶ

. . . Ահա այս ամբողջ անցեալն, մանկութեան և
պատանեկութեան այս բոլոր տարիները՝ տարիներ
յետոյ՝ կը զարթնուին Վ. ռամի յիշողութեան մէջ,
այդ անցեալէն կէտ մ'իսկ չէր կորսուած իր մօքին
մէջ: Պատկերի մը պէս կը նկարուէր ան իր առջև,
երկինք մը իր լոյսերով, ստուերներով, շողերով,
ցօղերով, ամպերով, աղջամուղջով, արշալոյսով, իր
ամէն երանգներով, իր միտքն ու սիրտը յիշատակ-
ներու այդ հորիզոնին վրայ կը թափառէր, թէև իր
մարմինը անշարժ կը կենար հօն: Սարգիսեանի սե-
նեկին մէջ ուր քաշուած էր հանգստանալու կէս օր,
ուան ճաշէն ետքը: Հիմա կզգար ան՝ որ իր այժմեան
սէրն ոչ այլ ինչ էր թէ ոչ զարթումն վաղեմի սի-
րոյ մը որու ինք կը կարծէր թէ աճիւնն կը խնկար-
կէր մերթ ընդ մերթ: Պէշկիթալի մէջ անցուցած էր,
իր յիշողութեան մէջ արթնցած այդ վիպական ման-
կութիւնն պառաւ հօրաքօջ մը տունն որ կից էր
Մայրապետեաններուն տան: Այդ հօրաքօջ յան-
կարծական մահն և Մարիի չուն ի Բարիդ ստիպած
էին զինք Օրթազիւղ փոխադրուիլ, հօն փոքրիկ
սենեակ մը վարձել և յաճախել երկրորդական ուս-
մանց վարժարան մը:

Չորրորդ տարին էր որ հօն մեզ ծանօթ պատու-
հանն իր ուշադրութիւնն զրաւած էր:

Մարիի ծնողք երկու տարիէն վերադարձած էին

Բարիգէն և կը բնակէին Քատը Գիւղ՝ Սարգիսեանի մօտ, իսկ իրենց աղջիկն Օրթագիւղ գաղղիական Վարժարանի մը մէջ դրած էին իրրեւ գիշերօթիկ աշակերտուհի ուր երկու տարիէն կաւարտէր նա իր չրջանն ճիշտ այն միջոցին որ Վառմ իր զպրու-թեանց ու գիտութեանց պսակաւորի վկայականն կընդունէր: Ա՛գգար երիտասարդն որ տասն և հինգ տարեկան Վառմն էր որ կը վերակենդանանար իր մէջ, կը տեսնէր որ իր հոգին կը ծփար բիւր զգաց-մանց մէջ: Միայն Պօլսէն մեկնելու մտածումն չէր որ կը վշտացնէր զինք, այլ նաև շատ ուրիշ մտածում-ներ աւելի դառնագին, աւելի սրտակսկիծ, պատա-նեկութեան ատեն իսկ այդ խորհրդածութիւննե-րըն տառապեցուցած էին զինք, խորհրդածութիւն-ներ որք իր գանկը կը պեղէին հիմա:

Թէև իրացւեցած էր ընտիր ու առողջ դաստիա-րակութիւն մը, բայց դրամագլուխ մը կը պակսէր իրեն գործի մը ձեռնարկելու համար, տեսաւ որ տո-մարակալ կամ գրագիր պիտի ըլլար վաճառատան մը կամ դրամատան մը մէջ: Ասիկայ փայլուն գիրք մը չէր: Այդ վիճակն անջրպետ մը կը դնէր իր և Մարիի մէջ,

— Բայց պիտի աշխատիմ, կըսէր նա ինքնին ան-հուն խանդով մը — ամէն ջանք ի գործ պիտի դնեմ, գիշերները լրագրաց համար պիտի աշխատիմ, պիտի արդիւնաւորեմ բոլոր աշտադրական կարողութիւն-ներս, անթերի պիտի կատարեմ բոլոր պարտաւոր-ութիւններս, և այսպիսի աշխատութիւն մ'անշուշտ պիտի պսակուի գոհացուցիչ արդիւնքներով:

Նւ յետոյ կը մտածէր, որ ասոնք իրականութիւն չէին և կրնաին խորհրդածութեան վիճակին մէջ մնալ առ յաւէտ:

Ա՛հ, ի՞նչու ինքն ալ դրամագլուխ մը չ'ունենար պատրաստ, ի՞նչու ինքն ալ չունենար հիմա հայր մը որ ձեռնառն ըլլար իրեն, որ իր առջև հարդ եր գործ-նական կեանքի ուղին այնքան մութ, այնքան աղ-ջամղջին գարոցէ նոր ելնող պատանւոյ մ'առջև:

Յթէ սիրած ըլլար ի՞նչ փոյթ իրեն հարստու-թիւնն, կրնար քիչ աշխատութեամբ իր և իր մօր ապրուստն ձարել, իսկ աւելորդ դրամն գրքի հա-մար կը ծախսէր, թանգարան մը կը կազմէր ուր գայլն խմուիլ հայ, գաղղիացի, և անգլիացի հան-ձարներուն գեղեցկագոյն արտադրութիւններն, ար-դէն այդ երաշն ունէր մանուկ հասակէ, բայց հիմա, բայց հիմա . . . : Ա՛հ, այդ երաշն չէր կրնար իրա-գործել հիմա: Պիտի ջանար ուրեմն դրամագլուխ մը կազմել, դրամատէր, վաճառական ըլլալ, թէև այնքան չէր սիրեր վաճառականութիւնն:

Արնար թերթի մը խմբագրութեան անդամ ըլլալ բայց հառաչանքով կը մտածէր հասարակաց կարծեաց վրայ, որ չզնահատէր գրագէտն, վարժապետն ու խմբագիրը:

Ո՛վ գիտէ քանի քանի հանձարներ ժողովրդեան այս արհամարհանքին պատճառաւ խոյս տուած են գրականութեան ասպարէզէն, իրենց հետ թաղելով հրաշակերտներ:

Ժ. Թ.

Վա՛ս քերթապէս լաւագոյն արհեստը կը գտնէր
տոմարակալի արհեստը: Տարօրինակ ուժեր կը գտար
իր մէջ անդուլ աշխատելու, նիւթապէս ու բարոյա-
պէս բաժրանալու, բարձրանալու ոչ միայն յաջս իւր
այլ յաջս ընկերութեան, գրաւելու ամէնուն համա-
բուժն ու համակրանքը և քանի մը տարուան մէջ
լաւ դիրք մը հանրութեան առջև: Այն ժամանակ
կրնար՝ գլուխն ուղիղ՝ խնդրել Մարիի ձեռքն իր
խօկ հօրմէն, այն ժամանակ կրնար ըսել անոր թէ
իր սէրն եղաւ իր յառաջդիմութեան խթանն, իր
բարձրացման յենարանն:

Ու յետոյ կը յուսահատէր . . . :

Որքան տարիներ պէտք էին այդ վիճակին հասնե-
լու համար: Ա՛հ, ի՞նչու համար հարստութիւն կը
փնտռէին փոխանակ սրտի մը, նիւթական դրամա-
գլուխ կը փնտռէին փոխանակ անկեղծ, անձնուէր
սիրոյ, ինչու ստորին պահանջումներ կընէին փոխա-
նակ խնդրելու ազնիւ հոգի, լուսաւոր միտք, տաշ-
ուած իմացականութիւն:

— Բայց ի՞նչ հարկ — կըսէր ինքն իրեն — ան-
պատճառ դրամագլուխներ ունենալու իր սնտուկին
մէջ, ի՞նչ են այդ մետաղներն, վա՛ղ կը կորսուին
կերթան անոնք, մինչ իրական, տեական դրամա-
գլուխն մտքին ու սրտին մէջ է, որովհետեւ մարդուս

առաջին և զխաւոր հարստութիւնն և միւս հարս-
տութեանց աղբիւրն են իր բարոյական և մտաւորա-
կան կարողութիւնները:

Բայց եթէ Պօլիս մնար, իր մայրն դարձեալ իր
քով չպիտի ըլլար: Այս գաղափարն որքան կսկծալի
կը թուէր իրեն, Օ՛հ, այդ մայրն, որ այնքան պինդ
կը սիրէր, որ այնքան գորովանքով և անձին զրկան-
քով խնամած էր զինք, այդ մայրն, այդ անձնուէր
հոգին իր կարօտով հեծէր դարձեալ: Ո՛հ, եթէ կա-
րէի ըլլար երկուքի բաժնել իր սիրտն, յօժարակամ
պիտի ընէր զայն: Ո՛չ, պէտք էր զայն ալ Պօլիս բե-
րել, պէտք էր իր քով ունենալ այդ աննման մայրն:
Բայց ատոր համար պէտք էր նախ հինգ, վեց ամիս
աշխատիլ և իր խնայած ստակով փոքրիկ տուն մը
վարձել իր և իր մօրը համար: Գիշերները մայր ու
որդի՝ այնքան տարուան բաժանումէն յետոյ, ի՛նչ
քաղցր ժամեր պիտի անցընէին միասին, անցելոյն
վրայ պիտի խօսէին, իրենց քաջած նեղութեանց վը-
րայ, ինք պիտի հրճուէր տեսնելով գոհ ժպիտ մը իր
մօր դէմքին վրայ, որ այնքան տառապած էր Գարա-
հիսար առանձին, ոչ ոք ունենալով իրեն ձեռնտու
ու սփոփածու, Ո՛հ, ա՛յո, պէսք էր ելջանկացնել
այդ չքնաղ հոգին, և ատոր համար բաւական էր ա-
նոր քով մնալ և ուրախ երևիլ անոր աչքին:

— Հիմա կերթամ Գարահիսար — շարունակեց
ըսել ինքն իրեն — կերթամ մօրս հետ տեսնուիլ, եր-
կու ամիս կը մնամ հոն, այդ երկու ամիսներուն մէջ
գործով մ'ալ կզըպղիմ, ապա կը վերադառնամ Պօ-
լիս, և հոս վեց, եօթ ամիս աշխատելէ յետոյ՝ պը-

տի՛լ տուն մը կը վարձեմ և մայրիկս ալ բերելով
միասին կապրինք, յուսալով լաւագոյն օրերու և
սպասելով յոյսերու իրականացման:

Նոյն պահուն սենեկին դուռը զարնուեցաւ:

— Մտէք

Միշրանն էր որ տեսելով որ Վաւամ չէր ել՛եր,
կարծած էր թէ դեռ կը քնանայ և եկած էր զայն
արթնցնել, միջդեռ անիկայ այս մտածմանց մէջ
թաղուած, աչքերը չէր փակած:

Եւ երկուքն ալ թե թեի մտած պարտէջ իջան:
Վերջապէս Ժամանակ էր: Մովը կը տարածուէր
լճի մը նման խաղաղ, արևուն վերջին լոյսերէն ոս-
կեզօծուած: Նրկիից պայծառ կապոյտը կը ծաղկա-
զարդէին վարդերանգ, ոսկեղրուագ ամպեր, պար-
տէզին ծաղիկները՝ մեղմալունջ հովի մը համրոյնէ-
րէն յուզուած՝ կը շողիանային և այդ շողին կը խն-
կարուէր զով ու վճիտ մի՞նչորտը, չաղրուալին
մենակերպ մրմունջը կը լսուէր և ծառերուն տերեւ-
ներուն մէջ սողոսկող քաղցր սիւքին շշուշը:

Մարի իրենց տան պատուհանին առջև նստած
կը կարդար: Աղօտ ճառագայթներ ծառի մը տերեւ-
ներէն մաղուելով իր խարտիչագեղ մազերուն վրայ
կը խաղային պզտիկ, աստղաստիղ ծաղիկներու հան-
գոյն:

Մարգարտագոյն հագուստ մը հագած էր, որ
ձէջքէն վեր մութ կապոյտ սնդուսի կը փոխուէր:

Վաւամ որ վանդակապատէն քանի մը քայլ հե-
ռու էր, ճանչցած էր գիրքն և անոր ծայրէն վար
կախուած թուղթերը: Գրքէի բանաստեղծութեանց

հատորն էր զորս չորս տարի առաջ անոր նուիրած
էր, իսկ թուղթերն իր ոտանաւորներն էին զորս ան
զողցած էր իր գրադարանէն:

Աւրեմն կը յիշէր ու կը սիրէր իրենց անցեալն:

Այս մտածմամբ երջանիկ, խանդաղատանօք կը
դիտէր Մարին, երբ նա գլուխը վերցուց յանկարծ,
և իրենց նայուածքներն իրարու հանդիպեցան:

Օ՛հ այս աչքերն, ի՛նչ յոյզեր, ի՛նչ վրդովումներ
կը հաղորդէն անոնք հոգւոյն, երբ ուրիշ աչքեր ի-
րենց կը կառչին: Մարդուն կեանքն ու հոգին աչ-
քերուն մէջ կը խտանայ: Ա՛յնքան քսպքր էր Մարիի
ակնարկն, այնքան անմեղ ու յուզիչ միանգամայն
որ Վաւամ պահ մը գլուխը ծռելէն յետոյ՝ ըսաւ
ինքնիրեն «հրեշտակ մ'է աս աղջիկը, բնաւ չէ փոխ-
ուած իր սիրտը. նոյն վաղէմի քնքոյլ էակն է, նոյն
հին ընկերուհիս:

Սիրտս կը վիայէ ինձ որ կը սիրէ այն զիս. ու այս
մտածմամբ կը հպարտանար: Հիմա ալխարհ թող ի-
րեն նայէր, ի՛նքն, աղքատ դպրոցական մը, կը սիր-
ուէր կոյսերու գեղեցկագոյնէն, սրտերու սրա-
գոյնէն, և կը սիրուէր յարգանքօք ու համարումով:

«Ալխարհ ինձ նայէ», ավտի աղաղակէր ինքն ալ
Թրիպուլիին պէս, բայց զսպեց իր քսպքր յուզմունքը
և սկսաւ զուարթ կերպով խօսիլ Միշրանին հետ,
նուրբ կատակաբանութիւններով, ակնարկութիւն-
ներով յի կրակոտ խօսակցութիւն մը որ կը զարմա-
ցնէր Միշրանը, որովհետեւ բնաւ չէր տեսած իր բա-
րեկամն այնքան սրախօս ու զուարճախօս:

Թ

Սեաղդեստ երիտասարդ մը՝ երկայնահասակ, դարկաղէմ, սեաշեայ, Գարահիսարի հետաքրքիրներուն ուշադրութիւնն կը հրաւիրէ իր վրայ՝ երբ իր միօրինակ, տխուր արտայայտութեամբ, զլխիկոր, մոռսոհ, կանցնի անշուշտ փողփներուն մէջէն, թեթեւաքայլ, հազիւ լսելի ընելով իր ներբաններուն ձայնըն աղտոտ ու խորտուրորտ սալայատակին վրայ։ Գարահիսարի բնակիչներուն համար բոլորովին տարբեր ու սովորականէ դուրս էակ մ'է այն որ Պօլիս դաստիարակուած է և շէշլար չլրեր։

— Ատոմեանն կանցնիլոր — կը փափսան իրարու քաղաքին աղջիկներն, ըստ սովորութեան գլուխնին ծածկելով իրենց սպիտակ չղարին տակ և յարդալից ու ղեհերոտ ականարկ մը նետելով անոր որ մեքենայի պէս կանոնաւոր, անժպիտ, համակրելի տխրութեամբ մը ամէն առաւօտ և երեկոյ կընէ իր էջն ու ելքը։

Նրկու ամէն իվեր Գարահիսարի մէջ է Վաւա, իր քաղցր ու հեզ բնաւորութիւնը, իր անկեղծութիւնն սիրալիլ խօսակցութիւնը, իր համեստութեան մէջէն դուրս ցատկող հմտութիւնն ու մտքի լոյսերը, իր ուղղամտութիւնն առեւտրական գործերու մէջ, իր պարկեշտութիւնը յաջողութեան մէջ ամենուն համակրանքին առարկան ըրած են զայն։

Սրկէն մայրերն տուներու տանիքներուն վրայ ելած՝ աւրան ատեն՝ շատ բաներ կը փափսան իրարու։ Գարահիսարի ամենէ հարուստ անձն Պ. Կարմիրեան իր աղջիկը պիտի տայ եղեր Ատոմեանին տղուն կը մրման ոմանք և աղջիկ ունեցող մայրերը կ'սկսին պարսաւել Օրիորդ Կարմիրեանը։ Սին հասակը կարճ կը գտնէ, միւսն ակուաները խոշոր, ուրիշ մը աչքերը մեռած, և ուրիշ հազար թերուութիւններ։

Վաւա լսելով այս դրոյցները կը ծիծաղէր և իր կամքին հակառակ որոտագին կը խնդար։ Ինչ, ինք ամուսնանար Գարահիսար Մարիէ տարբեր անձի մը հետ։ անկարելի էր, անկարելի, յիշաւի գեղանի էր Օրիորդ Կարմիրեան, բաւական ալ ուսեալ, աշխիւ ընտանիքի զաւակ, ճոխ օմիտ մ'ունենալով իր հետ։ Բայց աւաղ, ունէ՞ր այն Մարիին մազնիսող նայուածքն ու սիրալաւ սիրտը, կրնա՞ր այն սրբել իր հոգւոյն մէջէն անջնջելի նկարն իր մանկութեան ընկերուհւոյն, իր դրացուհւոյն, իր պաշտելւոյն, այդ սրբագեղ լուսագիծ պատկերն իր հոգւոյն հետ միայն կրնար ջնջուիլ, իրեն հետ միայն անէաւալ։ . . .

— Ա՛յ, մա՛յր իմ, կ'աղաչեմ ալ ևս այդ խօսքը մի բանար, կուգե՞ս որ թշուառ ըլլամ ամուսնանալով չսիրած մէկ աղջկանս հետ, ըսաւ Վաւա որ մը իր մօր որ կ'ախտաէր զինք համողէր։

Աւ մայրն տխրութեամբ տեսաւ որ իր զաւակն անդրդուելի էր իր որդման մէջ։ Բնաւ չխօսեցաւ ալ ևս այդ միութեան վրայ։

Գարահիսարի մէջ, ինչպէս այլ դաւաճական քաղաքներու մէջ, ամուսնութիւնները շատ կանուխ հասակէ կը կատարուին:

Բայց Վառամի մայրը սովորական կիներէն չէր:

— Ինք ինձմէ աղէկ գիտէ ընտրութիւն ընել — կը մտածէր անուս այլ ազնուահոգի այդ կինը — ասկից զատ իր սիրտն չէ՞ որ պիտի սիրէ, շատ աղէկ եղաւ, եթէ անոր չհամակրեցաւ ինչո՞ւ ամուսնանայ, և զլուխը օրելով մտած կոտ, իրաւունք կուտար մըտովի իր որդւոյն . . . :

Եւ սակայն շատ տխուր ու տաղնապելի էր Վառամի վիճակը: Քանի մը օրեր առաջ Միհրանէ ընդունած մէկ գիրը շանթահար ըրած էր վրէժ:

— Խեղճ Միհրան, ինչ սուրեր կը մխես կուրծքիս մէջ կըսէր նա ինքնիրեն այնպիսի դաւաճութեամբ որ հառաչանքէ և արցունքէ աւելի բուռն արտայայտութիւն մ'ունէր տառապանքի:

Խանդավառ գիր մ'էր Միհրանին նամակը:

Հիացմամբ կը խօսէր այն իր չքնաղագեղ դրացուհւոյն վրայ, անոր համար զգացած համակրութիւնը կը նկարէր, համակրութիւն մ'որ — կը գրէր — հեռզհեռէ կարծես սիրոյ կը փոխուի անզգալապէս և կը նկարագրէր Վառամին՝ իր գիշերային պըտոյտները պարտէզին մէջ, լուսընկային:

Ու Վառամ կը խեղդուէր կարդալով այդ տողերը, այդ ամեն բաւերն անգուր ձեռքէ մը մղուած պղտիկ սուր նետերու նման կը խորամխէին իր սրտին մէջ և կզգար արեան հոսումն, այդ նետերուն ցուլտ ու կսկծաղին հսկումներն իր սրտին՝ զոր կը յօշոտէին, պատառ պատառ կընէին:

Այդ քիչ մը դաշար առնելէ ետք կը շարունակէր ընթերցումն:

Այլ տրտնջար Միհրան Մարիի անտարբերութեան համար, իմ ներկայութենէս կը խորշի, ինձմէ խոյս կուտայ կը գրէր անկիայ . . . :

Այս բառերուն վրայ տարօրինակ ուրախութիւն մը կը շողար Վառամի աչքերուն մէջ, իսկոյն գետին կիյնար ձեռնամած Մարիի պատկերին առջև զոր իր ներքնասենեակին մէջ կախած էր միշտ, սպիտակ քօղի մ'ետև և քահանայի մը նման որ բուրվառը ձեռքը և աղօթքը լրթանցը վրայ կը ծնրադրէ Աստուածամօր պատկերին առջև, աչքերը վեր սևեռած կը կենար անշարժ, ձեռամբարձ, նայուածքով մը որու մէջ դրած էր իր հոգին, զրկելով այդ կուսային պատկերը:

~~~~~

ԻԱ

Հեռզհեռէ անտանելի կըլլար իր ընտելութիւնը Գարահիսարի մէջ, բաւական շահաւոր գործ մը զըտած էր, բայց բնաւ կարևորութիւն չէր ընծայեր անոր: Ռէժիի գրասենեակին մէջ քորտուղար էր գոհացուցիչ թուշալով մը բայց Մարիի հեռաւո:

բութեան զգացումն կը մաշէր իր կեանքը. իրեն կը թուէր թէ իր սիրտը հեռազնեռէ կապառէր, կը հաւէր և մեղամաղձոտութիւնը իր կապարեայ թևերով կը ճզվէր իր ամբողջ հոգին: Թօշնած էր ժպիտն իր դէմքին վրայ և ցաւքած էր հաճութեն իր սրտին մէջ: Արդեօք կ'ապրէր . . . կը տարակուսէր. արդեօք մեռած չէ՞ր, և թէ գերեզմանին մէջ, հոգին տակ, որդին քով, չէ՞ր երազեր անցեալ աշխարհի մը կեանքը . . . :

Զգաց վերջապէս որ պէտք էր թողուլ ալ ևս այդ քաղաքն և դառնալ այն սիրոյ աղբիւրն ուրիկց թըռչած էր դուրս ինքն . . . :

Բայց ինչպէս պիտի վարուէր Պօլիս Միհրանին հետ. պիտի ստիպէ՞ր զայն խոյս տալ Մարիէ, պիտի յայտնէ՞ր անոր իր սէրը. սակայն իրաւունք ունէ՞ր բռնանալու իր բարեկամին սրտին վրայ, կանգնելու խոչընդոտ անոր սիրոյն, այդպիսի ընթացք մը մեռցնել չէ՞ր զայն, և ինք որ մահուանէ զայն ազատած էր, սրտի՞ մաշով սպաննելու համար. նաև վատա՞ն էր թէ Մարի չէր սիրէր զայն. Միհրան, հարուստ, կրթեալ, գեղեցիկ, ամէն հանգամանքները չո՞ւնէր գրաւելու համար անոր սիրտը, և Մարիի հայրը յօժարակամ անշուշտ պիտի տար իր հաւանութիւնը այսպիսի միութեան մը. ո՞հ, անոր համար ան բնա՞ւ չպիտի համակրէր իրեն, կ'արհամարհէր անիկայ այն ամեն անձերը որք գիրքերու մէջ և գիրքերով միայն կապրին, կ'արհամարհէր հայ գրականութիւնը, թղուկ գրականութիւն անուանելով զայն, ինչ ունէր վաւամ անոր համարումը վայելեալու համար . . . ոչինչ . . . :

Տխուր դաշուփար մ'անցաւ մտքէն, որ սարսռացուց զինք:

— Ինչո՞ւ ազատած էր Միհրանն:

Այս կարծեւով թէ կը յիմարէր, շուտ ոտք կ'ելնէր, պոչոյտ մ'ընելու քաղաքէն դուրս և վանելու այս չարաչուր մտածումներն որք սեւթուր ամսէրու պէս կը զիլուէին իր աչքին առջև:

Բայց վերջապէս պէտք էր երթալ՝ անկարելի էր ալ ևս իրեն համար հոն մնալ, պէտք էր երթալ Պօլիս և հոն նոր գործ մը գտնելէ ետք մայրն ալ հոն տանիլ և միասին ապրիլ կեանք մը որ հետզհետէ կ'ամպոտէր, կը մթաղնէր, ահաւոր սպառնական արտայայտութիւն մը առնելով:

Պօլիս՝ սպազրութեան պիտի յանձնէր փոքրիկ վէպ մ'ալ՝ իր իսկ կեանքին վէպն, զոր գրի առած էր պարտաւ ժամերուն մէջ: Այլ յուսար փոքրիկ գուամար մ'ալ անկից քաղել:

Շատ սրտակս'իծ տեսարան մ'էր այդ մօր ու զաւկին երկրորդ բաժանումն, կարելի՞ է զգալ ինչ որ կըլար մայրենի սիրտն ալ ժամուն մէջ, զիշատիչ գաղափարն զիեբային առանձնութեան տան մէջ տիրող ամայութեան, կը պատառէր զայն, արտասուք առատօրէն կը հոսէր տխրազրեաց աչքերէն, իր թևերով չզթայելով զառաջն, արցունքոտ պաղատանքով մ'ըսել կուզէր անոր, « մի երթա՛ր մի երթա՛ր »: Երկուքն ալ կուլաին տան մէջ առանձին երկուքն ալ անխօս զիրար կը զիտէին թախծազին, սեւեռեալ աչքերով, երկուքն ալ գրեթէ անգիտակից իրենց վիճակին միայն մտմտքով ու ցաւով լցուած, յափրացած:

Թշուա՛ռ մայր, դարձեալ իրեն համար պիտի ըս-
կսէր անցելոյն դառն օրերը, իր քով չպիտի տեսնէր
ալ ևս գիշերները իր հոգւոյն արեւը, իր զաւակը,
տան մէջ զոր արձագանք մը միայն, հեզիւիչ ծիծաղ
մը պիտի լսուէր իր հառաշներուն իրրեւ պատասխան,
պիտի սկսէ՛ր դարձեալ տառապանքի կեանքը, ա՛հ,
ալ ևս ով գիտէ որչա՛փ ատեն չպիտի լսէր «մայրի՛ք»
բառն, գողտրի՛կ, անուշիկ, որ իր հոգին կը թր-
թռացնէր և կեանքը կը բաշցրացնէր, և եթէ այսքա՛
տարուան բարոյական տազնապներէն յետոյ, եթէ
յանկարծ ընկճէր, իր վերջին ժամերուն մէջ ի զո՛ւր
աչքերն պիտի խնդրէին իր զաւակը, իզո՛ւր պիտի
փնտռէր զայնս փակուղ ձեռք մը և իր քով արտաս-
ւաղ հոգի մը սիրանուէր . . . :

Բայց վերջապէս սթափեցաւ խեղճ կինն իր այս
մահաստուեր մտածումներէն և բռնի ժպիտով որ
կը դուրս արցունքին մէջ, արիացիր զաւակս — հե-
կեկաց գերմարդկային ճիգով մը — քիչ ատենէն
անչուշտ դարձեալ պիտի տեսնենք զիրար և այն ա-
տեն առանց բաժանումի:

Եւ դողող ջրէն ձեռքերով գէպ ի կառքն առաջ-
նորդ եց իր որդին, միջոցեւ ծունդերը, Բեղլեհին
գէճ փոսին մէջ տկարացած իր ծունդերը կը կթո-
տէին, կառքը թռաւ գնաց՝ անհոգ, ուրախ թօխ-
չովը, մինչ անդին մայր մը դրան սեմին վրայ ար-
ձանացած ժամերով կը դիտէր անբարբառ, կար-
ծելով թէ ետ պիտի դառնար և իրեն ալ պիտի վե-
րադարձնէր իր զաւակը, իր միակ սփոփանքն, իր
հոգին, իր ախքերքն այս աշխարհիս մէջ:

ԻՔ

Վա՛մ Պօլիս հասնելուն պէս իր առաջին գործն
եղաւ այցելել այն վայրերն ուր անցած էին իր ման-
կութեան ու պատանեկութեան անստուեր տարի-
ները:

Պէշիկթաշ գնաց իր մեռած հօրաքրոջ տունն:
Սիրտը կը բարախէր երբ փողոցէն կ'անցնէր: Ինչ
որ բնական էր, մնացած էր անփոփոխ, անայլայլ:
Իսկ ինչ որ մարդկային էր, փոխուած էր: Ախքնե-
րուն ձայնը իրեն ծանօթ կը թուէր, ուրիշ ջրեր
չէին անոնք, անոնց հոգին անծերանելի, անմեռ նոյն
էր տարիներէ ի վեր:

Ճամբրիտ կեանքն իրերունն չէ՞ր արդեօք, մար-
դուն կեանքը պատրանք մը չէ՞ քանի որ երազի մը
պէս շուտ կը ցնդի, կը կորսուի անդառնալի կերպով:
Ծովը կ'ապրի դարեր և միշտ կ'ապրի. ունի իր խոր-
հուրդներն, իր կիրքերն, արդեօք կը տառապի՞, ո՞վ
գիտէ, ցաւերն ահեղ են և իր հրճուանքն անճառ,
ղգայութիւններ կստանայ արեւուն ճառագայթնե-
րէն, երկնքին ամպերէն, լուսնէն, տիեզերական շար-
ժումէն, ախքերքէն:

Այս խորհուրդներուն մէջ մտորած կը քալէր,
ամէն քար, ամէն խիճ, ամէն անկիւն, ժայռ մ'որ
լսին՝ ձայն մ'ունէր կարծես, արեւուն շուքն որ եր-
բեմն իր ժամացոյցն էր, տեղ տեղ ծառեր որոնց

հովանիին տակ երբեմն կը հանգչէր, իր սրտին հետ հաղորդակցութեան կը մոնէին, կը կարծէր անոնց մէջ հոգի մը տեսնել որ իր երիտասարդական կեանքէն ընդունած տպաւորութիւնները իրենց ցոյց կուտար: Այդ ժայռին քով կը նստէին Մարիի հետ, հոն՝ այդ աւագի հատիկները բրդաձև կը դիզէին անոր հետ: Քիչ մ'անդին թուփ մը ինչեր կը ծրարէր, անոր տերևներուն սոսափիւնին մէջ կը կարծէր լսել իրենց արծաթի քրքիջներն, միմուռներն, երբ անոր հովասուն շուքին տակ կը նստէին քով քովի, ժպտաղէմ դիտելով երկնից անհունութիւնն կապուտակ, որու մէջ լողացող ոսկեշող ամպերն, թերևս կը նախանձէին, այն ժամանակ իրենց երջանկութեան ծիծաղներուն վրայ:

Սակայն հիմա օտար դէմքեր կը տեսնուէին իրենց հին տան մէջ, իսկ փակ էր այժմ այն տունն ուր կը բնակէին Մայրապետեաններն, ամբողջ չէնքին վրայիւրի քօղ մը կը ծանրանար իր գորշութեան մէջ տխրազդեցիկ ամայութեան իրբև նշանակ: Սարդի ոտայններ կը կախուէին պատուհաններուն քով և կը լինար անոր ծայրը, հողմածածան փուլից քուրջեր: Տունը կը լուէր և կը սգար:

Վաւա՛ր երկա՛ր, երկա՛ր դիտեց այն վիպական պատուհանն ուր Մարիի հետ քովէ քով նստած էին անոր ապաքինումէն յետոյ, ինչ քաղցր յոյզեր սահած էին այն ատեն իր սրտին մէջ, ինչ ոսկեղէն ժամեր թռած գացած էին այն տեղ: Հոն կը կարծէր տեսնել զայն նոր ապաքինողի մը քաղցր մեղաւոր ճոտութեամբ և հոգեգրաւ փափկութեամբ:

Երազներ էին արդեօք անոնք, բայց ինչ յուզիչ երազներ էին որ տարիներ յետոյ այնպէս կը վրդովէին զինք, և որոց յուշն միայն արտաբանուէր հաճոյքներ կը հեղուր իր հոգւոյն մէջ . . . :

Ինչ կը մնար այժմ այդ երջանիկ օրերէ. — սըրտակէզ յիշատակներ միայն, բոցեր որք կայրէին կը տոջորէին իր սիրտը, սիրտը միայն կը մնար այդ օրերէ անփոփոխ սիրալաւ, զգայնիկ տերևներէ հիւսուած խնկաման, որու մէջ վեստեան հուրը կը վառէր Մարիի նայուածքով:

Բայց իրաւունք ունէ՞ր Վաւա՛ր սէր ակնկալելու Մարիէն, յայտնած էր անոր իր բոցաշունչ զգացումներն, իր սիրալաւ հոգին, ըսած էր անոր թէ իր հանապազօրեայ պաշտումին առարկան էր ան, թերևս իրբև բարեկամուհի մը միայն կը սիրէր զինք յաւակնոտութիւն չէ՞ր տարրեր սէր մը սպասել իրմէ:

Ու այս մտածումէն սիրտը դառնութեամբ լի:

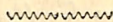
— Անմիտ, անմիտ, կըսէր ինքնիրեն, ձեռքով գլուխը զարնելով, զարնելի դէմքի՛դ համար պիտի սիրէ քեզ:

Եւ իսկոյն տրտունջով ու թախծով լի ակնարկ մը նետեց դէպի երկինք. ա՛հ ինչու գեղեցիկ չըստեղծած էին զինք: Եթէ ըլլար գեղեցիկ Մարի պիտի սիրէր զինք, իսկ եթէ հայրն ողջ ըլլար իրեն նեցուկ մը չպիտի՞ ըլլար, չուտով ընկերական լաւ դիրք մը պատրաստելու իրեն համար:

— Իր սէրը յայտնել, որպէսզի անոր արհամարհանքն ընդունէր իբր պատասխան: Աերադէր դէպք մը, արկած մը ուր կեանքը վտանգի դնելով իրական

մահէ մը գրկէր ազատէր զայն և անոր երախտադէտ նայուածքին մէջ տեսնէր ցոլացեալ սիրոյ ճառա-
գայթը:

Եւ յետոյ չէ՞ մի որ իր աչքերը ըրած էին այդ
խոստովանութիւնը: Մարիի թափանցող ակնարկն
չէ՞ր խորասուզած իր հոգւոյն մէջ և տեսած չէ՞ր
հոն իր լուսային նկարն քանդակուած անջնջելի:
Ինչ, միթէ ռաժիկ բացատրութեան կարօտ էին եր-
կու սրտեր զիրար հասկնալու համար: Միթէ պէ՞տք
էր ըսել սովորական տարազն «կը սիրեմ գէշ»:

Վառամ որոշեց անգամ մը այցելել Մայրապետ.
եաններու տունը:

Կիրակի առաւօտ մը կանուխ արթնցաւ որոշեց
նոյն օրը երթալ տեսնել Մարին: Այս որոշումն չէր
քնացներ զինք, ժամը երկուքէն ի վեր անքուն կը
տապալտկէր իր անկողինն մէջ վայրկեանէ վայրկեան
նայելով ժամացոյցին և վարագոյրներուն որք իրենց
ստուերոտ սևութիւնը կը պահէին միշտ:

Վերջապէս ելաւ անկողնէն, և զիչերազգեստով
նստաւ իր պատուհանին առջև զով ու մաքուր օդով
իր թոքերը ոգևորելու համար:

Հորիզոնին վրայ որ՝ իր թանձր մթութիւնը կը
թօթափէր մեղմիկ՝ նրբամարմին ստուերներ կը գը-
ծէին երկնամերձ մինարէներն, տաշուած մատիտ-
ներ որք երկնքի կապոյտին մէջ կը թաթխուին, և
զանդակատուններն հսկայատիպ եկեղեցեաց գորշ-
աթոյր գմբէթներն կ'սաշրջանակաձև կը փակէին
երկնից մութ կապոյտ յատակին: Փողոցներու մէջ դեռ
ստուերները կը նիրհէին. մերթ ընդ մերթ լապտերի
մը լոյսն միայն կը բողբոջէր երկարածիգ ստուերով
մը և ապա կ'անհետանար: Լուսթիւնն, ստուերնե-
րու դախարան, դեռ կը ննջէր, վաղադարձոյց ա-
քաւաղի մը երգն միայն կը թրթռացնէր մերթ ընդ
մերթ մթնոլորտին խաւերն անշարժ: Երկնային
լապտերներն, հրավառ հառաչանքներն երկնից կա-
պոյտ լանջին, հետզհետէ կը մարէին կսկծաղին, ու
մանք դեռ կը ժպտէին իրենց լոյսն ոսկենշոյլ, իսկ
ուրիշներ ցաւաբեկ, վիրաւոր թիթեռնիկներու հան-
գոյն կը թրթռային տակաւ աղօտ, տմոյն, վայրկե-
նէ վայրկեան մարելու, առաւօտեան պայծառու-
թեան մէջ ընկժմելու, կորսուելու սահմանուած:

Քիչ մը ետք ստուերներն կը ցնդէին և երկնա-
կամարին ջինջ կապոյտն կսկսէր ժպտիլ նորազար-
թոյց կոյսի մը կիսափակ աչքերուն նայուածքովն
հոգեթով: Լոյսի խաւեր շարունակ կը մաղուէին եր-
կնքէն երկրիս վրայ: Արեւելեան կողմն բոսորափայլ
պայծառութիւն մը տուընջեան իշխանին ուղին կը
հորդէր, իսկ արևմտեան կողմն հորիզոնն իր աղօ-
տութեան վրայ կը կարմրէր և չիկնոտ ամպերու ե-
տև արցունքի հրակաթ կ'սլալներ կը հեղուր:

Նախածին ճառագայթներն մեծափառ Արևին
կ'երթային ոսկեգունեւ զանգակատանց քառաթեւ
խաչն երկնաթռիչ:

Վառամ փութաց ելնել հագուել: Այդ օր չէ
երիտասարդ մը պիտի ըլլար, նորագոյն նորաձեւու
թեան համեմատ պիտի հագուէր, հապա դէ՞մքն,
դէմքն ինչպէս հագցնէր, արդեօք կարելի չէ՞ր գե-
ղադիմակ' մը զգենու: Այդ գեղադիմակն Աստուած
չէ ուզեր տալ քեզ Վառամ, կըսէր ապա ինքն իրեն
դառնութեամբ:

Շիք ըլլալ թէև որոշեր էր, բայց ամենապարզ
կերպով հագուեցաւ. մութ կապոյտ զգեստ մը և
սպիտակ փողկապ որու վրայ ցանուած էին կապոյտ
ծաղիկներ:

Ժամ մը յետոյ դուրս կ'ելնէր տունէն:

Բայց մտածեց: Անյարմար ժամ մ'ընտրած էր
այդպիսի այցելութիւն մ'ընելու: Յետաձգեց ուրե-
մն իր այցն և տուն մտաւ վերստին, անիծելով քա-
ղաքավարութիւնն ալ, ընկերային սովորութիւննե-
րըն ալ:

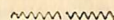
Կէսօրէն ետք՝ երեկոյեան մօտ աւելի, ժպտադէմ
և խնդամիտ ուղղուեցաւ Մայրապետեաններու տու-
նը: Փողոցին մէջ չուտ չուտ կը քալէր, գլխու այլ և
այլ ձևեր կուտար՝ հաւանութեան, համակերպու-
թեան, ժխտման, մատերն ալ կը խաղային, մերթ-
կ'սկսէր յանկարծ խնդալ և փողոցի պղտիկ չարաճճի-
ները իրարու ականջին կը թափէին փափառներ
որոց կը յաջորդէին որոտագին քրքիջներ:

— Խե՛նդ է, խե՛նդ է. կը միմռային ումանք:

Անդամ մը այս բառը իր ականջը հասաւ և սթա-
փեցուց զինք, իր երկար անգիտակցութենէն:

— Ե՛հ, ինքզինքնիս գտնենք նախնք քիչ մը ըսաւ
ինքնիրեն, լուրջ և խոժոռ դէմք մը առնելով և յան-
դիմանական ականարկ մը նետելով ինք իր վրայ:

Տասը վայրկեան ետքը Մայրապետեաններուն
տան առջևն էր, մանրերորդ է մը դուռը բացուե-
ցաւ:

ԽԴ

— Տիկինն հո՞ս է. ըսաւ աղախնին:

— Ոչ, Տիկինը դուրս ելած է, բայց Օրիորդը
հոս է:

Սիրտը ոստում մ'ըրաւ կուրծքին տակ: Իր այ-
ցետունն տուաւ զոր աղախնին իսկոյն վեր տարաւ:

Որքան ալ որ իր աչքին առջև ունէր միտ Մարիի
պատկերն, երբ այն երեցաւ սանդուղին գլուխը
ժպտուն, խորապէս յուզուած բառ մ'ալ չարտասա-
նեց և ոչ իսկ բարեւել մտածեց, մինչև որ աղջիկն
վար իջաւ սանդուղէն և ձեռքն երկարեց իրեն ան-
պատում քաղցրութեամբ լի ժպտով մը և զուրգու-
րագին նայուածքով մը, մինչ նա անշարժ, անբար-
բառ զինք կը դիտէր հիացած:

— Վեր երթանք ըսաւ Մարի որ կը թողուր իր փոքրիկ շնորհալի ձեռքն բանտուած Վառաժի ձեռանց մէջ:

Եւ դացին Մարիի սենեակը:

Տփոյն լոյս մը սարսուռով կը մաղուէր մութ կանաչ կտաւէ վարագոյրներէն որոց վրայ ձգուած էին ուրիշ սպիտակ նրբահիւս վարագոյրներ:

Սենեակը սփռուած էր աղօտ պայծառութիւն մը կանաչ ցօլքերով. փախստեայ շող մը ինկած վառարանին վրայ կը պարէր ցուրտ ու անկենդան մոխրին հետ յիշեցնելու համար անոր կարծես իր երբեմնի կեանքն հրաշունչ, իր կատարտ ու ոսկի բոցն ու լոյսը:

Յրկու գրադարաններ հանդիպակաց որմերուն առջև իրարու կը ցուցընէին ոսկեղօծ փառակազմ գրքերու շարք մը, որոց վրայ կը կարդացուէին Հայ-Ֆրանսերէն և անգլիերէն ընտիր մատենեց անուններ:

Սեղանին վրայ արուեստագիտական անկարգուածեան մը մէջ դիզուած կ'երեւէին Հայ և օտար պարբերական հանդէսներ, լրագիրներ:

Վառաժի ճաշակով կարծես կահաւորուած էր այս սենեակն, հոն էին իր սիրելագոյն հեղինակները, թերթերը ու հանդէսները:

Մարի ճիշտ Վառաժին դէմ նստած էր, հագած էր երկնագոյն պարզ չրջազգեստ մը զոր սպիտակ կէտեր կ'առողաւորէին. մարմարէ ճակաին վրայ ինկած էին իր փայլուն վարսերէն գանդրագեղ թեւեր, այտերն սովորական քաղցր ու մեղմադէմ տըժ-

գունութիւնը ունէին և երբ բերանը փակ կը մնար ու աչքերը վայրահակ, երազներ կարծես կը թռչոնէին իր շուրջ տարտամ, հոլաթև:

Մարի Ֆրանսական կրթարանի մէջ ուսում առած ըլլալով Հայերէնի այնքան հմտութիւն չունէր: Ուստի. — կարծեմ Ֆրանսերէն գիրք կը կարդաք զրեթէ միշտ, ըսաւ անոր Վառաժ:

— Օ՛, ո՛չ, հայերէն ալ կը կարդամ, շատ կ'աշխատեմ Հայերէն լեզուի համար, շատ կը սիրեմ հայերէնը:

— Կը յիշեմ մեր մանկութեան օրերը, Մարի, մեր վէճերն, մեր լացերն, մեր խաղերն ու պոռոտները և կարծեմ թէ դեռ այդ օրերու մէջ եմ, այդ օրերու տպաւորութիւնները կը կրեմ և սիրտս կը թայտայ հրճուանօր, յուսով ու սիրով: . .

Հոս կեցաւ յանկարծ զգալով որ պէտք եղածէն աւելի խօսած էր: Մարի՝ ժպտուն՝ գինք կը դիտէր իր աղու նայուածքով, նայուածք մ'որ զեղուն էր սիրով, համակրութեամբ, գորովով:

— Է՛հ, այդ մասին — ըսաւ նա քիչ մ'ետք — ձեզ համակարծիք չեմ. արդարեւ չեմ սիրեր յիշել, ո՛չ ալ երազել, թէ և այսու հանդերձ թերևս ամենէն աւելի լուրդուն ու յիշողն եմ:

Վառաժի ճակատն մթազնեցաւ: Ինչ, անիկայ չսիրե՛ր յիշել. ուրեմն անցեալն չսիրե՛ր, այն անցեալն զոր ինք կը պաշտէր: Այս խոստովանութիւնը սակայն իր բոլոր յոյսերուն փշրումն չէ՞ր, այս խոստովանութիւնը կրնա՞ր ելնել սիրավառ սրտէ մը, չէ՞ր ուզեր յիշել, ուրեմն. կուզէր մոռնալ, ամէն

Ճխտական դրականի մը չփոխուիր ըստ տրամաբանութեան, և եթէ կուզէ մոռնալ այդ անցեալն, եթէ կուզէ իր սրտէն սրբել հանել այդ տարիները, ապագան է որ կուզէ խորտակել, սիրոյ չէնքն է որ կուզէ փշրել:

Այն ատեն Մարիի վրայ նետեց ակնարկ մը լի տրտունջով ու բողբոջով՝ որ խռովեցուց խեղճ աղջիկն:

Զուգե՛ր յիշել, չուգե՛ր յիշել կը մրմռար ակռաներուն մէջ: Իայց յանկարծ աչքերուն մէջէն կայծ մը ու դէմքին վրայէն ժպիտ մ'անցաւ: Իրաւունք չունէ՛ր Մարի յիշել չուգելու: Կսկիծ մը չէ՞ր յիշել այդ գեղածիծաղ օրերն անամպ մսնկութեան և բաղդասել ներկային անստուգութեան ու ապագային մթութեան հետ:

Հիմա իրարմէ հեռու էին, զիրար չէին կրնար տեսնել մտերմօրէն, իրարու չէին կրնար խօսիլ ազատօրէն: Հիմա ընկերութիւնն, սովորոյթներն պատուարներ կը կանգնէին իրենց առջև, չկային ալ ևս լուսնային պտոյտներ դաշտերու մէջ, ծառերու տակ, և այս բոլոր հաճոյքներու անէացումն յիշել յաւերժացնել չէ՞ր այդ անէացման առթած մորմորն սրտակէզ. . . :

— Ո՛հ, իրաւունք ունի Մարի, կը մտածէր հիմա Վռամ— իրաւունք ունի փափկազգած աղջիկն: Եւ կը ժպտէր անոր:

— Մե՛ղք, որչափ շուտ անցան դպրոցի օրերը սակայն. ըսաւ Մարի հառաչով մը:

— Ինչ, դուք կը տխրի՞ք. բայց ես ուրախ եմ

ընդհակառակն որ վերջացուցած եմ դպրոցական կեանքս: Զպիտի դբադիմ ալ ևս գրականութեամբ, գործի մարդ ըլլալու, կարևոր անձ մ'ըլլալու պիտի աշխատիմ— ըսաւ նա, ուղղելով երկա՛ր նայուածք մը՝ լի արտայայտութեամբ՝ իրրև լրացուցիչն իր խօսքին:

— Հո՞ս պիտի բնակիք թէ՛ Գարահիսար:

— Գարահիսար, երբէ՛ք: Հո՞ս, հո՞ս. ուրիշ տեղ չեմ կրնար բնակիլ, սիրտս հոս ծաղկեցաւ, հոս պէտք է թառամի:

Եւ ոտք ելաւ մեկնելու: Իրենց աչքերն յառած միմեանց մեղամաղճոտ ժպիտ մը իրենց դէմքերուն վրայ, իրենց բերանն կիսարաց՝ գուրգուրանքի բառ մ'արտասանելու համար կարծես, իրենց ձեռքերը բանտուած իրարու մէջ, ի մի ձուլուած իրենց հոգիներն, իրենց աչքերուն մէջ օրելով արտօսրի կայլակներ, անշարժ կը մնային և անխօս, որպէս թէ յաւիտենական ըլլար այդ բաժանում: Եւ ոչ իսկ համրոյր մը, սէրն իր բարձրագոյն աստիճանին մէջ որ խանդավառում մ'է և հրդեհում մը համակրութեան, կ'արհամարհէ ինչ որ զգայական, ի՞նչ որ շօշափելի է:

Եւ մեկնեցաւ:

~~~~~

ԻՅ

Մեկնեցաւ երջանկութեամբ գրեթէ խելայեղ:

— Այլ սիրո՛ւիմ, կը սիրուիմ — կը մըմնջէր կայ-
ծականացայտ աչքերով և անհուն տենչ մը կղզար
սլուալու, իր բոլոր հոգւով աղաղակելու «կը սի-
րե՛մ»:

Իր դէմքը զուարթ արտայայտութիւն մ'ունէր,
իր ընթերցողները կը լուային ուրախութեան արտա-
ներ զոյգ մը ճառագայթներ էին հրացայտ: Վարդ
ժպիտ մը իր բոլոր դէմքը կը լուսաւորէր:

Օ, կարգացած էր Մարիի վճիտ, սլայծառ աչքե-
րը, վերլուծած էր անոր նայուածքն որու մէջ գըգ-
ուանք համարում ու համակրութիւն դտած էր, այդ
օրհնեալ նայուածքն, կենսաւէտ ճառագայթ, ին-
կած էր իր հոգւոյն մէջ և հոն քաղցր յոյզերու ալե-
կոծութիւն մը յարուցած:

Սիրուի՛լ և սիրուիլ իր ի՞նչ հանգամանքին հա-
մար — իր մտքին ու սրտին համար: Իր հոգւոյն բո-
լոր կարողութեամբ պաշտած էր այդ աղջկիլը, իր սր-
տին խուռնկերուն մէջ ամփոփած էր միշտ անոր
պատկերն: Մանկութեան յուշերը զարթուցած, և
անցեալ տպաւորութիւնները յարուցած էր անոր
մէջ, և հիմա կը սիրուէր . . .

Եւ իր սիրտը կը պարէր իր կուրծքին տակ, կու-

զէր ցատկէլ, վաղիլ, թռչիլ, վեր սլանալ, ամպերուն
հետ պարել, անոնց թափել իր երջանկութիւնը,
ամբողջ աշխարհի առջև ի տես դնել չքնաղ հոգին
որ կը նուիրուէր իրեն, ամենուն հաղորդել իր եր-
ջանկութիւնը որպէսզի ամէնքն հրճուին, որպէսզի
տիեզերական խնդութիւն մը ժպտի լուսահեղեղով
մը ողողէ ամենքը: Բայց մանաւանդ մտերիմ սիրտ
մը կը փնտռէր, զոր գրկէր, և համբուրէր և ար-
տասունալիբ աչքերով ցոյց տար անոր երանութեան
արեւն որ իր հոգւոյն մէջ կը ճառագայթէր և իր
դէմքին վրայ կ'արտաւայելէր:

Հիմա սենեկին մէջ մեծաքայլ կը շրջէր սերուած
լինելու գիտակցութիւնն աննկարագրելի, անվերլու-
ծելի սարսուռ մը կ'ուտար իր ամբողջ մարմնին, ե-
լեքտրական ցանց մը սրտին զոր իր լանջն չէր կըր-
նար ամփոփել, ու մտքին որ կը թռչէր կարծես իր
դանկէն:

Այնպէս կը թուէր իրեն թէ արեւուն լոյսն աւելի
սլայծառ էր, աւելի ոսկեփայլ, օդն աւելի ջինջ ու
խնկարոյր, թէ ծառերուն տերեւներն կը պարէին իր
խնդութեան մասնակից, թէ թռչուններն իր սէրը
կերգէին, և թէ իրեն կը ժպտէր երկին: Ու կղմայ-
լէր այն էակին վրայ որ մարդուն լանջին մէջ դրած
էր զգայնութեան այս սրբազան նշխարը, սիրտը,
որու ծաղկումն երկնային երջանկութեան մը ջախ-
ջախով քաղցրութեան տակ կը փչրէր գինք:

Կը զարմանար հիմա այն յոռետես գաղափարնե-
րուն վրայ զորս ունեցած էր քանի մ'օրեր առաջ:

Նորէն կսկսէր հաւատալ թէ բարին զբաղան

էր տիեզերքին մէջ և բացարձակ, ու չարը ժխտապահան, յարաբերական:

Եւ տենչ մը, հրավառ տենչ մը կը վառէր իր հոգւոյն խորը, երթալու այդ աղջկան ըսելու:

« Երկնային հոգի՛, հրեշտակ, հուրի, քու ժպտովդ փարատեցիր սրտիս մուշը, նայուածքովդ տուիր յոյգերու քաղցրագոյնը, սէրդ անմահացուց դիս, սարսափացուց ամբողջ էութիւնս գերերկրային հանդիքի մը տակ որ ելեքտրականութեան սէս կեանք ու հուր սփռելով կանցնի երակներու մէջէն, դեռ երկրի վրայ՝ անդրաշխարհային կեանքի գաղտնիք մը տուիր ինձ, ընդլայնեցիր մտքիս ու սրտիս սահմանները, հոգւոյս թեւ տուիր թռչելու, սաւառնելու երջանիկ այն բարձրութիւններ որք անմատչելի են այլոց. սէրդ օրհնեալ աղբիւր մ'եղաւ ուսկից հոսեցան իմ մէջս բարձր իղձեր, աչքիդ մէջ նշմարեցի կապոյտ երազներ, և դեռ սիրտս կը խայտայ միակ գիտակցութեամբն քեզ հաճած ըլլալու, քաղցըր հպարտութեամբ մը կը դիտեմ ինքզինքս, երախտագիտութեամբ կը մրմնջեմ անունդ գողտրիկ և կը տենչամ տիրանալ ողջոյն տիեզերքին նուիրելու համար զայն լուսափայլ քու հոգւոյդ:

Բայց երբ այս խանդավառումն կը մարէր և լուրջ խորհրդածութիւնն կսկսէր, ժպիտն կ'անհետանար իր դէմքէն և կայծը կը հալէր իր աչքին մէջ:

Սիրել և սիրուիլ բա՞ւ էր երջանիկ ըլլալու համար կատարելապէս, բա՞ւ էր գրաւել այդ աղջկան սէրն, առանց ունենալու միջոցներն վայելելու սիրահարուստ այդ հոգին, տիրանալու անոր յաւիտենապէս:

Այս գաղափարն, ինչ չարաչուք ճիւղ, իր կապոյտ երազներուն ետեւ բարձրացող կմախաղէմ ուրուական. . .

~~~~~

ԻՁ

— Յակոբ աղային «Էնեպը գրեցի՞ր» — կը հարցնէր խապոտ ձայն մը գրասենեկի մը քովի խցիկէն:

— Այո՛, պատրաստ է — ըսաւ երիտասարդ մ'որ ահագին տոմարի մը վրայ կքած գրիչը կը պտտցնէր թիւերու ցանցի մը մէջ, սրբելով քրտինքներն որք կ'սպառնային իր ճակատէն թափ/թփել գրասեղանին վրայ փռուած Մայր—հաշուի լայնածաւալ սպիտակ էջին վրայ:

Վայրկեան մը յետոյ գրագրին քով եկաւ խցիկին մարդը, տակաւի նման վեհափառ փորով, ահագին ձերմակի մէջ կորսուած և ակնոցներով բանտուած մանրիկ գորշ աչքերով, սև մացառամուր մօրուքով և թանձրաթեւ ծայրահատիկ պեխերով որ աղտոտ ու հին աւել մը կը յիշեցնէին տեսնողին, իւզոտ, թեւոտ օձիքով լայն «Էնեպը» մը մէջ փաթեցուած էր, «Էնեպը» մ'որու առջևի ծայրերը կանգուն մը վար կ'իյնային կոճկուած ըլլալու յիշատակը չունենալով, կը կրէր բաճկոն մ'որու ծալքե-

ըը մոխրագոյն կը շերտաւորէին հինցած, տփղոյն
կտաւը. և այս ամէնուն վրայ իրրեւ կարմիր թռչնած
ծաղիկ մը կը փթթէր գունատ ֆէշ քանի մը կարճ
ու երկայն առէզներով որք կը կազմէին թեթև
բիւսիկներ:

— Ճօնսըն Պրօտէրըսի Գեթրաքերը տուր հոս:

— Հա՛, անոնք իրիկուան դէմ պէտք պիտի ըլ-
լան ըսիք և դեռ չխմբագրեցի:

— Ճա՛նք, օր մ'ալ բան մ'ուզեմ որ պատրաստ
է ըսես, միշտ ասանկ, կամ իրիկուան, կամ առտու-
ան, կամ չիյտեմ որ ժամուն ըսած կըլլամ: Պէտք
մարդ քիչ մը ամէն բան ժախիթէն հասցնելու կ'աշ-
խատի, ճահր կընէ: Կաշխաթէրու մէջ ղէվէի ղէվէի
բաներ գրելու ատեն կը գտնես ամա:

Ինչուդ պէտք քուկին բանաստեղծութիւն, ֆէլի-
տփայտի, ատոնք բարա չեն բերեր շուրճ, բարա
չեն բերեր, չճոտի խեղճ ունեցողերը ետիտ Գեթրա-
քերը ատանկ բաներու մէջ կը նետուին, ատոնք ալ
այլ բանք ընել պէտք չէ, ղիւսի խեղճերը ուրիշ
գործ չեն կրնար ընել: Դուն ըսէ, անանկ չ'է. . . :

Եւ է ֆէնտին որ իր արկղին առջև կեցած գրամ-
ներն ու թուղթերը կը կարգադրէր, իր այս ճառն
ալ խօսելով ինքնահաւան պերճախօսի մը բոլոր յա-
ւակնոտութեամբ իր գրագրին դարձաւ անոր պա-
տասխանին սպասելով:

Բայց գրագիրն գրելու գրադած՝ և ոչ իսկ բառ
մը հասկըցած էր այս կատոնեան ճառէն:

— Բսես նէ, անանկ չ'է:

— Ինչը անանկ չէ:

— Տէր ողորմես, ըսածս մտիկ չըրիր անանկէ նէ:

— Մտիկ ընելու ժամանակ չկար. գլխաւոր խըն-
դիրը պայմանագրին վրայ էր, ահաւասիկ երկու օ-
րինակները — ըսաւ վերջին բառն գրեկէն յետոյ, հի-
մա ալ, կարծեմ, ոչ թէ ժամանակ, այլ հարկ չկայ
մտիկ ընելու այն հայրական խրատներն զորս կը
հաճիք ինձ տալ ձրիաբար:

Եւ հեղնական ժպիտ մը փոթթեց գրագրին
չուրթները:

Վաճառատան տէրն իր ակնոցներուն վրայէն
դիտեց իր պաշտօնեայն և կասկած մ'իսկ չունեցաւ
անոր անկեղծութեան վրայ:

— Օղւո՛ճ, շուրճ միշտ ըսած չե՞մ քի խօշտա՞ եմ
քեզմէ, քու կարողութիւնէդ. գործերդ աղէկ կընես
իրաւ է, ֆախա՞ ես քու ապագադ ալ կը մտածեմ:
Ձեմ ուզեր որ ան քանի մը ճէպը ծակ Գեթրաքերն
պէս (և սկսաւ որոտագին խնդալ՝ իր բացատրու-
թենէն գոհ) երթաս պէշ պշ բաներ գրես:

— Բայց լրագիրներու մէջ գրել կամ չգրել իմ
կամքէս կախում չունի:

— Էջլէ ես, ես քեզի ստակ կուտամ կոր նէ ա-
տոր համար է, կիւղէլ չէ՞ պէ:

— Իմ լրագրական զբաղումներս գիշերուան վե-
րապահած եմ: Առաւօտէն մինչև իրիկուն, հոս, այս
գրասեղանին առջև նստած ձեզի համար և միայն
ձեզի համար կ'աշխատիմ: Եթէ գոհ եղած չէք, եթէ
ի կարգին չէք գտներ ձեր հալիւնները, եթէ կանո-
նօնաւոր չէք գտներ թղթակցութիւնը, հիմա կուրնէ
կրնամ երթալ:

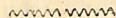
Եւ ոտք ելաւ:

Վաճառականը փութաց պատասխանելու:

— Ճանճքեզի անանկ բաներ ըսող կայ. Նէ Բօ-հօֆ տէր պէ, իրեն խելքէն բաներ կը հանէ: Ես ալ իբրեւ քու մեծդ պէտք եղած խրատը պէտք չեմ տալ, ատ իմ պարտքս է: Պարտքս է՛ք ըրած ըլլամ Դէյն կըսեմ. չէնէ ինծի ի՞նչ կուզես նէ ամբողջ գիշերդ կաշեմէ համար անցուր, գիշերդ ամա, հա՛, չմոռնանք, գիշերդ . . . :

Եւ Կոնծիկ Աղան իր ակնոցներուն մէջէն ժպիտ մը նետեց իր գրագրին որ դարձեալ կըած էր իր տոմարին վրայ և պայմանագիրը առնելով խցիկը դարձաւ:

Այս գրագիրը Վառն էր:

Ի՛նչ

Միհրան Սարգիսեան իր սիրով կը տառապէր: Հիմա աւելի ցուրտ կը գտնէր իրեն նկատմամբ Վառնի սիրտը: Մէրը կը հեռացնէր այս երկու հոգիները զորս բարեկամութիւնը զօղած էր, բայց փրկութեան մտերմութեան այս կապերուն որք կը միացնէին սիրահարուստ այս էակները, փշրում մ'էր նաև ազնիւ, անձնուէր զգացումներու, հեռացում մը

զոյգ մը կայծերու որ միանդամայն կը պայտէին, կաղօտանային վառարանէն անջատուելով:

Սարգիսեան կը տրտմէր տեսնելով իր մաքին մէջ ծնունդն կասկածներու զորս չէր ուզէր ունենալ, կասկածներ՝ որք իր աչքին կստորնացնէին Վառն, որք կ'արատաւորէին անոր ամբիժ շուշան սիրտը: Չարաքուշակ արդեօք ներու յորձանք մը կը պտուտէր իր գանկին տակ, սգախուսութեան, որք իրենց գիւային վայելները կը հեղուն հոն ծփացող յուսահատութեան գիշերին մէջ, կասկածներն չէին որք կը տառապեցնէին գինք, այլ այդ կասկածներու ծնունդն. անոնց անցնիւրն պատուարի մը պէս կուգար կիյնար իր և Վառնի միջև, այն Վառնի որու համար ունեցած սէրն պաշտումի և որու ընտիր ճրից, ազնիւ զգացմանց համար ունեցած զմայլումն խանդավառումի կը մօտենար:

Բայց եթէ այն սիրէր Մարին, ի՞նչու համար իրմէ պիտի պահէր զայն, ոչ, գիտե՛ր Միհրան անոր բնութիւնը. նահատակուելու չափ հաւատարիմ էր իրեն աւանդուած զաղտնիքին համար. բայց տկար, փափուկ, սիրտն շուտով կը յուզուէր, կը լեցուէր իր սիրոյն երջանկութեամբ:

Ո՛չ, չ'ընար ինձմէ պահել, կը մտածէր Միհրան. քանի քանի անգամներ եկած թափած է գրկիս մէջ արցունքներն զորս կը հոսեցնէին իր մէջ բուռնող նոր փոքրիկ համակրութիւններ, որք, պզտիկ կապուտակ ալեակներու նման չուտ կը սահէին, կ'անցնէին իր հոգւոյն մակերեսէն, հոգի մ'որ առի է մտերմի, ծնողքի սիրով: Չեմ կրնար համոզուիլ բնաւ նաև

որ անիկայ արդի վիճակն պահէ երբ իր կուրծքին տակ թրթռայ առաջին թե՛ն սիրոյ՝ ո՛հ ի՛նչ ահա- զին փոթորիկ մը այդ զգայուն, խորունկ ծովուն մէջ, ի՛նչ փրփրալէժ թաւալում կոհակաց. ամբողջ աշխարհ մը որ սիրոյ ելեքորական հոսանքին տակ կը սարսռայ ահագին թրթռումով մը:

Ո՛հ, կը յիշէր Միհրան այն պզտիկ — մեծ վա- հանն զպրոցին մէջ, իր գրասեղանին առջև, հսկայ սիրտ մը այն պզտըտիկ լանջին տակ և ամենի միտք մը այն փոքրիկ ճակատին ետև: Անիրաւ նիչ մը, յանդիմանական խօսք մը, անարդար կասկած մը կը վառէր իր ամբողջ զայրոյթն որ հեղուկցած դուրս կը վիժէր իր խոշոր սև աչերէն:

Եւ այդ արցունքը որ սրտակէզ, դառնաղեղ հա- ռաչանքներու մթնոլորտի մը մէջ կը հոսէր, կը ջլա- տէր իր բոլոր խանդը, կը սառեցնէր իր արիւնը երակներուն մէջ և ամբողջ օր մը իր քաղցր աչքե- րը թախիժ կը բուրէին, մինչև որ ուսուցիչն որ վի- բաւորած էր զինք ժպիտ մը կամ գուրգուրանք մը չթափէր իր սառած հոգւոյն վրայ:

Եւ նրբին գովեստ մը ուզողատու դասատուի մը կողմէն կը խանդավառէր զինք, անհուն տենջեր կարծարձէր իր մէջ, կրծող իղձեր նշանաւոր ըլլա- լու, անյազ փառասիրութիւն մը բարձրացման: Ի- մաստասէրներու անուններ կը լսէր և երկիւղած յարգանքով մը կ'ունկղրէր ամէն դասախօսի որ ի- րեն մտածել կը սորվեցնէր, որուն զգար ձեռքն զինքը քաղող հանող տգիտութեան ու անասնու- թեան տիւրմէն, երկնից տենչն ու անհունին ծարաւն

ունէր այդ իմացական հիւլէն որ կար այդ պզտիկ տղուն մէջ: Սիրտը կեռար, կը զեռար, աշորոջը բոց սիրտ մը, միշտ բռնկած, հրեղէն աղբիւր սիրոյ, կայ- ծակէ զգացումներով, փայլատակումներով, տեն- դային գործունէութեամբ մը յար տող որուն:

Եւ այս զգայնիկ պատանին տկար էր և դիւրա- կոր եղեգի մը պէս: Սիրելու, խորհելու անհուն կա- րողութեանն հետ, մասնաւոր հակում մ'ունէր տա- ռապելու, անկարող էր ոչ թէ մոռնալ վիշտ մը, այլ նոյն իսկ մեղմել: Ընդհակառակն կը զօրացնէր, կը սաստկացնէր իր ամէն ցաւերը, կակիժ մը, մշտա- տև մորմոք մը կը դառնար, հզօր տառապանք մը, մտքի լլկում մը միւսնոյն ժամանակ . . .

— Այսպիսի սիրտ մը երբ սիրէ չլրնար այս վի- ճակը պահել, կարելի բան չէ, կըսէր ինքնիրեն Միհ- րան, հնազանդելով մարդուն այն բնական հակման որով կը ջանայ ի նպաստ իրեն իմաստասիրել և իր տրամաբանութեան իրրև փաստ գործածել ամենէ աննպաստ պարագաները, ո՞վ սովորած եղած չէ՞ իր կեանքին մէջ:

— Անկարելի էր որ անոր եթերատենչ հոգին — կը շարունակէր նա — զբաւուր աղջկան մը նայուած- քէն, այդ գրաման հաճոյքովն գոհանայ, անոր ղիւթութեան, հրապոյրին տակ ապրի: Աթէ սիրէր իսկ ինձ պիտի ըսէր, ո՛չ, ինձմէ բան մը չէ պահած մինչև հիմա և չլրնար պահել, բարեկամութիւնն նոյնութիւն է անոր համար:

Ո՛հ, կը յիշէմ իր գրեթէ օրհասային տաղնապն որ արեան, քրտինքի մէջ ողողած էր զինք, երբ

անձնասպանութեան որոշումն իմանալով վաւթա-
ցեր էր դիմել իմ մօտս:

Նոյն իսկ եթէ Վաւթ սիրէր Մարին դարձեալ
պարտքս էր խեղդել իմ սէրս, մարեւ ըստի ներքին
հուրերս զորս այն գերբնային էակը նետեց կուրծ-
քիս տակ, զի իբրեւ խուկ ալիւմ, հատնիւմ և ծու-
խովս պաշտումի մթնոլորտ՝ մը կապեմ իր շուրջ:

Բայց ո՛չ, գիտեմ, ան չսիրէր Մարին, թերեւս
չճանչնար իսկ զնա:

Միհրան չէր գիտեր անցեալն Մարիի: Ձէր գի-
տեր թէ միակ նաւում ըստ մը չէր վառած Վաւթի
սէրն. և յետոյ եթէ իրեն չէր յայտնէր իր հոգւոյն
վիճակն, գիտէր որ ինքն, Միհրան ալ կը սիրէր այդ
աղջիկը: Միհրան կը կասկածէր միայն, իսկ Վաւթ
գիտէր ահաւոր ստուգութիւնը:

Վայրկեան մը յետոյ յանկարծ ոտք կ'ենէր իր
մտքին պատկերները գործադրելու համար կարծես.
և կը կենար այդպէս յոտին:

«Օ, եթէ գիտնայի թէ կը սիրէ զնա, յօժարա-
վոյթ պիտի հրաժարէի այս սէրէս, այս երկու էակ-
ներու երջանկութեան համար պիտի ապրէի, և զա-
նոնք միացած, երջանկացած տեսնելէ յետոյ պիտի
մեկուսանայի անձանօթ վայր մը թաղել կեանքիս
օրերը, ալեծովի փոթորկալի այս կեանքիս »:

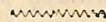
«Բայց աւա՛ղ, այս կասկածներէ վեր, ասոնցմէ
աւելի բարձր կասկած մը կայ որ իր ստուգութեամբ
բըն է ահաբեկիչ: Մարի չսիրէր զիս, իր ցուրտ նայ-
ութեանքներն կը սարսափեցնէին զիս յուսահատութեամբ.
յուսոյ հառադայթ մը չիթթեցաւ իր աչքերուն

մէջ. և ոչ բառ մը համակրանքի և ոչ ակնարկ մը
սիրաբոյր . . . :

«Բայց այնքան անձնուէր, այնքան սիրայորդ, և
այնքան անկեղծ պաշտող մը պիտի ըլլամ որ վեր-
ջապէս պիտի համակրի ինձ: Հարստութիւնս ու
սիրտս իր տրամադրութեան տակ պիտի դնեմ և
հառաչներովս ու արտասուքովս և աղօթներովս
պիտի խնկարկեմ իր սպտկերը:

«Եւ նա պիտի գթայ ինձ և գութն սիրոյ պիտի
փոխուի անզգալապէս »:

Միհրան կը սխալէր, չէր ճանչցած լու Մարիի
հոգին . . . :

ԻԸ

Ամբողջ բանաստեղծութիւն մ'էր այդ կուսա-
կան հոգին. նուրբ, նազելանուրբ թելերով հիւս-
ուած թրթռուն, զգայուն քնար մը:

Վաւթ միայն մանկութենէ սորված էր թրթռա-
ցընել այդ քնարն ծաղկահիւս և այդ առաջին թըր-
թռումն դեռ կը շարունակուէր և պիտի աւելնէ ան-
շուշտ յաւիտենապէս, քանի որ տիեզերքին մէջ հո-
սած թրթռում մը չկրնար կորսուիլ և թէ Մոցարտի,
Շօրէնի, Պէթրոֆէնի, Ռօսինի ներդաշնակութիւն.

ներդեռ կը թրթռան աշխարհիս մէջ թէ և մեզ
անլսելի . . . :

Բանաստեղծի հոգւով սնած, բանաստեղծօրէն
մեծցած, այդ աղջիկն որ խանդավառ սէր մ'ունէր
ամէն մեղմաղձիկ գրուածներու, գողտրիկ քերթու-
ածներու, իր սրտին ճարակ չէր կրնար գտնել եթէ
ոչ զգայուն քերթուածի մը, կամ թէ քերթուած —
կեանքի մը մէջ, — բանաստեղծ սրտի մը մէջ:

Օհ, եթէ՝ նպատակներու նպատակը, անսպա-
ռառ պատճառն նիւթալան և բարոյական աշխար-
հին, միևնոյն վախճանին համար կստեղծէ երկու
էակներ, զիրար սիրելու, միմեանց հետ նոյնանալու,
իրարմէ յափշտակուելու սահմանուած, ինչու արդ-
եօք մարդն խզէ այդ օրհնեալ թելն երկու սրտերու,
լուծէ ներքին կապն որ կը շղթայէ երկու հոգիներ,
մարէ հուրն որ կը շողալսէ երկու էութիւններ . . . :

Մարի և Վառամ գ'րար ընթերցած, իրարու հո-
գին պրպտած, զիրար հասկըցած, իրարու վրայ
հիացած և իրարմէ դիւթուած ու գրաւուած էին,
մէկը միւսին կեանքը կապրէր, միւսին հոգին կը
կրէր, միւսին ետը իր մէջ կըզար, միւսին իղձերը,
յոյզերը, յոյսերը, միմեանց ընդլայնումն էին, միև-
նոյն հոգւոյ կրկնապատկերն էին, էապէս մի, ան-
բաժանելի . . . :

~~~~~

ԻԹ

Տարիէ մ'ի վեր Վառամ Պօլիս կը բնակէր իր մօր
հետ: Պզտիկ տնակ մը վարձած էին և կապրէին
հանգիստ շնորհիւ Վառամի ամսականներուն:

Սակայն այդ հանգստութիւնը մայրն միայն ու-
նէր. որդին կը տառապէր:

Սհաւաստի ինչոր կը գրէր նա բարեկամի մը զըր-
կած իր մէկ նամակին մէջ.

« . . . . . »

« Ինչեւր պիպի միսմայի ականջիդ եթէ հոս ըւ-
նայիր . . . »

« Կը չարչարուի՞մ, կը չարչարուի՞մ կրծող իղձով
» մը փչրելու այս տխուր իրականութիւնը որ յոռե-
» տես կընէ զիս, զո՛ւր ջանք սիրոյս մէջ յոյսեր գըտ-
» նելու, երազի մէջ և երազի պէս ապրելու և վերա-
» նս լու իրականութենէն ուր խօսքդ հառաչ մ'է և
» սէրդ տառապանք. իղձերդ կսկիծներ են, յոյսերդ
» մորմօքներ և ողջոյն կեանքդ ցաւ մը. որ չի՞թ առ-
» չի՞թ կը կաթի հոգին վրայ օր մ'ամբողջովին անօր
» հետ նոյնանալու վերստին և հոն հիւսելու կեանք
» մը արցունքոտ զոր ուրիշ մը պիտի ապրի . . . : Փի-
» լիսովայութիւն, գիտութիւն, գրականութիւն, բա-
» նաստեղծութիւն, ինչ ցնորական բաներ, գաճաճ
» մտքի հսկայ տեսիլներ, մթութեան մէջ նկարուող

» ծփուն ստուերներ, ունայն, ապարդիւն, յիմար քը-
 » մահաճոյքներ մարդկեղէն մտքի, նորածին՝ և իսկոյն
 » մեռնելու և նախապաշարումներ զառնալու սահ-
 » մանուած:

« Երբ այս գաղափարներն կը մարմնաւորին աչքիս
 » առջև խոթողադէմ ցուրտ էակներու պէս որք ինձ
 » կուղղեն իրենց արձանի նայուածքն մահամբոյր,
 » արիւնս կը կասի կարծես երակներուս մէջ. կը ջլա-
 » տին բոլոր ոյժերս, կը մարին բոլոր տենչերս, կը
 » ծիծաղիմ յոյսերուս և յուսախաբութիւններուս
 » վրայ, յիշատակներուս ու երազներուս վրայ և կը
 » հարցնեմ ինքնին ի՞նչ օգուտ այս տքնութիւններէ,
 » այս վաստակներէ, մտքի ցնորքներէ, եթէ ոչ աւելի
 » նրբացնել սիրտս որպէսզի շուտ հալի, մաշի կորսու-
 » ած երջանկութեան մը ետեւէն վաղելով. երջանկու-
 » թիւն մ'որ ամէն օր քայլ մը կ'առնէ ինձմէ հեռու,
 » օր մը բոլորովին աներեւոյթ ըլլալու և ոսկեձեղուն
 » տան մը բարձունքէն վրաս թքնելու իր արհամար-
 » հոտ նայուածքը . . . »:

« Այս հիւանդաբոյր չաղակրատութիւններս զորս
 » գիտեմ թէ արգահատանքով ու համակրութեամբ
 » պիտի ամփոփէ ազնիւ սիրտդ, չեմ ուզեր աւելի եր-
 » կարել: Մահաբոյր տողեր են, մահաբոյր ցօղերով
 » օծուած, դու կրնաս զայնս լաւ զգալ դու որ տա-
 » ռապանքի աւազանին մէջ մկրտուած ես . . . : Ահ,
 » ի՞նչու տոգէտ, անսէր, լանհոգի էակ մը չըլլալի քա-
 » ղաքակրթութենէ հեռու, վայրի, կոյս, անկախ բը-
 » նութեան մը մէջ նետուած կորսուած . . . »:

Այս նամակին մէջ կը խտանայ հոգեբանական

վիճակն Վոսաթին, հոն կը նկարուի իր բարոյական
 ու ֆիզիքական նկարագիրը:

Մարմնապէս տկար էր, գրեթէ հիւանդոտ, իր
 մանկութենէն յետքը ահագին գործունէութեամբ
 մը կը ճգճէր, կը փչէր մարմնոյն կարողութիւնները:
 Խզուած էր հաւասարակշռութիւնն իր մարմնոյն ու
 հոգւոյն մէջ վերջինը տիրապետած էր բացարձակա-
 պէս. մտքին լայն գործունէութեան ծառայած էին
 մանուկ հասակէն իր բոլոր ուժերը, այնպէս որ մար-
 մինն մնացած էր անմէակ, տկար, զարգանալու ուռ-
 ճանալու անկարող:

Ու այդ վտիտ, դուղբոջ մարմին, դիւրարեկ պատ-
 եանին մէջ կ'օթեանէին հոգեցունց զգացումներ,
 տենդոտ գաղափարներ, դժբաղդ յոյգեր, լայն ճըգ-
 տումներ, ծայրայեղութիւնն ամէն բաղձանքներու,
 զգացումներու, այլանդակ յղացումներ, տարօրինակ
 քմահաճոյքներ, ահագին ծով մը յոյգերու որք կը
 ձգտէին փչրել իրենց աղաղուն բանտը և դուրս
 խուժել միահողոյն: Այդ յուզերն, այդ սարսուռներն
 էին որ այնքան յաճախակի իր աչքին մէջ կը հեղի-
 նային, աննշան զգայութենէ մը վիժելու պատրաստ:

Իր ջղային դրութիւնն մտնջենական զրգուման
 մը մէջ էր: Տարօրինակ փափաղներ կը ծնէին իր մէջ,
 սոսկ հակասական և այդ հակասութեան գիտակ-
 ցութենէն կը մնար տխուր ու ցաւարեկ:

Կղզար իր տարօրինակութիւններն, իր ծայրայե-
 ղութիւնները, հակասութիւնները և կը ցաւէր ինք
 իր վրայ. իր մտաւոր լոյսերուն աղօտացումն, իր ի.
 մացականութեան խաւարումը կը գուլակէր և բա-
 րոյական այդ անկումը կը սարսափեցնէր զինք:

Այն օրն որ ունեցաւ իր մտաւորական անկման գիտակցութիւնն, այդ օրը ահագին վերք մը վառեցաւ իր սրտին մէջ, աչքը միշտ արցունքոտ էր ալ ևս, լալկան ծիծաղներ ունէր և արտասուահոս ժրպիտներ:

Հիմա ալ ևս ոչ Մարիի տունը կը յաճախէր և ոչ Սարգիսեանի:

Օր մը «հոս չեն» պատասխանը բերած էր իրեն Մայրապետեաններուն աղախինը, երբ զացած էր այցելել և այդ օրն ապահովապէս գիտէր թէ հոն էին, տունն էին:

Այնքան խորին եղաւ տալաւորութիւնն այդ պատասխանին, այնքան հոգեցունց այդ երկու բառերը հոս չէ որ մտածած էր յանկարծ ներս մտնել և պռալ այդ ազնուականին երեսին թէ ողորմելի ստախոս մ'էր. բայց համբերեց Մարիին հայրն էր:

Ու յետոյ «իրաւունք ալ չունիմ այդպէս ընելու, միմեայ ինքնիրեն, ամէն մարդ տէրը չէ՞ իր տան եթէ ուզէ կընդունի հիւր մը, և ի՞նչ պէտք ունի սիրալիւր ընդունելութիւն մ'ընելու երիտասարդի մը որու հետ ու է ազգականական կամ բարեկամական կապ չզօդէր զինք. ո՛չ, իրաւունք չունիմ հակալբելու այդ մարդուն, ազնուապետական ձգտումներ ունի, յանցանքն ի՞րն է. իր ընտանիքը, միջավայրը այդպէս ըրեր են զինք և իր բնութիւնը նպաստեր է ատոր:»

Բայց այս երկար արամաբանութիւնն չմեղմեց իր ցաւը որ հետզհետէ սաստկացաւ, ընդարձակեցաւ, և անշէջ կրակ մը զարձաւ որ կը լափէր իր էութիւնն,

թիւնն, իր բոցեղէն լեզուով կը պեղէր իր հոգին:

Սարգիսեանէն կը գարչէր ալ ևս. կը կարծէր թէ ան էր յափշտակիչն իր երջանկութեան: Կ'անիծէր Մարին կատաղորէն պռալով իր սենեկին մէջ առանձնացած, սոսկալի բառերով, դժոխային բացատրութիւններով, ապա յանկարծ՝ ահաւելի քրքիչ մը կը ձգէր, և վաղելով վար կ'առնէր անոր լուսանկարն մանկական հասակի, և անպատում գուրգուրանքով ու անհուն խանդաղատանքով կը սեղմէր զայն իր կուրծքին վրայ, որպէս թէ իր սրտին մէջ ուզէր զետեղել պատկերն անոր զոր կը խլէին իրմէ, զոր իր սիրտը բզկտելով կ'առնէին, կանջաւէին իրմէ, բրցնելով իր կեանքին, իր էութեան այդ նշխարն սուրբ, անմահ, ու ապա, խանդավառ գրեթէ խելայեղ, կը նայէր այդ պատկերն, իր ժպտով ու նայուածքով ուտելով փոքրիկ աղջիկն որ ծիծաղկոտ իրեն կը նայէր այդ թուղթին մէջէն, և երկա՛ր ատեն դիտելէ ետք այդ թուղթի անշունչ կտորը, անոր վրայ կը թափէր գուրգուրանքի և գգուանքի այն մեղրանոյշ բառերն զորս մայր մը միայն կուզէ իր ծաղկատի մանկան:

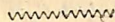
Այս բորբոքումներն սակայն չէին ըլլար առանց նեարդային դժուրմանց ու աւերներու, ամէն զրգռումէ յետոյ այնքան յոգնած, ոգեսպառ կը գտնէր զինք որ կարծես թէ կը մեռնէր: Այս յոյզերու կը յաջորդէին երկար ժամեր անշարժութեան, անխորհուրդ մտածկոտութեան, անզրաղ լուծեան որ կը սարսափեցնէին իր հեգ մայրն, թէ և ինք կ'աշ-

խառնէր անկէ պաշէլ իր թէ գրգռումներ և թէ ա-
նոնց յաջորդող մահաամուէր անշարժութիւնն,
դամբանական լռութիւնը:

Երբ մայրը տեսնելով իր զաւակը որ՝ անշարժ
նայուածքն թողած օղին մէջ՝ կը մնար անձայն, կը
հեծկլտար, իր տունը տեղը յիշելով, իր խեղճ ամու-
սինը միտքը բերելով, որու հետ երբեմն երջանիկ
օրեր անցուցած էր. օր մը իր սիրտը չէր ցաւցուցած
այդ բարի մարդը, լուսերու մէջ պառկի, անիկայ
չէր ուզած իր զաւակէն բաժնուիլ:

— Կին, մեր տունէն չ'նեացնենք զաւակնիս,
ըսած էր խեղճ մարդն, օտարութիւնը, պանդխտու-
թիւնը աւերիչ բաներ են, և ինքն, անմիտ կնիկ-
համոզած էր զնա. յիմա՞ր դո՞ւն մնացեր էին ա-
նոր խելք սորվեցնող: Եւ թշուառ կինը կը հեծե-
ծէր, կը հեծեծէր, խղճահարուսթիւններով:

Սեպտեմբերի կիրակի մ'էր: Վռամ առ անձին էր
տան մէջ, իր մայրը իր զաւառացիի բարեպաշտու-
թեամբ և ջերմեանդութեամբ եկեղեցի գացած էր:

Անձանօթ սպասաւոր մը նամակ մը բերաւ և ա-
ռանց պատասխանի սպասելու ձգեց զնաց:

Վռամ հասցէին գրէն հասկըցած էր որ աղջկան
մը կողմէն էր և կը ջանար գուշակել անոր հեղինա-
կըն փաթեթը չպատռած: Մարիէն էր արդեօք, բայց
ի՞նչ կրնար գրել ալ ևս ան իրեն. միջոց ունէր
գրելու անձի մը զոր իր հայրն իր տունն իսկ չէր
ընդունած: Հապա ո՞վ կրնար ըլլալ այդ նամակը
գրողն. երբ այսպէս կը դարձնէր իր ձեռքին մէջ,
սկսաւ ծիծաղիլ, փոխանակ այդպէս մտածելու լաւ-
ագոյն չէ՞ր իսկոյն բանալ փաթեթն:

Չէր խարուած: Մարիէն էր. Պարուհակութիւնը
չէր գուշակած, շանթահարիչ էր, անակնկալ կայծակ
մ'էր. որ հոն իր առջևն կը պայթէր, կը փշրուէր, իր
կրակէ փշրանքներով ծածկելով իր սիրտը:

Մեռելական տոգունութեամբ մը, աչքերն ան-
շարժութեան մէջ զամուած, պատին կրթնած, իր
դողող ձեռքին մէջ սեղմելով թուղթն չարաշուք
որ անկարեկիր և անզգայ՝ կրկին ու կրկին կուտար
իրեն սարսափելի լուրը, ծայրագոյն ցաւով մը գրե-
թէ անէացած, այն վայրկեաներէ միոյն մէջ ուր
մարդ ահեղ վշտի մը տպաւորութեան տակ անկեն-
դան առարկայի մը, քարի մը, ժայռի մը անդիտակ-
ցութիւնը կզգենու պահ մը, այս գիրքին մէջ՝ չէր
նմանէր նա բնաւ այն պատանի Վռամին որու հան-
ճարաւիր աչքերն լոյս կը բղխէին և որու նայուած-
քէն կեանք կը հոսէր . . . :

Աւասիկ այդ նամակը,

« Վռամ,

« Մակդիր մը չեմ՝ զներ անուանդ առջև, որով-
» հետեւ ու եւ ք մակդիր ցուրտ պիտի դար և պիտի օ.

» տարացնէր զհս քեզ: Արիացի'ր, ո՞հ, հօր կամք մ'ու
 » հորովի հոգի մ'ունեցիր, ո՞վ իմ ընկերս, բարեկամս,
 » դժբաղդ լուր մը պիտի տամ քեզ, մահացու հար-
 » ուած մը սրտիդ, հոգիս փչրելով քու հոգիդ ալ պի-
 » տի լեցնեմ քու սիրտդ, սոսկալի բան է այս, կուռքս
 » խորտակել կուտան նոյն իսկ իմ քրմուհւոյս ձե-
 » ռամբ: Բայց այս այսպէս է: Ստիպուած եմ: Ընկեր,
 » բարեկամ, ազգական, քահանայ կը յորդորեն զիս
 » կրաւորական հնազանդութեամբ մ'ընդունելու հօրս
 » որոշումը: Ամէնքն ալ անհոգի հոգիներ են, և ա-
 » մուսնութիւնը լոկ պայմանադրական միութիւն մը
 » կը նկատեն: Հնազանդի՛ւ, Աստուած իմ, բայց մարդ
 » սրտով, կամքով կը հնազանդի, երբ սիրտս կը քան-
 » դեն ու կամքս կը գերեն, հնազանդելու կամքս իսկ
 » չե՞ն բառնար ինձմէ:

« Աղաչեցի, պաղատեցի, ըմբոստացայ, անաստե-
 » ցի, լացի, ճչեցի, ոչ ոք մտիկ ըրաւ, ոչ ոք համամիտ
 » գտնուեցաւ ինձ, ոչ ոք լսեց աղերսներս, զիս մա-
 » նուկ անխելահաս համարեցին, զիս անկարող հոչա-
 » կեցին այսպիսի կենսական խնդիրներու մէջ կամք
 » հարցնելու որոշում տալու:

« Եւ կրօնի ներկայացուցիչն անդամ, Վն'ամ,
 » փոխանակ սխտիւելու վիշտս, փոխանակ միջամտելու
 » ծնողացս քով, զնահատեց հօրս գոթային գաղա-
 » փարն, փեսացուին ոսկիները հաշուեց և իբրև գեր-
 » երջանիկ միութիւն ներկայացուց այս հարսանիքն,
 » ո՞հ կրօնի սպառօնեայն ալ կը սպառնալանէ նախա-
 » պաշարումները, ան ալ ոսկով ոսկիներու ամուս-
 » նութիւն կուզէ օրհնել և ոչ թէ սրտեք պսակել:

« Այժմ ալ ևս անկարող եմ դիմադրելու, ամէնքն
 » ալ քոյր, եղբայր, ազգական, բարեկամ վրաս խու-
 » ժեցին խուռներամ, և գողուանքի, փսփսուքներու,
 » համբոյրներու, արտասուքի ու յանդիմանութեանց
 » տեղատարափի մը մէջ լսեցին բերնէս հաւանու-
 » թեան չարաշուք բառն, որ չքացումն է կեանքիս,
 » տարածամ մահն սրտիս, չոգիացումն ծաղկագեղ
 » յոյսերուս, այո՛. այս անիծեալ շուրթերս հեկեկա-
 » ցին «այո» մը զոր երբ ինքս լսեցի ամբողջ մարմնու-
 » վըս դողացի, սարսուցի, սարսուռ մը որ սառուցէ
 » ցանցի մը նման կը գրկէ ախողջ մարմինս:

« Ո՛հ, ի՞նչ ալ կորսուած եմ, ալ գոյութիւն չու-
 » նինք իրարու համար, լմնցա՛ւ. ու ևս ամէն բան,
 » բայց չեմ կրնար հաւատալ այս մահաշուք գաղա-
 » փարին, ո՛չ ես դեռ քուկը եմ և դու իմս ես տա-
 » կաւին, այնպէս չէ՞, դեռ իրարու համար պիտի ապ-
 » րինք, դեռ երջանիկ պիտի ըլլանք միասին, ո՛չ, չեն
 » կրնար զմեզ բաժնել, սուտ է այս ամէնը, դաժան
 » խաղ մը, երազ մ'է: Երա՛զ մը . . .

« Ինչո՞ւ ուրեմն կը գրեմ այս նամակը, չէ՛, սուտ չէ՛.
 » երազ չէ՛, իրականութիւնն է, զոր կը չօգտփեմ որուն
 » մահահամբոյր գիտակցութիւնն ունիմ, Վնա՛մ,
 » Վնա՛մ, բարեկամս, մանկութեանս իմ ընկերն, դմեզ
 » սպաննեցին, բանդեցին մեր սրտերն, սուրբ խորան-
 » ներն մեր սիրոյն. մեր անցեալն կորաւ. ետ ետ գը-
 » նաց, վի՛ին մէջ սուզուեցաւ, ընկուզեցաւ: Ոչինչ
 » մնաց, ոչինչ. ուրիշի մը պիտի ըլլամ հիմա, ուրիշ
 » էակ մը պիտի ըլլայ տէրս, մարմնոյս տէրը այսինքն
 » յոգիս, ու սիրտս քուկը է յա՛ իտե՛նա՛յէս մարմինս:

» ուրիշի աւանդեցին, ուրիշ մը պիտի թառամեցնէ
» երիտասարդութիւնս, ուրիշ մը սիրտի թափէ վրաս
» իր համարընեքն որք պիտի տեսկացնեն զիս, ուրիշի
» մը սէրը պիտի սլոծէ սիրտս: Աւա՛ղ, ա՛յս է եղեր
» կեանքն, ա՛յս է եղեր հասակն զոր ծաղկի, զոր
» արշալոյսի կը նմանցնեն: Վա՛ւժ, Վա՛ւժ, մոռցիր
» զիս, մոռցիր բարեկամուհիդ, մոռցիր մեր անցիտը
» օրերն, ինձ յանձնէ դայնս, ես անոնց մէջ եւ անոնց-
» մով պիտի ապրիմ այսուհետեւ, ինձ համար ամէն
» ինչ կաւարտի հոս, բայց՝ դո՛ւ, դու դեռ կրնաս եր-
» ջանիկ լինել բարեկամս . . . : Ի՛նչ, ի՛նչ կըսեմ, դու
» ալ ուրիշի մը պիտի նուիրես սիրտդ, մոռածութիւնդ
» խո՛ւանդք, ուրիշի մը պատկերովն պիտի ապրիս սր-
» բելով իմ նկարս հոգւոյդ մէջէն. . . : Ե՛ւ, ո՛չ, առոր
» մոռածութեան իսկ չեմ կրնար ապրիլ, չեմ ուզեր որ
» ուրիշ մը տէր ըլլայ սրտիդ զոր ինձ նուիրած ես, իմ
» յիշատակս չպիտի մեռցնես, ա՛յ, չպիտի մեռցնես,
» այնպէս չ՛է Վաւա՛ւ. երբ ալ ես անդունդներ բաց-
» ուին մեր միջեւ, հեռու իրարմէ, իրարու յուշով պի-
» տի ապրինք, մեր երջանիկ մանկութեան յիշատակ-
» ներուն մէջ մոռած մամբա պիտի գտնենք գիրար, այդ
» յուշերէ դուրս չպիտի ելնենք, հոն պիտի պարգիւ-
» ուինք կարծելով թէ մեր այժմեան կեանքն պարու-
» նակութիւնն է այդ վարդափայլ տարիներու, չէ, մի
» մոռնար զիս, անկեղծօրէն չըսի այդ խօսքը, կեանքս
» յիշողութեանդ մէջ միայն գոյութիւն կրնայ ունե-
» նալ, հոն ապրելով միայն կրնամ զգալ թէ կապ-
» րիմ . . . :

« Ո՛հ, ի՛նչ յիմար խօսքեր կընեմ քեզ. ինչու կը

» սրահանջեմ քեզմէ յիշել տնձ մ'որ քանի մը օրէն
» ուրիշինն պիտի ըլլայ, ինչո՛ւ, հէ՛ք աղայ, կուզեմ
» քեզ պսակել դիակի մը հետ մէկտեղ, ինչո՛ւ քու
» մէջդ յաւերժացնել կուզեմ յիշատակն այն տարա-
» ըրուկ աղջկան զոր կը նահատակեն, որու սիրտը խա-
» րուկի վրայ կայրեն, դեռ չճասած իր լիափթիթ աճ-
» ման: Ո՛չ, մոռցիք զիս, ատէ զիս, անիծէ զոհն իր զո-
» հուելուն եւ իր զոհուելով զքեզ ալ զոհելուն համար:
» Իսկ ես յիշատակիդ պիտի փարիմ անձկագին, երբ
» քայլերս այս բաւդին սայթաքել սկսին, քու երբեմնի
» սիրոյդ յուշով պիտի ոգևորիմ, պիտի ապրիմ ար-
» ձանի ցուրտ ու լուռ կեանքով եւ մահաբոյր ան-
» շարժութեամբը:

« Մնաս բարեաւ, խեղճ բարեկամս, մնաս բար-
» եաւ, արի եղիր այնքան որքան բարի ես, եւ եթէ
» երջանիկ ըլլաս երբեք, երջանկութիւնդ պիտի ցոլա-
» նայ սեւ կեանքին վրայ զոր կերթած մեռնիլ . . . »

Մնաս բարեաւ

ՄԱՐԻ

ԼԱ

Մարի չէր տուած անունն այն երիտասարդին
որ իր ձեռքը խնդրած էր:

Այդ երիտասարդն Միհրան Սարգիսեանն էր:

Նրբամիտ աղջիկը թերեւս գիտէր թէ բարեկամ
էին Վաւա՛ւ եւ Միհրան:

Միշտան իր սիրով կոյր՝ ալ ևս չէր մտածէր Վառաժի վրայ մինակ կիրք մը կը տիրապետէր իր կուրծքին տակ կիրք մ'որ գրեթէ կը մարէր միւս բոլոր զգացումներն կը ջնջէր ամէն հակառակ տրամադրութիւններն որք կը խուսափէին իր սահմաններէն:

Իր հայրը առաջնակարգ վաճառական մ'էր և ինքն ընկեր այդ համբաւաւոր տան թէև ոչ այնչափ փայլուն իմացականութեան տէր՝ դործօն ու եռանդուն անդամ մ'եղած էր, դրական կեանքի մէջ — եթէ կարելի է այսպէս ըսել — փայլելու սահմանուած:

Բարձր ու ընդարձակ գաղափարներ չէին կրնար սեղմիլ իր գանկին մէջ զոր թևերը կը լեցնէին, բայց ազնիւ զգացումներ միշտ վառ էին այդ բարի տղուն մէջ:

Իր վաղաճաս երիտասարդութեան մշտայոյզ, յարածուփ տարիներն կորսուած, անհետացած էին և հիմա կատարեալ անդորրութիւն մը կը տիրէր իր բոլոր բաղձանքներուն մէջ:

Միջակ միտք մ'էր, ամէն բանի մէջ չափաւոր, հին գաղափարներու քիչ մը հակած և նորերու դժուարընտել:

Յարգանք մը սկսած էր հիմա ունենալ այն անձերու համար որք երտզանման կեանք մը չեն ապրիր: Երիտասարդն շատ անհետացած էր իր մէջ, որովհետև կանուխէն և առատորէն սպառած էր այդ հասակի վայելքները և չափաճառ մարդու իմաստասիրութիւններն չուտով մուտ դրած էին իր մտքին մէջ զոր անդորր կը պահէր նորածիլ խաշող սէր մը, հայր սկան սէր մը գրեթէ:

Մին եղած էր նա այն բարի մարդերէ որք իրենց ամէն զգացումները չահերուն հետ հաշտեցնելու, և փոքրիկ շահերը միայն մեծ կրքի մը զւնելու միջոցը սորված են: Իր սրտին թեւերն որք երիտասարդու թեան առաջին տարիներուն մէջ չափազանց պրկեալ մնացած էին, հիմա շատ թոյլ էին ալ ևս, և փոքրիկ զգայութիւններով թրթռալու յօժարու թիւն չէին ցոյց տար:

Մտքին ծայրայեղ դործունէութիւնը յաճախ կը փչրէ սրտին կեանքը, կամ լաւ ևս է ըսել կը ջնջէ կիրքերը: Սարգիսեան այս վիճակին մէջ էր, իր միտաւոր դործունէութիւնն թէև անձուկ և տնտեսական չըմանակի մէջ պարփակեալ, յարատեւ էր սակայն:

Բայց և այնպէս յոյժ կը սիրէր Մարին, թերևս անոր համար իսկ որ անոր նկարագիրն բոլորովին հակառակ էր իր նկարագրին, անոր ծայրայեղութիւններն պիտի բարեխառնէին իր տարապայման անդորրութիւնն որմէ ինք ալ գոհ չէր իր կենաց մէջ նոր խանդ պիտի բերէր ան: Նոր յոյզ՝ նոր շարժում պիտի տիրէր իր ցուրտ ու խաղաղ էութեան մէջ, և կերևակայէր անոր ժպիտները, հեղնութիւնները, սուր և մերթ, կծու ակնարկները, ծիծաղալի գրեթէ մանկական գոչիւնները և կեանք ու տիւն բութ շնորհամտութիւնն ու ժպիտը: Քաղցր մրրիկ մ'էր այն բոլոր նայուածքն ու ժպիտը: Քաղցր մրրիկ մ'էր այն ազդկան մը հրապուրելի մարմնոյն մէջ խտացած, որ իր կեանքին տաղուկալի միօրինակութիւնը պիտի ներգտնակաւորէր, և զովութիւն պիտի սփռէր...

Վառաժի յիշատակն օրէ օր աւելի կամպոտէր, ա-

ւելի կը հեռանար, տարտամ, անըջային գծեր կը գտնուէր: Շատ քիչ կը մտածէր ալ անոր վրայ: Կարծելով թէ նա ալ զինք մոռցած էր, քանի որ բնաւ չէր փնտուր զինք: Բնութեան ապօրէն մէկ օրէնքն է այս. բարեբարն իր բարեբարեալն պիտի սիրէ ու պիտի փնտուէ մանաւանդ:

Մարիի ձեռքը ուրախութեամբ շնորհուած էր իր հօր կողմէն Միհրանին:

Մարիի հայրն ուսեսալ մարդ էր. գիտէր լեզուներ, բայց ազնուապետական գաղափարներն որովք չիօքր հասակէն խցած էին իր ականջները, արհամարհանք մը ծնուցած էին իր մէջ աղքատ կամ ածուք, անփայլ կեանքի համար:

Գաստիարակութիւնն չէր կրցած արմատախիւըներ այդ գաղափարներն որք ներմուծուած էին անոր մէջ երբ իր ոսկրներն դեռ աճառուտ էին և անոնց հետ միասին կարծես նոյնացած կարծրացած էին: Կը ճանչնար Միհրանն առևտրական հրապարակի վրայ. Սարգիսեան և ընկերութեան տան մէջ կարևոր պաշտօն մը կը կատարէր, ուստի և երջանկութիւն համարեց իրեն փեսայ ունենալ երիտասարդ մ'որ բարձր դասու կը վերաբերէր և բարձրագոյն համախմբութեանց մէջ մուտք ունէր:

Ինք չիմացուց իր ազգական այդ լուրը. կը վախնար որ առարկութիւն մը թերևս կ'ընէր ինչ որ կրնար զինք զայրացնել: Ինքն ալ գիտնալով իր գիւտաբորբոք ու զայրացկոտ բնաւորութիւնն, չոր կը պարտէր մասամբ առհաւութեան օրէնքին և մասամբ իր ընտանեկան միջավայրին:

Իր կիներն որու համար խանդավառ սէր մ'ունէր միշտ, շատ յուզուեցաւ երբ լսեց թէ վերջնական պատասխան իսկ տուած էր իր ամուսինը:

— Բայց Մարիի չարացուցած այդպիսի պատասխան մը կը տրուի՞, ըսաւ խեղճ կիներ գրեթէ շանթահար:

— Ե՛հ, ադ ինչ աւելորդ յուզում է. կարելի է բնաւ մտքէ անցընել որ Մարի չընդունի այսպիսի առաջարկութիւն մը:

Եւ սակայն հայրը չաբաթ մ'ետք իր հիւանդ աղջկան անկողին քով կը հսկէր մտատանջ: Ա՛յնքան խորին եղած էր իր աղջկան վրայ այդ գուժին տպաւորութիւնը:

Իր ապաքինումէն վերջն էր որ Մարի զրկած էր ծանօթ նամակն Վառլին, նամակ զոր հառաչով օծած ու արցունքով էր խնկած: Հայրն ու մայրը՝ խեղճ աղջկան արտասուածքի աչքերուն, տոգոյն դէմքին և անհոգ օրէն լքուած վարսերուն, իր ամբողջ դիմագծերուն ու շարժմանց ցաւագին արտայայտութեան առջև ապշած, լուռ ու մուծ թողուցած էին զինք որ իրենց առջև գրեթէ այդ նամակը հեծկլտալով. ոչի՛չ կրցած էին ըսել անոր և ոչ յիտողութիւն մը, այնքան ահագին ազդեցութիւն մը կը գործէր ցաւի այդ լուռ արտայայտութիւնն, նահատակի մը համակերպութիւնը, երբ Մարի իրենց առջև գրեթէ սպասաւորին կը յանձնէր այդ նամակը, վերջին միմուծ կեանքի մը զոր կայրէին ոսկեգօծ խաբուկի մը վրայ:

— Ա՛յ, այս սոսկալի բան է, աղջիկս, զաւակս,

հոգիս, ա՛յ ի՛նչու չսիրես Միհրանը. բայց յետոյ պիտի սիրես զայն, վատահ եղիր, պիտի սիրես և եր. . .
 Զանիկ պիտի ըլլաս, Վառմէն աւելի գեղեցիկ է այն:

— Զէ՛, չէ՛, մայր իմ — կըսէր խեղճ աղջիկն փա-
 րելով իր մօր վզին և անոր լանջին վրայ հանդէնցը-
 նելով իր գէմքը որ այն օրն սովորականէն աւելի
 տոգոյն էր — ոչ, չեմ կրնար, չպիտի կրնամ սիրել
 զինք. Վառմ եղբայրս է, բարեկամս է, ազնիւ է այն,
 հրեշտակ մ'է այն. այն ես եմ, իմ անձս է, հըրա-
 պոյրներ ունի որք անբայատրելի են, շնորհներ ու-
 նի որք կը դիւթեն, ի՛նչ վե՛հ սիրտ, ի՛նչ բարձր
 միտք ունի, գիտե՞ս մայր իմ զգալ ու սիրել և տա-
 ռապիլ զիտէ, ինձ համար գեղեցիկ է. ամենազե-
 ղեցիկ է, իմ կեանքս կապրի, իմ պատկերս կը դը-
 րաւէ իր մտքին ամբողջ գործունէութիւնը, զիս կը
 սիրէ, զիս կը պաշտէ, և դուք կը մեռցնէք զիս, կը
 մեռցնէք զինք, զիս կը մեռցնէք, այդ իբրաւունքն
 ունիք, բայց ի՛նչպէս առանց անիրաւելու կը մեռ-
 ցնէք աշախտ և զայն, կը քանդէք անոր ապագան,
 ա՛նոր փառքը. . . : Միհրան տգեղ է. տգեղ է. . . :

Սե թշուառն կը հեծկտար իր տխուր յանկերդն
 անդադար, մինչ մաւրն անձայն, խռովեալ, իր
 կուրծքին վրայ կը սեղմէր զայն և ձեռքին մէջ առ-
 նելով անոր գոլտրիկ գլուխն կը համբուրէր սեւա-
 փայլ առատ վարսերն որք լքուած էին անխնամ:

ԼՁ

Պէտքից աչ. ծովեզրին վրայ ծարտարապետական
 գեղեցկագիտութեամբ շինուած սիրուն տուն մը
 ուշադրութիւնն կը հրաւիրէր յաճախ այն անցորդ-
 ներուն զորս արագասահ նաւակները կը փոխադ-
 րեն: Պարտէզը մանաւանդ շատ խնամուած էր Ան-
 կարգութիւն մը կար ծառերուն ու ծաղիկներուն
 մէջ, որ իր մասնաւոր հրապոյրն ունէր. սաղարթա-
 խիտ ծառերու ետեւ կիսովին կերեւէին զանազան
 մարմարեայ արձաններ, Ծէտրերէն մինչև Լավալի-
 էսներ, որք իրենց անշարժութիւնը կոքողին մեղ-
 ամոր տրեւներու ու դալար ստերու ետին երեւե-
 լով մերթ կիսովին: Ողբերգութիւն մը հոն կը մար-
 մնանար, պլտիկ շինու քարայրներու և բրազիլե-
 րու ստորոտէն վիժող ջուրերու յաւիտենական մըր-
 մունջն կը թռչէր կարծես այդ վշտահար հոգիներ-
 րու մարմարեայ լանջերէն զորս հառաչանքն փշրած
 էր երբ դեռ կ'ապրէին: Սե ամենքն ալ անշարժ նայ-
 ուածքնին դամած երկնից կապոյտ մէկ պատառին
 վրայ, վշտին սառսկութենէն զայն զգալու անկարող,
 կը թուէին ունկնդրել երազներու և յիշատակներու
 զորս տրեւներն կը փոփոային անդու, իրենց դա-
 րեւոր կեանքին գիտակցութեամբ զորմանահար:

Արուեստական լեռներ կային ողոց մօրուտ ճեղ-
 քուածներէն ջուրի կաթիլներ կը ցաթկուտէին խօւ-
 հածոյցով մը և կանաչի թիւեր կերկնիային դուրս
 օրուելու համար անապարար լճակին մէջ որ իրենց
 տակ կը կաղմուէր այդ ջուրի կաթիլներէն:

Անուշահոտութիւն մը որ կը գոլորչի անար ծայր-
կանց ծոցէն կը խնկարուէր ամբողջ մթնոլորտն:

Այս րոտնը կը բնակէր Միհրան վեց ամսէ ի վեր,
Մարիին հետ ամուսնութենէն ետք:

~~~~~

ԱԳ

Աչնան օր մ'էր պայծառ, մթնոլորտն ախորժելի
գաղջութիւն մ'ունէր: Բնութիւնը, հէգ հիւծեալ
աղջիկ թոքախտաւոր, խաբեպատիր առուգութիւն
մը զգեցած էր, անհուն, քաղցր ժպիտ մը զուար-
թութիւն մը որ մեղամաղձութիւն կը բուրէ անձրև-
ներուն, հոգմերուն կծու համբոյրներէն յետոյ՝ արևն
իր յորդ կենսալիր ձառագայթներով կը գգուէր այդ
անմեղ թոքախտաւորն տխրանոյլ, որու աչքին մէջ
դեռ արտօսքը կը կայծկլտէր, թոքախտաւոր՝ որու
ձախտին վրայ մահուան դալուկն կը նկարուի և
նայուածքին մէջ գերեզմանի ստուերը:

Երկինքն ամպ չկար. կապոյտ անհունութիւն՝ ու-
րու մէջ կ'օրուէր հսկայ բիրն ոսկենշուլ արևուն:

~~~~~

ԱԳ

Այդ օրն՝ կին մը կորաքամակ, ստիտակահեր,
անկողնի մը քով կը հսկէր՝ զլուխը հակած հիւան-
դին սնարին վրայ, մարմինը ծռած դէպ ի առաջ,

ուշադիր, հոգեպիշ կը նայէր հիւանդին որ կը հե-
ծեծէր: Բառ մը չէր ելներ իր բերնէն, բիւրեղեայ
բառեր միայն վար կը գլորէին իր աչքերէն: Դողդօջ
ձեռքով մը կը բռնէր մահճակալին սիւնն և շուրջը
միայն ահաւոր աղմուռով մը տեսներով հակառակ
պայծառ օրուան, իր նայուածքը կը հանգչեցնէր
աղօտագին կեանքին վրայ որ իր հոգւոյն լոյսն էր,
իւզասպառ կանթեղին որու բոցն կը դողդղար ար-
ձակելով բեկրեկ չող մը սարսուռն և ցրտահար:

Վառա՛ էր այդ հիւանդն որու վրայ կը հսկէր իր
մայրը, թշուա՛ն կին, կը տեսնէր գերեզմանն որ
կը բացուէր իր զաւկին առջև, և չէր ուզեր թողու-
մնա, չէր ուզեր անոր ցուրտ գրկին յանձնել այն զոր
իր տաք կաթով սնուցեր և տաք ծոցին մէջ մեծ-
ցուցեր էր:

Վեց ամիսներ անցեր էին Մարիի ամուսնութե-
նէն իվեր: Այդ բոլոր ժամանակը գրեթէ անկողնի
մէջ անցուցեր էր Վառա՛, անտրտունջ, անխուփ, այլ
միտքն միշտ կորսուած խոհերու մէջ, հեռաւոր հո-
րիգոններու մէջ մոլորուած, երազ մ'ապրելով աւելի
քան թէ կեանք մը: Տրտնջալու, բողբոջալու, յազուե-
լու, լալու կարողութիւնը չէր մնացած այլ ևս. հիւծ-
ուած, ծիրա՛ծ, վախ, փոքրիկ մարմին մը գրեթէ
հող՝ դարձած որու մէջ հոգին դեռ կը թռչտէր և
կուգար կը հանգչէր իր աչքերուն մէջ: Աչքերը մի-
այն մնացած էին կենդանի, լուսավառ և լի արտա-
յայտութեամբ . . . Ի՞նչ էր իր հիւանդութիւնը. թոք-
ախտ. — ո՞վ գիտէ: Բժիշկները չէին հասկցած զայն:
Ուժասպառութիւն մ'էր այն: Ինքնակամ հրաժա.

բում մ'էր կեանքի, ըլլալով լիովին անձնատուր եր-
ազներու, խոհանքի, ոչինչ կուտէր: Գուժկան գրէն
յետոյ որ շանթի հարուած մ'եղած էր իրեն համար,
տարօրինակ տխմարութիւն մը տիրած էր իր վրայ:
Իր կամքը փչուած էր, իր կարողութիւններն բթա-
ցած էին կարծես և յիշողութիւնն կը մնար միայն
կենդանի, ծայրայեղ դործունէութեամբ մը միշտ
տոգորուած: Առաջին օրերն ամբողջ ժամեր կը մնար
անշարժ նայուածքը բեռնած կէտի մը: չոր ժպիտ
մը դէմքին վրայ, ինչ անվերջ անընթացութիւն-
ներ . . . . .

Իր մանկութեան օրերն իրենց բոլոր դէպքերով
և անոնց գգայութիւններով կը վերակենդանային իր
մտքին մէջ, Ամենէ աննշան բաները կը յիշէր, կը
յիշէր Աշիկթաշի տունը, իր հօրաքոյրն որ իրեն
շաքար կուտար երբ անառակութիւն չընէր, անոր
խրատներն որք կը ձանձրացնէին զինք և վարձա-
րութեան խոստումներն որք յաճախ չէին իրակա-
նանար, իր ծովեզրեայ պտոյտներն, իր ձկնորսու-
թիւնը իրիկունները դպրոցէ դարձին . . . .

Ապա յանկարծ ժպիտը կը թռչէր իր դէմքին
վրայէն զոր խոժոռութիւնը կամպոտէր: որովհետեւ
իր միտքը կուգար, գաղափարաց լծորդութեամբ,
իր ծաղկառի դրացունին ալ, և ամբողջ մարմինը կը
սարսռար կարծես ցրտահար այդ կոկեցուցիչ յիշա-
տակով, դող մը կը բռնէր գինք որ կը տեէր ամբողջ
յիշողութեան միջոցին: զի անկէ ետք ալ ևս խորհր-
դաւոր պատուհանը կը նկարուէր իր առջև, վարա-
գոյրին դանդաղ վայրէջքը, ստուերն որ անոր ետև
կը գծուէր, կամ գլուխն որ անոր ծաբէն կը դի-

տէր, իր լուսնկային պտոյտներն, իր ծաղիկներն ու
փունջերն որովք իր սենեկին պատուհանը կը պնա-
գարդէր: Եւ այս յիշատակներու մէջ, որք իր սրտին
աւերակներուն տակ թաղուած և գերեզմանի շուռ-
չով խամրած ծաղիկներ կը թուէին իրեն, հեալով
թափառելէ խոնջ ու ոգեսպառ, կը ծռէր գլուխն,
կը փակէր աչերը, չտեսնելու համար այդ մահահամ-
բոյր նկարները, բայց հոն՝ իր աչքերէն ներս՝ իր գի-
տակցութեան, հոգւոյն աչքերուն առջև դրուած
էին անոնք, անջնջի, խօսուն նկարներ . . . . Այն
ատեն սիրտը կը պոթկար ահագին հառաչանքով
մը: Տրամագիր կ'գգար ինքզինք կուփի հարուա-
ծով մը փրկելու, կործանելու տիեզերքն զոր իր թշ-
նամին կը կարծէր, բոլոր այն ոյժերը որք միաձոյլ
էր դէմ կարծես կը մարտնչէին:

Աւանդուն տենչ մը վերքի մը պէս կայրէր իր
սրտին խորը, տենչ մը անէծքի լորձունք մը նետելու
իր երջանկութեան սպաննիչներուն ճակտին դէմ:

Ո՛ր էր Մարի, ինչո՞ւ իր քով չէր, գինք չէ՞ր սի-
րեր՝ ինչ, չէ՞ր սիրեր . . .

Ապա յիմար բրբլով մը կըսէր

« Արի՛ն մը քովն է . . . . »

~~~~~

ԱԵ

Այսպէս ապրած էր վեց ամսէ ի վեր, և հիմա
մայրն իր քով՝ խեղճը կը պառկէր իր անկողին մէջ,
սոսկալի ցաւերով պրկուած, անոնց խայթուածք-
ներուն տակ դալարուելով, քրտնելով. տապալի-

լով ձերաններու մէջ որք կարծես իր մտէն ներս կը մտնէին և ոսկրները կը շօշափէին, կը քերթէին, անհառաջանքի զանդուած մ'եկած թխմուած էր կարծես իր վրին մէջ, աղաղակել խի չէր կրնար: Ձեռքերը բուռն շարժումներ կընէին վանելու համար ո՞գիտէ զով . . և մերթ Եւ մերթ կարկամեալ թեւերը կերկարէր իր մօր՝ խեղճուկ ձայնով մ'ըսելով «հայրի՛կ»:

Եւ մայրն արտասուելու ալ անկարող խեղագար. այն նայուածքով մը կը դիտէր իր զաւակը, իր ձեռաց մէջ կը սեղմէր անոր ձեռքերը լուսթեամբ:

Մէկ բառ միայն կուզէր ըսել խեղճ կիներն և այդ բառը պաշտօնաւք մ'էր որ իր նայուածքին մէջ կը նկարուէր արդէն:

— Զաւակս, մի՛ մեռնի՛ր:

Երբ քիչ մը հանգստացաւ:

— Մայրիկ, ըսաւ թշուառն, կուզեմ զինքը տեսնել: Ինչք, զիտէր պառաւ կիներն ու էր Էս: Զինքը մեռցընողը կուզէ տեսնել ըսաւ հառաջով և դէպի դուռը գնաց մարդ մի գտնելու և զրկելու համար Մարիի: Արուհի տես հիմա իրենք ալ Պէշիկթաշ կը բնակէին: Առաջին անձն որուն հանդիպեցաւ նոյն ինքն Մարիին էր: Տարաբաղդ մայրն գուրգուրադին բռնեց անոր երկու ձեռքերը, և հոն՝ գաւթին մէջ, դրան ետեւ անոր առջև ծնրադիր՝ պօղաւտագին՝

— Զիպիտի թողուս որ մեռնի զաւակս, այնպէս չէ՞ աղջիկս, չգիտի թողուս . . . :

Այս ահուելի վշտին, այս սպիտակահեր գլխոյն ու արտասուածքի տեսնելուն ի տես և այս պաղատանքի

խօսքերուն ի լուր, նորաթի կիներն պահ մ'ինքզինք կորսուեցուց, բայց ընդ հուպ սթափեցաւ, խանդագին համարուեց ալեգարդ այդ գլուխն ու այն ձեռքերն որք խնամած էին իր պաշտելուն մանկութիւնը, և քաջեց տարաւ զայն իր ետեւէն:

— Եկուր, մայր խմե՛կուր . . .

Սենեկին դրան առջև ժողվեց իր բոլոր ոյժերը: Կը վարանէր: Պիտի կարենա՞ր զիմանալ այդ վայրկենին: Վերջապէս ներս մտաւ և սլացաւ խնդի պէս հիւանդին քով:

Եւ իրարու ձեռքը բռնած սկսան զիրար դիտել լուռ, անհուն գուրգուրանքի նայուածքով մը ամփոփելով զիրար:

Ճիշ մը միայն արձակած էին:

— Վա՛մ:

— Մարի՛:

Եւ զոյգ մ'այրած սրտերու ցուրտ ածխններն իրարու մօտենալով կը վերակենդանային:

Այդ վիճակին մէջ իսկ, երկուքն ալ հիւանդ, թափահար՝ Հրեշտակային գեղ մը կը կարծէին տեսնել միմեանց վրայ, և կը դիտէին զիրար անյադ նայուածքով մը: Սիրով շղթայուած էին և տառապանքն նուիրագործած կը թուէր այդ շղթան, վիշտըն աւելի քաղցր դործած կը թուէր զայն:

Իրենց երջանկութեան անհունութիւնը չէին կրնար ըմբռնել: Հոն՝ իրարու քով էին, զիրար կը դիտէին, իրարու կը խօսէին, իրարու ձեռքը բռնած էին:

— Զեմ մեռնիր, ըսաւ:

— Բուկե՛մ, պատասխանեց հաստատ ձայնով մը նորաստեղծ կիներ:

Բայց այդ յուզումէն կորուսած ինչ ոյժը, հիւանդըն վայրկեան մը նուազեցաւ իր սթափումն կատարեալ չեղաւ. իր աչքերն որք պահ մ'առաջ կը փայլատակէին սկսան աղօտանալ իր կուրծքն սկսաւ աւելի արագ ելէէջել, իր շարժումները թուլնալ. ձեռքը կախուեցաւ Մարիի ձեռքէն, գլուխն աւելի ուղիղ դիրք մ'առաւ. իր դէմքն կասկարի գոյն մը զգեցաւ:

— Ա՛հ, կը մեռ. . . նիմ կոր Մարիս, մրմնջեց նա:

— Ո՛չ, ո՛չ, չպիտի մեռնիս, քուկդ եմ, հոս եմ, Վռամ, ինձ նայի, ինձ համար ապրէ — կ'աղաղակէր մանկամարդուհին զրկելով զայն, գրեթէ խելայեղ, և հրաժառ համարոյրով մը ծծելով մահաբոյր քըրտինքն անոր ճակատին . . . :

Բայց այդ ճակատն մարմարէ աւելի ցուրտ էր:

— Ա՛խ, ի՞նչու մեռ. . . . նիմ, ըսաւ չունջի մը պէս անլսելի ձայնով:

Ու վերջին ճիգ մ'ըրաւ կանգնելու, վերջին շարժումն էր այն ճիւղին որով կը թռչի թռչունն, հոգի՛նս Մեռե՛ր էր . . . : Մարի դիակ մը կը սեղմէր իր լանջին վրայ, իր ջերմութիւնը իր կեանքը անցընելու համար հոն: Բայց երբ զգաց անոր մահահամբոյր ցրտութիւնը, երբ տեսաւ որ վար կիյնար անչունջ առարկայի մը ցուրտ տպաւորութիւնը թողլով, առանց նայելու պատաւ կնոջ որ որոտաղին կը ծածաղէր, սկսաւ աղաղակել և Վռամ, Վռամ . . . :

